ŠTUDENTSKA SEKCIJA
Zgodovinskega društva dr. Franca Kovačiča v Mariboru

ŠTUDENTSKI ZGODOVINSKI ČASOPIS

Časopis za humanistične in družboslovne vede

2018/2019

št. 2

ŠTUDENTSKI ZGODOVINSKI ČASOPIS

Časopis za humanistične in družboslovne vede

Izdajatelji:

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

in

Univerza v Mariboru
Filozofska fakulteta
Študentski svet

in

Univerza v Mariboru
Filozofska fakulteta

Glavna urednica: Tadeja Melanšek
Odgovorna urednica: asist. Ana Šela

Lektorica: asist. Ana Šela
Recenzenta: doc. dr. Aleš Maver in asist. David Hazemali
Prevajalca: Nejc Andric in asist. David Hazemali
Oblikovanje: Tadeja Melanšek in asist. Ana Šela

Tisk: Itagraf d.o.o

ISSN: 1854-889X

Letnik 2018/2019
Številka 2

Naklada: 150
Slika na ovitku sneta: Wallpaper Abys (wall.alphacoders.com)

November, 2019

VSEBINA

Dejan JUHART
KMERSKI IMPERIJ **1**

Vanesa RODOŠEK
DRUGA OPIJSKA VOJNA **11**

Sara HAJDINAC
GRŠKO TURŠKA VOJNA **19**

Jerneja BREZNIK
PRIKLJUČITEV PREKMURJA IN TRIANONSKA MIROVNA POGODBA SKOZI OČI ČASNIKOV *SLOVENEC* IN *SLOVENSKI NAROD* **29**

Jon A. KNEZ
ŠESTOJANUARSKA DIKTATURA V LUČI ČASNIKOV *JUTRO* IN *SLOVENEC* **41**

Tadeja MELANŠEK
MARIBORSKI NEMCI MED OBEMA VOJNAMA IN NJIHOVA VLOGA OB NEMŠKI OKUPACIJI **49**

Janez OSOJNIK
REAKCIJA KRALJEVINE ROMUNIJE IN KRALJEVINE JUGOSLAVIJE NA NEMŠKO ZAHTEVO PO PRIKLUČITVI SUDETOV **61**

Simon OČKO
JAPONSKO GOSPODARSTVO LETA 1950 **69**

Ana ŠELA
ODBOR ZA VARSTVO ČLOVEKOVIH PRAVIC **75**

David HAZEMALI
OCENA MONOGRAFIJE: MATJAŽ KLEMENČIČ IN ALEŠ MAVER, IZBRANA POGLAVJA IZ ZGODOVINE SELITEV OD ZAČETKOV DO DANES **87**

Tilen MATKOVIČ, Jon A. KNEZ, David HAZEMALI
INTERVJU Z ZGODOVINARJEM JOHNOM PAULOM NEWMANOM **91**

BESEDA UREDNICE

Spoštovani bralci!

Študentski zgodovinski časopis je hrbtenica Študentske sekcije Zgodovinskega društva dr. Franca Kovačiča v Mariboru. Izmed vseh projektov Študentske sekcije predstavlja *Študentski zgodovinski časopis* enega največjih in najpomembnejših, zato smo njeni člani nanj še posebej ponosni. Časopis ima na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Mariboru precej dolgo tradicijo in že od nekdaj predstavlja priljubljeno glasilo med študenti zgodovine. V predlanskem študijskem letu je časopis izšel v popolnoma prenovljeni različici. Pred vami je torej druga številka modernejše verzije časopisa, ki s seboj prinaša bolj svež videz.

Glavno poslanstvo Študentskega zgodovinskega časopisa pa še zmerom ostaja, da vzpodbuja zunajštudijsko zanimanje za zgodovino in ponuja možnost vsem tistim študentom, ki stremijo k nečemu več. Tistim študentom, ki ob rednih študijskih obveznostih želijo še nekaj svojega prostega časa nameniti zgodovini, pa naj bo to s samim raziskovanjem in pisanjem prispevkov ali zgolj z branjem člankov, ki so jih objavili njihovi kolegi zgodovinarji. V časopisu so zbrani prispevki prav takšnih študentov, ki so z aktivnim raziskovanjem, analiziranjem in skozi lastno interpretacijo napisali članke v katerih so predstavili temo po svojem izboru.

Letošnja številka prinaša več odličnih prispevkov, ki pa so si med seboj tematsko in časovno precej različni. Tako naj bi se še za tako izbirčnega bralca našlo kaj, kar bi v njem prebudilo vsaj kanček zanimanja. Dovolite mi, da vas "popeljem na vožnjo" skozi letošnjo številko časopisa.

Našo pot bomo začeli daleč nazaj v devetem stoletju in si pogledali zgodovino veličastne jugovzhodne azijske državne tvorbe, Kmerskega imperija. V nadaljevanju se bomo pomaknili deset stoletij naprej na Kitajsko in si pobližje pogledali drugo Opijsko vojno. Od neevropskih tem se bomo nato poslovili, saj se bomo v naslednjih prispevkih premaknili na evropska tla. Vsi ljubitelji neevropske tematike brez skrbi, se še vrnemo nazaj. Naslednja prispevka se dotikata posledic Velike vojne. Najprej se bomo ustavili na Balkanu pri grško-turški vojni, nato pa pot nadaljevali na ozemlje današnje Slovenije in si pogledali enega najpomembnejših dogodkov za slovenski narod – priključitev Prekmurja. Smo že v obdobju med obema vojnama, kjer se bomo najprej posvetili času šestojanuarske diktature, nato pa se ustavili v Mariboru. Po prikazu življenja mariborskih Nemcev med obema vojnama se bomo ukvarjali z njihovo vlogo pri nemški okupaciji mesta. Naposled si bomo v tem obdobju pogledali še prikaz reakcije Kraljevine Romunije in Kraljevine Jugoslavije na nemške zahteve po priključitvi Sudetov. Kot obljubljeno se vračamo nazaj na neevropska tla, kjer se bomo posvetili japonskemu gospodarstvu v letu 1950. Vendar je bil to le kratek postanek, saj se hitro vrnemo v Evropo, kar na domača tla, v čas t. i. slovenske pomladi, v sklopu katere je še posebej pomembno vlogo odigral Odbor za varstvo človekovih pravic. Za zaključek naše migracije v prostoru in času si preberimo še oceno monografije *Izbrana poglavja zgodovine selitev od začetkov do danes*, ki sta jo napisala slovenska zgodovinarja Aleš Maver in Matjaž Klemenčič. Povsem na koncu pa se z intervjujem poglobimo v misli svetovno znanega zgodovinarja Johna Paula Newmana. Uživajte v potovanju skozi letošnjo številko!

Glavna urednica
Tadeja Melanšek

Dejan Juhart
diplomirani zgodovinar (UN)

KMERSKI IMPERIJ

Povzetek

Kmerski imperij je bila najmogočnejša država, ki je obstajala na območju današnje jugovzhodne Azije oziroma na območju Indokitajskega polotoka. Začetke Kmerskega imperija postavljamo v leto 802, ko je prvi kmerski vladar Jayavarman II. združil območja nekdanje kraljevine Chenla pod eno krono. S tem se je začelo obdobje ene kulturno najbogatejših civilizacij na svetu. Kmerska civilizacija je bila pod velikim vplivom indijske kulture in tudi za Kmere izjemno pomembne vere. Že od samega začetka je bil prisoten kult božjega kralja, ki je bil utelešenje hindujskih bogov na zemlji. Vladarji so v čast bogov izvajali obsežne gradbene projekte, s čimer so izkazovali tudi svojo vladarsko moč. Imperij se je razširil tako rekoč čez celotni Indokitajski polotok in se je na višku svojega obstoja sesul sam vase. V pričujočem članku bo avtor na kratko predstavil obdobje Kmerskega imperija od začetka 9. do 13. stoletja s kronološkim pregledom vladarjev, njihovih uspehov, dosežkov in padcev.

UDK: Angkor, Angkor Vat, budizem, davaraja, hinduizem, Jayavarman II., Jayavarman VII., Kambodža, Kmerski imperij.

Za razumevanje obdobja Kambodže v času obstoja Kmerskega imperija je potrebno na kratko preleteti njeno zgodovino od samih začetkov do konca 8. stoletja. Kambodža se nahaja na področju rodovitne zemlje, ki ga napaja reka Makong. Reka ima široko razpreden vodni sistem različnih pritokov, ki je ljudem omogočil gojenje riža. Prve naselbine, ki so bile odkrite na območju današnje jugovzhodne Azije, segajo v obdobje 7. tisočletja pred našim štetjem. Prvi kmetovalci, ki so gojili riž, naj bi se na tem območju pojavili pred približno 4.300 leti.[1]

V polovici prvega tisočletja pred našim štetjem so ljudje pričeli izdelovati poljedelske pripomočke in orožje. Izpopolnila se je tudi pridelava, izdelava in predelava keramike, kovin in stekla. V tem času se je prebivalstvo pričelo med sabo ločevati; prebivalci, ki so živeli v bolj hribovitih področjih, so nadaljevali z gojenjem riža le v času dežja, prebivalci, ki so živeli v rečnih dolinah, pa so razvili namakalne sisteme in se naučili deloma nadzorovati poplave, kar je pripomoglo k temu, da so gojili riž tudi v času sušne dobe. Razvila se je menjalna trgovina, ki je vplivala na kasnejši razvoj tega območja. Indija in Kitajska sta imeli velik vpliv na razvoj menjalne trgovine, saj sta proti koncu zadnjega tisočletja pred našim štetjem iskali alternative za kopenske poti in plule ob obali v Tajski zaliv. Na tem območju je obstajalo veliko manjših državic, ki so se med sabo prerivale za prevlado. Najmočnejša med njimi je bila prav zagotovo država Funan.[2]

Kitajske trgovce je iskanje novih trgovskih poti pripeljalo do pristanišča Oc Eo, ki je predstavljalo glavno pristanišče Funanske države, na vzhodnem delu Siamskega zaliva v današnji državi Vietnam. S prihodom trgovcev je v kraljestvo Funan prišlo tudi ogromno hindujskih menihov/duhovnikov, ki so mnogo Funancev spreobrnili v hinduizem. Iz kitajskih virov je znano, da so Funanci častili hindujska bogova Šiva in Višnu, istočasno pa tudi budizem. Jedro vseh ritualov, ki so jih izvajali je bila *Linga*, ki je nadnaravna upodobitev hindujskega božanstva Šiva. Linga je predstavljala simbol kraljevske moči, ki je bila kasneje prisotna tudi v kmerski kulturi kot simbol božjega kralja.[3]

V času 5. stoletja so si funanski kralji pričeli k imenu pristavljati pripono *varman*, ki v sanskrtu pomeni ščit. Vladarji so s tem želeli pokazati, da so branitelji in zaščitniki lastnega ljudstva. Takšen način poimenovanja so uporabljali vsi nadaljnji kralji vse do propada Kmerskega imperija. V 6. stoletju je kraljestvo Funan pričelo toniti v propad. Ni povsem znano zakaj, vendar se vzroki iščejo predvsem v tem, da so se Funanci čutili neizpodbitne na svoji poziciji pomorskega trgovanja v Tajskem zalivu, zato se je nekaterim ljudstvom uspelo otresti funanske nadvlade in postaviti temelje za lastna kraljestva. Tudi Kmeri so se otresli nadvlade in osnovali svoje lastno kraljestvo. V kitajskih zapisih se je novonastalo kraljestvo imenovalo *Chen-la*[4].[5]

Obdobje kraljestva Chenla se uradno ne prišteva h Kmerskemu imperiju, vendar je kraljestvu vladalo kmersko ljudstvo, ki je v običajih, poimenovanjih, verovanju in znanju le posnemalo kraljestvo Chenla. Prvi kralj te novonastale kraljevine je bil Bhavavarman I.

---

[1] Ian Mabbet, David Chandler, *The Khmers* (Oxford, Cambridge, Massachusetts, 1996), str. 42–50 (dalje kot: *The Khmers*); Charles Higham, *The civilization of Angkor* (London, 2001), str. 13–15 (dalje kot: Higham, *Angkor*).

[2] Higham, *Angkor*, str. 23–24; Donatella Mazzeo, Chiara Silvi Antonini, *Ancient Cambodia* (London, 1978), str. 17–21 (dalje kot: Mazzeo in Antonini, *Ancient Cambodia*).

[3] Ian Harris, *Cambodian Buddhism: History and Practice* (Honolulu, 2005) str. 3–7 (dalje kot: Harris, *Cambodian Buddhism*).

[4] V nadaljevanju se bodo večkrat pojavila imena krajev in oseb, s katerimi imamo Slovenci problem pri izgovorjavi in zapisu. Nekaj napotkov o tem, kako prebrati takšna imena, kadar se pojavi sičnik v kombinaciji s črko h, se v izgovorjavi uporabi šumnik, črka j se prebere kot glas dž, y pa se v nekaterih primerih izgovori kot j, ponekod pa tudi kot i.

[5] Higham, *Angkor*, str. 23–32 in 34–36; Mazzeo in Antonini, *Ancient Cambodia*, str. 23; Dragan Potočnik, *Azija med preteklostjo in sedanjostjo* (Maribor, 2006), str. 170 (dalje kot: Potočnik, *Azija*).

Njegov naslednik Ishanavarman I., ki je vladal med letoma 610 in 625, je ustanovil prestolnico Ishanapura. Ime tega mesta je pomembno, ker je bilo poimenovano po starih indijskih načelih poimenovanja mest; ime kralja s pripono *pura*, ki v sanskrtu pomeni mesto. Z vsakim novim kraljem je prestolnica spremenila lokacijo in dobila ime po starem indijskem načelu poimenovanja mest, kar so kasneje prevzeli tudi v Kmerskem imperiju. Kraljestvo se je do 8. stoletja razširilo na območje današnje Kambodže in južnega Vietnama. Prav njen obseg je bil razlog za številne državljanske vojne, ki so botrovale k temu, da je kraljestvo razpadlo na dva dela; kontinentalno Chenlo, ki je obsegala severni del kraljestva, in obmorsko Chenlo, ki je obsegala območje delte reke Mekong. Območje je pod eno krono ponovno združil Jayavarman II., s čimer se je leta 802 začelo najveličastnejše obdobje v zgodovini Kambodže in jugovzhodne Azije nasploh.[6]

Jayavarman II., utemeljitelj Kmerskega imperija, je bil kmerski princ, ki je svojo mladost preživel na dvoru dinastije Sheilandra na Javi. Prav ta dinastija se je potegovala za prevlado na območju bivšega kraljestva Chenla. Jayavarman II. je uspel pregnati vse, ki so se hoteli polastiti prestola ali ozemlja in ozemlje ponovno združil. Novonastala država je dobila ime *Kambujadesa*. Ustanovil je veliko novih mest in naselbin, prestolnico pa je nenehno premikal, verjetno zaradi taktičnih razlogov. Jayavarman je ustanovil državni kult *Davaraje* (davaradža), božjega kralja, jedro novega kulta pa je bila *Linga*, ki je utelešala kralja in dušo kraljestva. Njegova prestolnica Phnom Kulen je imela simbolični verski pomen, saj je mesto simboliziralo hindujsko sveto goro Meru, kjer naj bi po hindujski mitologiji prebivali hindujski bogovi. V času Kmerskega imperija so se kralji čutili dolžne graditi templje, ker so predstavljali božjega kralja. Templji so bili največkrat namenjeni tistemu bogu, kateremu je bil kralj naklonjen, v večini je bilo to božanstvo Šiva.[7]

O obdobju kralja Jayavarmana II. je iz kitajskih virov mogoče izvedeti bolj malo, kljub temu da je vladal skoraj pol stoletja, med letoma 802 in 850. Nasledil ga je sin Jayavarman III., ki je vladal od leta 850 do 877. O njem je znanega še manj kot o njegovem očetu. Zgraditi je dal tempelj v čast Višnuju, poleg tega pa je imel še nekaj drugih manjših projektov, ki pa jih je zasenčila gradnja njegovih naslednikov. Kljub temu da je njegova vladavina trajala 27 let, je to bolj ali manj vse, kar je o njem znanega. Leta 877 je kot kralj nastopil Indravarman I., ki je takoj začel z najrazličnejšimi projekti. Dal je zgraditi zapleten sistem kanalov v mestu Hariharalaya, ki so služili za oskrbovanje mesta, rezervoar vode in oskrbovanje ostalih templjev, npr. templja, ki je bil zgrajen v čast vodnim bogovom. Ob tem je dal zgraditi tempelj svojim prednikov Preah Ko in svoj osebni tempelj Bakong, in sicer po zgledu budističnega templja Borobudur na Javi. Bakong je bil arhitekturno drugačen od prejšnjih templjev. Takšen slog (Slika) je sicer začel uporabljati že Jayavarman III., vendar se je nedvomno izpopolnil v času Indravarmana I.[8]

Centralna piramida raste v petih fazah kot stopničasta piramida, vsaka terasa pa je visoka štirinajst metrov. Piramida se nahaja znotraj osemsto metrskega kvadrata, okoli katerega se nahaja ogromni vodni jarek, preko katerega je bilo z vzhodne in zahodne strani možno priti preko nasipa. Piramida je bila zgrajena v kiklopskem načinu zidanja, kar pomeni, da med kamnitimi bloki ni bilo veziva, kar je dajalo še dodaten občutek veličine. Okoli piramide je bilo osem malih svetišč, ki naj bi prestavljali Indravarmanove prednike; moške na zahodni in ženske na vzhodni strani. Osem zato, ker število predstavlja osem elementov Šive: zemljo, veter, ogenj, Luno, Sonce, vodo, nebo in dušo. Linga na vrhu piramide se je imenovala Indresvara. Ime je sestavljeno iz imena kralja in pripone *esvara*,

[6] Harris, *Cambodian Buddhism*, str. 8.; *The Khmers*, str. 82–85; Higham, *Angkor*, str. 38–42; Potočnik, *Azija*, str. 170.
[7] Harris, *Cambodian Buddhism*, str. 12; Higham, *Angkor*, str. 53–58.
[8] Higham, *Angkor*, str. 58–63; Mazzeo in Antonini, *Ancient Cambodia*, str. 39–41.

ki predstavlja Šivo. S tem je hotel še dodatno prikazati kult božjega kralja, saj je vladarja in Šivo prikazal v enem samem objektu, ki je bil namenjen čaščenju.[9]

Bakong - tempelj kralja Indravarmana I.

(vir: https://www.triphobo .com/places/siem -reap-cambodia/bakong, pridobljeno dne 29. oktober 2018).

Indravarman I. je umrl leta 889, nasledil ga je sin Yasovarman I., ki se je za prestol moral najprej boriti s svojim bratom. V času njegovega vladanja, ki je trajalo dobrih dvajset let, med letoma 889 in 910, je uspel ustvariti marsikaj. Ustanovil je najpomembnejšo kmersko prestolnico Angkor, ki se je v njegovem času imenovala Yasodharapura in jo dal povezati s staro prestolnico z mogočno cesto. Svojo sveto palačo – Phnom Bekheng – je dal zgraditi na resnični hrib, ne na umetnega, kot je bila praksa pri njegovih predhodnikih. Ta hrib je imel simboličen pomen, saj je simboliziral sveto goro Meru, Phnom Bekheng pa je bil zgrajen v čast Šivi. Phnom Bekheng naj bi bil zgrajen iz približno osem in pol milijonov kubičnih metrov kamna, kar priča o njegovi veličini. Za oskrbovanje nove prestolnice je dal zgraditi ogromen rezervoar, ki je bil kar osemkrat večji od tistega, ki ga je dal zgraditi njegov predhodnik Indravarman I. v stari prestolnici. Njegov čas je zaznamovan predvsem z različnimi gradbenimi dosežki, kot so templji, samostani in celotna mesta z zapletenimi vodnimi napeljavami in vodnimi kanali.[10]

Po njegovi smrti je imperij padel v krizo. Njegovi nasledniki enostavno niso bili sposobni voditi celotnega območja kraljestva. Do leta 944 so se zvrstili štirje kralji. Najprej Yasovarmanova sinova Harshavarman I. in Ishanavarman II., za tem njegov brat Jayavarman IV. in nečak Harshavarman II. Slednja sta edina kralja, ki države nista vodila iz Angkorja. Vladala sta iz mesta Koh Ker, ki se nahaja okoli 150 kilometrov severovzhodno od Angkorja. Leta 944 je nastopil bratranec Harshavarmana II., Rajendravarman, ki je državo za kratek čas spravil spet nazaj na noge, jo preuredil in utrdil.[11]

Rajendravarman je najprej prestolnico prestavil nazaj v Yasodharapuro in dal zgraditi dva velika templja. Tempelj Pre Rup, ki je bil zgrajen ob velikem rezervoarju, East Mebon pa na umetnem otoku sredi tega rezervoarja. Zgraditi je dal tudi druga svetišča in

[9] Higham, *Angkor*, str. 62–63.
[10] *The Khmers*, str. 98; Higham, *Angkor*, str. 63–68; Potočnik, *Azija*, str. 171; Mazzeo in Antonini, *Ancient Cambodia*, str. 57.
[11] Higham, *Angkor*, str. 69–73.

zgradbe, vendar je vredno omeniti le ta dva, saj sta neposredni pokazatelj njegove vladarske moči. V njegovem času se je Kmerski imperij razširil zahvaljujoč njegovi surovosti in odločnosti. Za svoje sovražnike ni imel nikakršnega usmiljenja. Svojo vladavino je razširil na ozemlje današnje Tajske in Mjanmara na zahod, na vzhodu pa je začel agresijo proti kraljestvu Čampa. S svojo mogočno vojsko, ki jo je sestavljala pehota s sloni in konji, je nezaustavljivo zavzemal mesto za mestom in jih priključeval k svojemu imperiju. Številni teksti pričajo o tem, kako je na pohodih vihtel ogromen meč, ves rdeč od krvi njegovih sovražnikov. Kraljestvo je naredil še močnejše, ko je imenoval institucije centralne vlade in utrdil moč Angkorja v provincah s pomočjo intervencij skupin uradnikov. Starodavne kneževine so postale del strukture monarhije, kljub temu da so imeli njihovi potomci še vedno željo po avtonomiji. Administrativne divizije so bile standardizirane, kraljestvo je bilo močno centralizirano in vodeno iz Angkorja.[12]

Leta 968 je Rajendravarman umrl in imperij prepustil svojemu sinu Jayavarmanu V. (968–1001), ki mu je bilo takrat le deset let, kar je pomenilo, da so v njegovem imenu vladali aristokratski državni uradniki. V času njegovega vladanja se je država razširila na današnjo severno Tajsko. Bil je strasten častilec Šive, dopuščal pa je tudi druga čaščenja in religije. Vladal je zelo okrutno, precejšnjo oblast pa so imele tudi aristokratske družine. Obdobje zaznamujejo okrutne kazni nad podložniki. Ljudje, ki so bili obtoženi, so med drugim lahko bili ob ustnice, ušesa in nosove, v določenih primerih celo ob življenje. Smrtna kazen je navadno pomenila, da so obtožencu zdrobili glavo s kamnom. Kmetje so živeli v bedi in bili sužnji plemstva in samostanov, ki so imeli v njegovem času izjemno pomembno vlogo.[13]

Jayavarmanu V. je umrl leta 1001 in 11. stoletje se je odprlo z državljansko vojno za nasledstvo. Prestol je najprej zasedel Udayadityavarman I., ki je vladal le eno leto, ker ga je s prestola vrgel Jayaviravarman. Istočasno je kot protikralj nastopil še tretji, Suryavarman I. Slednji si je izboril pot v prestolnico in naposled končal državljansko vojno, ko je leta 1011 premagal svoje nasprotnike in bil razglašen za kralja. Od svojih uradnikov je zahteval popolno zvestobo, ki so mu jo morali priseči. Z njim se je odprlo obdobje dinastije sončnih kraljev (dinastija se imenuje po liku sonca, omenjenega v njihovem imenu), zelo bleščečega obdobja imperija.[14]

Obdobje Suryavarmana I., ki je vladal do leta 1050, lahko označimo za uzurpacijo, saj je prestol zasedel z vojaško silo. Njegovega izvora ni mogoče dokazati ali izbrskati iz virov, velika verjetnost pa je, da je prihajal iz ozemlja današnje Malezije. Suryavarman I. ni bil nikakršna izjema med kmerskimi kralji glede gradbenih dosežkov. Zgraditi je dal obrambni zid okoli Angkorja, ogromno število svetišč in templjev. Eden njegovih največjih podvigov je izgradnja ogromnega rezervoarja, ki naj bi meril šestnajst kvadratnih kilometrov in je lahko držal okoli sedemnajst milijonov kubičnih litrov vode. Je največji rezervoar, ki se je kadar koli nahajal v Kmerskem imperiju. Ta rezervoar je zadoščal za širok državni vodni sistem, ki se je uporabljal v osebne in agrarne namene. Okoli Angkorja je dal zgraditi štiri svetišča v čast Šivi, za vsako stran neba enega. Imperij je razširil še proti zahodu na Dvaravatsko kraljestvo Lopburi, območje, ki se danes nahaja na Tajskem. Svojim naslednikom je zapustil močan imperij, ki pa ga je bilo težko voditi. Poleg obsega je Kmerskemu imperiju nenehno pretila zunanja nevarnost, saj je na vzhodu postajala vse močnejša država Dai Viet, kar v dobesednem prevodu pomeni – veliki Viet.[15]

---

[12] *The Khmers*, str. 99–100; Higham, *Angkor*, str. 74.
[13] Higham, *Angkor*, str. 79–82.
[14] Higham, *Angkor*, str. 91–94.
[15] *The Khmers*, str. 100–101; Higham, *Angkor*, str. 94–97; Nick Ray, *Cambodia* (London, 2005), str. 26 (dalje kot: Ray, *Cambodia*).

Njegova naslednika sta bila sinova Udayadityavarman II. (1050–1066) in Harshavarman III (1066–1080). Za oba je značilno nemirno vladanje z manj gradbenimi dosežki, saj je kar mrgolelo ljudi, ki so se želeli polastiti njunega prestola. V tem času je Dai Viet postal tako močno kraljestvo, da so leta 1076 Kmeri združili moči s še nedavno sovražnim kraljestvom Čampa. Leta 1080 je nastopil kralj Jayavarman VI., ki je izhajal iz stranske kraljevske linije. V njegovem obdobju so se razmere na vzhodu z Vietnamci umirile, kar je Jayavarmanu VI. omogočalo dokaj mirno vladanje. Za razliko od ostalih kmerskih kraljev ni veliko gradil, temveč je obnavljal že obstoječe templje in rezervoarje. Posebnost njegovega vladanja je, da se je zavzemal tudi za ruralno prebivalstvo, uboge in brezdomce. Jayavarman VI. je leta 1107 umrl, nasledil ga je brat Dharanindravarman I., ki je vladal šest let, nato pa je kralj Kmerskega imperija postal slavni Suryavarman II.[16]

Suryavarman II. je nastopil leta 1113, ko je Kmerski imperij obsegal že skoraj celotni Indokitajski polotok, z izjemo obalnega pasu današnjega Vietnama, južnega dela Malajskega polotoka in skrajnih delov današnjega Mjanmara. Kot vladar je dosegel ogromno. Uspešno je vodil odprave proti Vietnamcem in kraljestvu Čampa, slednje je dokončno tudi pripojil k imperiju. Vzpostavil je odlične vezi s Kitajsko na diplomatskem, trgovskem in vojaškem področju. Nesmrten pa je postal z največjim templjem na svetu, arhitekturnim biserom Angor Vat, ki je bil posvečen Višnuju. Kot vsi glavni kraljevi templji je tudi Angkor Vat predstavljal sveto goro Meru. Od ostalih templjev se poleg svoje velikosti, razkošja in arhitekturne izpopolnjenosti razlikuje tudi po tem, da je usmerjen proti vzhodu. Obdan je z ogromnim vodnim jarkom, preko katerega so vodili mostovi in poti. Imel je obzidje in veliko galerijo, na sredini pa pet mogočnih stolpov (prang), ki so bogato izrezljani zašiljeni zvoniki, oblikovani kot lotosovi brsti. V osrednjem svetišču stoji ogromen kip Višnuja.[17]

Angkor Vat je bogat s številnimi reliefnimi plastikami, ki so krasile zidove galerij, speljanih okoli notranjega templja. Spadajo med najlepše na svetu. V dolžino merijo tudi po več kot sto metrov, na njih pa je na tisoče ljudi. Plošče so izklesane izjemno natančno in pričajo o vsesplošno visoki stopnji umetne obrti tistih časov in krajev. Tempelj krasijo ograde, zidovi in vhodi imenovani gopura, ki imajo na obeh straneh vhoda figuro varuha – *dvarapal*. Tempelj je krasilo na stotine kiparskih del, ki so bila narejena izredno spretno in izpopolnjena z bujnim okrasjem. Motivi reliefov in kipov so Apsare, božanske nimfe ali nebesne plesalke, Dvarapale, ki so človeški ali demonski varuhi templjev, Garude, leteča božanstva in gospodarji ptic in drugi liki iz hindujske in budistične mitologije.[18]

[16] Higham, *Angkor*, str. 101–112; Mazzeo in Antonini, *Ancient Cambodia*, str. 91.

[17] Higham, *Angkor*, str. 115–120; Mazzeo in Antonini, *Ancient Cambodia*, str. 111–123; Hugo Münsterberg, *Indijski svet* (Ljubljana 1971), str. 246 (dalje kot: Münsterberg, *Indijski svet*).

[18] Prav tam.

Angkor Vat.

(vir: https://pt.depositphotos.com/2450219/stock-photo-angkor-wat-before-sunset-cambodia.html, pridobljeno 29. oktober 2018).

Imperij, ki ga je vodil Suryavarman II., je bil na vrhuncu moči. Radravarmanove institucionalne reforme so delovale brezhibno, vodni sistem v državi je bil visoko razvit, blišč države so prikazovali razkošni templji, ki so bili prisotni po vsej državi, v državi ni bilo nobene rivalske plemiške rodbine, ki bi ogrožala mir v državi, razen Čamov iz kraljestva Čampe, ki pa so jih tako in tako podjarmili. Takšno blagostanje je državi dajal občutek, da ne bo nikoli uvidela zatona. Pa vendar so nekateri dogodki botrovali k temu, da je že kar kmalu po smrti Suryavarmana II. prišlo do notranjih trenj in hujših sporov s Čami. Ko je Suryavarman II. kraljestvo Čampa priključil k svojemu imperiju, jim je dodelil vazalni status. Da bi prilil še več olja na ogenj, je na njihov prestol v prestolnici Vijaya določil kralja po lastni izbiri, ki je bil po vsej verjetnosti njegov svak. Že tik pred smrtjo Suryavarmana II. so se Čami pričeli hudo upirati. Ti upori in napadi pa so postajali vedno hujši.[19]

Suryavarmana II. je nasledil Dharanindravarman II. (1150–1160), ki je med drugim gradil templje, ki naj bi bili hindujski, vendar imajo močne budistične motive. Je prvi vladar, ki se je uradno spreobrnil v budizem. Nasledil ga je Yashovarman II., ki ga je s prestola vrgel eden od njegovih uradnikov, Tribhuvanaditya, ki se je uspel na prestolu obdržati med leti 1165 in 1177. Vsi ti trije vladarji so imeli nekaj skupnega – vdore Čamov. Ti so bili celo tako hudi, da so leta 1177 izvedli invazijo preko reke Mekong in reke Tonle Sep proti Angkorju in ubili kralja Tribhuvanaditya, na prestol pa postavili svojega vladarja, čamskega princa Jaya-indravarmana IV. Okupacija Čamov je trajala le štiri leta, saj jih je že leta 1181 uspel pregnati sin kralja Dharanindravarman II., Jayavarman VII., ki se je v zgodovino zapisal kot največji vladar kmerskega imperija.[20]

Ko je premagal in pregnal Čame, je prevzel državo, ki je bila v brezupnem položaju. Mesta so bila razdejana zaradi vojn, namakalni in vodni sistem ni več deloval brezhibno, saj se je v strugah in prekopih pričelo nabirati blato, država je razpadala. Vendar se je kmerski imperij pod kraljem Jayavarmanom VII. dvignil kakor feniks iz pepela in v dobrih dvajsetih letih postal mogočnejši kot kadarkoli prej. Novi kralj je bil mož odločitve in akcije ter takoj pričel z obnovo države. Začel je z ambicioznim gradbenim načrtom: obnavljala so se opustošena mesta, gradili široki prepleti cest, prelepi mostovi, ki so prečkali tudi najširše reke, ceste so se razprostirale daleč na vse strani imperija, ob cestah so se nahajala počivališča za popotnike in trgovce, gradile so se bolnišnice, kjer so imele

[19] Higham, *Angkor*, str. 113 in 116–120.
[20] *The Khmers*, str. 264–265; Higham, *Angkor*, str. 120.

vstop vse štiri kaste itd. Poleg vsega je dal zgraditi še na stotine različnih templjev, svetišč in samostanov. Vse skupaj pa je kronal z novo prestolnico Angkor Thom, kjer je moč opaziti tudi njegovo versko toleranco. V mestu samem sta se prepletali hindujska in budistična umetnost. Angkor Thom je obdajal ogromen jarek, ki je bil širok več kot sto metrov in šestnajst kilometrsko obzidje s petimi vrati, ki v višino merijo osemnajst metrov. Zgraditi je dal tudi ogromen rezervoar, ki se je imenoval Jayatotaka.[21]

Njegova najopaznejša dela so Neak Pean, Ta Prohm, Preah Khan in Bayon. Sicer je še mnogo drugih veličastnih, morda celo veličastnješih, vendar imajo omenjene zgradbe izjemen pomen. Neak Pean je bil tempelj, ki je stal na otoku sredi rezervoarja Jayatotaka in je še v največji meri posvečen hindujskim bogovom, čeprav je osrednje svetišče budistično. Predstavlja preplet hindujske mitologije z budistično. Ta Prohm je bil posvečen njegovi družini, predvsem materi in je služil kot samostan in univerza, imel pa je tudi vlogo centralne bolnišnice. Tempelj Preah Khan je sam po sebi izjemen, ker je v njem na tisoče različnih slikarskih del in kipcev več kot dvajset tisoč različnih božanstev, tako hindujskih kot budističnih. Na sredini templja se nahaja prostor za čaščenje boginje Lokesvara (Avalokiteśvara), ki si ga je kralj izbral za svojega zaščitnika – *Bodhisattva*. Na sredini ogromnega mesta Angkor Thom je stal veličastni glavni tempelj Bayon, ki je imel poleg svoje umetniške in arhitekturne razsežnosti še politični in kulturni pomen. Tempelj se imenuje tudi gozd glav, saj ga krasijo stolpi v katere so na vse štiri strani vklesani obrazi boginje Lokesvare. Te velikanske glave s skrivnostnim smehljajem spadajo med največje mojstrovine budističnega sveta nasploh.[22]

Bayon.

(vir::https://www.lonelyplanet.com/cambodia/attractions/bayon/a/poi-sig/500534/355852 pridobljeno: 29. oktober 2018)

Jayavarman VII. se je odlikoval tudi z odlično osvajalsko politiko, ki se sicer ne sklada z duhom budizma. Državo je razširil na največji obseg in je obsegala večji del današnjega Mjanmara, celotno Tajsko, večji del Laosa, celotno Kambodžo, večji del Vietnama in del Malajskega polotoka. Maščeval se je tudi Čamom, ki jih je uspel med leti 1203 in 1220 popolnoma nadvladati in priključiti svojemu imperiju. Po njegovi smrti je imperij uvidel zaton. K temu je pripomogel tudi sam Jayavarman VII, ki je precej izčrpal državni proračun. Pravi razlog pa je, da nihče ne bi mogel stopiti v njegove čevlje, ker so bili preveliki za vsakogar. Za njim je ostala ogromna zapuščina številnih templjev, bolnišnic, cest in mostov, ki so se v zgodovino zapisala kot dela največjega kralja in

[21] *The Khmers*, str. 204–206; Higham, *Angkor*, str. 121; Potočnik, *Azija*, str. 172.
[22] *The Khmers*, str. 206–207; Potočnik, *Azija*, str. 172; Mazzeo in Antonini, *Ancient Cambodia*, str. 140.

graditelja Kmerskega imperija. V 13. stoletju je začel Angkor propadati, vse močnejše sosednje države so pričele ogrožati imperij. Na zahodu je vse močnejša postajala država Dai Viet, na vzhodu se je ustvarilo tajsko kraljestvo Lan Na. Kmerski imperij je životaril celotno 14. stoletje. Leta 1431 so jih napadli Tajci in zavzeli večji del današnje Tajske in severne Kambodže. Opustošili so tudi Angkor, ki so ga Kmeri zapustili in se selili proti jugu. Nekoč sijajni in čudoviti Angkor je pričel preraščati gozd in ta mogočni imperij je za nekaj stoletij potonil v pozabo.[23]

Summary

Khmer Empire was the most powerful state in the region of today's Southeast Asia, and on the Indochinese Peninsula. The beginnings of the Khmer Empire date back to 802 when the first Khmer ruler Jayavarman II. merged the territories of the former kingdom of Chen under one crown and thus began the era of one of the most culturally rich civilizations in the world. The Khmer civilization was under great influence of Indian culture and religion, which had immense significance in Khmer. From the beginning, the cult of the divine king was present, which believed that the king was the embodiment of all Hindu gods on Earth. The rulers carried out extensive construction projects in honour of the gods, thus demonstrating their power as rulers. The empire expanded over the entire Indochinese Peninsula, yet at the height of its power, it literally collapsed in on itself. In this article, I will briefly present the period of the Khmer Empire from the beginning of the 9th to the 13th century with a chronological review of the rulers, their successes, achievements, and falls.

[23] Higham, *Angkor*, str. 132; Potočnik, *Azija*, str. 171–173; Mazzeo in Antonini, *Ancient Cambodia*, str. 168–175.

VIRI in LITERATURA

Ian HARRIS, *Cambodian Buddhism: History and Practice* (Honolulu, 2005).
Charles HIGHAM, *The civilization of Angkor* (London, 2001).
Ian MABBET, David CHANDLER, *The Khmers* (Oxford, 1996).
Donatella MAZZEO, Chiara Silvi ANTONINI, *Ancient Cambodia* (London, 1978).
Hugo MÜNSTERBERG, *Indijski svet* (Ljubljana, 1971).
Dragan POTOČNIK, *Azija med preteklostjo in sedanjostjo* (Maribor, 2005).
Nick RAY, *Cambodia* (London, 2005).

Vanesa Rodošek
diplomirana zgodovinarka (UN)

DRUGA OPIJSKA VOJNA

Povzetek

Dinastija Qing je v osemnajstem stoletju dosegla zadnji dinastični višek, preden se je v devetnajstem stoletju vse skupaj začelo podirati. Ob notranjih nemirih, naravnih katastrofah in uporih so se cesarji ukvarjali tudi z zunanjimi sovražniki: evropskimi in drugimi zahodnimi silami, ki so vsaka želele kos zase, pa naj je šlo za teritorialna ali trgovinska vprašanja. Prav zaradi trgovanja je prišlo med leti 1839–1842 in 1856–1860 do dveh opijskih vojn med Britanci z drugimi zahodnimi silami in Kitajci. Po prvi vojni je na Kitajskem izbruhnila še izjemno krvava državljanska vojna ali taipinški upor. Med državljansko vojno, ko je bila Kitajska oslabljena, so združene in povezane zahodne sile izkoristile priložnost in Kitajski napovedale še drugo opijsko vojno, v kateri so bile kitajske čete ponovno prisiljene kloniti. Sledil je podpis novih mirovnih pogodb, dinastija Qing se je znašla čisto na tleh, posledično tudi Kitajska. Opijski vojni sta "otvorili" stoletje ponižanja v kitajski zgodovini in sta pomenili začetek konca mandžurske dinastije Qinq.

UDK: Opijska vojna, Kitajska, 19. stoletje, Qing, Velika Britanija

Prva opijska vojna se je končala s podpisom Nankinškega miru, vendar ta še ni pomenil konec nesporazumov in trenj med Kitajsko in Veliko Britanijo. V premirju se pravzaprav niso lotili same trgovine z opijem; tihotapljenje opija se je nadaljevalo še naprej. Nankinški mir je pomenil vsaj začasni konec bojev in prelomnico v kitajski zgodovini. S prvo opijsko vojno in britansko ekspedicijo po reki Jangce v notranjost Kitajske se je nekoč mogočen imperij moral "odpreti" tujcem, Britanci so med drugim pridobili tudi Hong Kong. Kljub porazu v prvi opijski vojni so Kitajci na tujce še vedno gledali z viška, kot na barbare, in se niso želeli spustiti na enakopravni nivo, npr. v okviru trgovanja. Cesar je bil izjemno razočaran, da je Kitajska morala priznati nemoč proti Britancem.[1]

Za povod druge opijske vojne se lahko vzame več posameznih incidentov, ki so se zgodili po letu 1842. Največ zaslug za to se pripisuje incidentu z lorho *Arrow* in umoru francoskega duhovnika Abbeja Augusta Chapdelaineja. Oba incidenta sta se zgodila leta 1856. Chapdelaine je februarja pokristjanjeval na Kitajskem, ko pa je prišel v vas Xilin, se je znašel v težavah. Xilin je slučajno bila ena izmed središč taipinškega upora in duhovnika so aretirali, saj naj ne bi pokristjanjeval v notranjosti Kitajske. 29. februarja 1856 so ga obglavili in razčetverili. Nekateri francoski časniki so celo poročali, da so ga Kitajci nato skuhali in pripravili kot hrano, vendar se to najbrž ni zgodilo.[2]

Iskrica za ponovno vojskovanje med Britanci in Kitajci je bila sprožena v Kantonu. Lorha *Arrow* je bila v Hong Kongu registrirana kot britanska ladja z glavnim kapitanom Thomasom Kennedyjem, vendar je ladjo imel v lasti neki kitajski trgovec, ki je pod seboj imel še posadko dvanajstih sorojakov. Ko je *Arrow* 8. oktobra 1856 prispela v Kanton s pošiljko riža iz Makaa, so Kitajci sumili, da so na ladji tihotapili tudi opij. Preden je Kennedyju uspelo priti na krov svoje ladje, so kitajski uradniki ugotovili, da so bili prav vsi na ladji kitajskega porekla, ladja pa je uradno bila britanska. Vse razen dveh so aretirali. Kennedy je odšel po pomoč h konzulu Harryju Parkesu[3], ki je napisal uradno noto generalnemu guvernerju Ye Mingchenu, ki je kasneje skoraj vse izpustil, čeprav se ni popolnoma strinjal s Parkesom. Ta se je počutil ponižanega, zato je napisal še eno pismo, sedaj britanskemu guvernerju Hong Konga, Johnu Bowringu[4], in mu predlagal, naj v znak maščevanja britanske ladje zajamejo eno izmed kitajskih džunk. To so Britanci storili in ponovno se je začela vojna, ki jo imenujemo druga opijska vojna, tudi lorhina, ali v angleščini t. i. "*Arrow war*".[5]

Bowring je, medtem ko so Britanci že zajeli neko kitajsko ladjo[6], pregledal dokumente *Arrow* in ugotovil, da ji je potekla licenca teden dni pred aretacijo posadke v Kantonu. To pomeni, da kitajski uradniki niso kršili nobenega predpisa glede poseganja v britanski teritorij ali lastnino, torej so Britanci začeli drugo opijsko vojno proti Kitajcem na podlagi incidenta, ki ni bil sporen. Bowring je 21. oktobra vseeno postavil ultimat: Mingchen je moral izpustiti še tri člane posadke *Arrow* in se javno opravičiti za poseganje.

---

[1] The International Anti–Opium Association Peking, *The War Against Opium* (Tientsin, 1922), str. 11; William Travis Hanes in Frank Sanello, *Opium wars: the addiction of one empire and the corruption of another* (Naperville, 2002), str. 155–161 (dalje kot: Hanes, Sanello, *Opium wars*).

[2] Jean Chesneaux, *China from the Opium Wars to the 1911 Revolution* (New York, 1976), str. 78–79 (dalje kot: Chesneaux, *From Opium Wars to 1911*); Hanes, Sanello, *Opium wars*, str. 175–176.

[3] **Harry Parkes** (1828–1885) je bil britanski diplomat. Že pri trinajstih letih je odplul na Kitajsko in je v tem delu sveta ostal večino svojega življenja. Domov, v Veliko Britanijo, se je vrnil le leta 1849 in 1885. Pred drugo opijsko vojno je deloval kot tolmač britanskega konzulata v Amoyju.

[4] **John Bowring** (1792–1872) je leta 1849 postal britanski konzul v Kantonu in nadzornik trgovin na Kitajskem. Leta 1854 je prevzel položaj guvernerja v Hong Kongu.

[5] Robert Bickers, *The Scramble for China: Foreign Devils in the Qing Empire, 1832–1914* (London, 2012), str. 137–139 (dalje kot: Bickers, *Scramble for China*); Hanes, Sanello, *Opium wars*, str. 178–179.

[6] Zasedli so zasebno kitajsko ladjo, ki ni imela ničesar s kitajsko vlado, vendar sta jo Parkes in Bowring v vseh uradnih korespondencah imenovala kar za kitajsko vojno džunko.

Medtem se je Parkes mudil na konferenci v Hong Kongu, kjer so se dogovorili o načrtu za napad na štiri utrdbe med Whampoojem in Kantonom. Kot dodatni plan-B so želeli napasti tudi Kanton, ki so ga nameravali bombardirati. Mingchen je izpustil še preostale člane posadke, vendar se javno ni opravičil.[7]

Padec Kantona

23. oktobra je Parkes admiralu Michaelu Seymourju[8] naročil uničenje štirih utrdb v bližini Kantona. Seymour je svojo nalogo opravil uspešno in druga opijska vojna je terjala prva življenja. Mingchen je pozval civiliste, naj pomagajo v boju proti Britancem in drugim tujcem, vendar so se ti povezovali v oborožene vrste, ki ga niso podpirale zaradi njegove vpletenosti in dejavnosti v času taipinškega upora. Parkes je od Mingchena zahteval, naj dovoli Britancem gibanje tudi izven območja trinajstih tovarn v Kantonu, kot je bilo dogovorjeno do takrat. Mingchen je to zavrnil in Britanci so 29. oktobra že prebili kantonsko obzidje, v mesto so se vile vrste britanskih vojakov. Mingchen je prosil za premirje po tem, ko je dobil grožnje, da se bodo Britanci povezali s taipinškimi uporniki[9]. Seymourju je medtem uspelo osvojiti razne dele Kantona, med drugim tudi najpomembnejši zaliv, kjer je potekal ves promet. Admiral je ocenil, da bi potreboval še dodatnih pet tisoč vojakov, da bi uspešno zasedel celotno mesto, ki je padlo v stanje stagniranja. Tudi Mingchen je opazil, da Seymour ni imel dovolj mož, zato je svojim ukazal, da so sredi decembra 1856 uničili in požgali tovarne, v katerih so živeli tujci v Kantonu. Vse kaj je ostalo ohranjeno sta bili le britanska kapelica in čolnarna.[24]

Kitajcem je uspelo ubiti enajst Evropejcev na ladji *Thistle*. Prav tako so uspešno naenkrat zastrupili štiristo tujih državljanov v Hong Kongu, vendar nihče ni umrl. Med zastrupljenimi je bil tudi sam Bowring. V paniki se je veliko prebivalcev Hong Konga preselilo. Vsi ti incidenti so prisilili Veliko Britanijo, da so v januarju leta 1857 Seymourju odobrili dodatnih pet tisoč mož. 9. februarja so mu ukazali, da mora osvojiti in zasesti Veliki prekop preko katerega bi nadzirali uvoz riža v prestolnico. Tako bi se cesar v Pekingu bil prisiljen predati, ker bi sčasoma v prestolnici začeli stradati. Novo nalogo je dobil tudi Bowring, ki si je v okviru pogajanj moral priboriti kitajsko odobritev prisotnosti stalnega britanskega veleposlanika na kitajskem sodišču. Britanci so hkrati želeli odpreti dodatna kitajska pristanišča in reke. Velika Britanija je v boj povabila tudi Združene države Amerike, Francijo in Ruski imperij. Že marca leta 1857 so se združile britanske in francoske čete pod Seymourjem, lordom Elginom in Jean Baptistom Louisom Grosem.[25]

Pogajanja in Tiencinska pogodba

20. maja 1858 so bile po prebijanju po reki Beihe britanske in francoske čete oddaljene le še sto šestdeset kilometrov od prestolnice, kjer je bil cesar. Na levem bregu Beihe je bila tudi vasica Dagu (Taku). Tam so evropske ladje čakale na napad, katerega začetek je Seymour določil v jutranjih urah še istega dne. Francozi in Britanci so z lahkoto uničili utrdbe, ki so nadzorovale dostop do Pekinga. Tako so lahko nadaljevali pot po Beihe

---

[7] J. Y. Wong, "Harry Parkes and the 'Arrow' War in China", *Modern Asian Studies* 9, št. 3, (1975): str. 316; Hanes, Sanello, *Opium wars*, str. 179–180; J. Y. Wong, *Deadly Dreams: Opium and the Arrow War (1856–1860) in China* (Cambridge, 1998), str. 77.

[8] **Michael Seymour** (1802–1887) je že pred drugo opijsko vojno služil v krimski vojni.

[9] Britanci tej ideji niso bili popolnoma naklonjeni, saj niso bili prepričani, če upornikom lahko zaupajo.

[24] Hanes, Sanello, *Opium wars*, str. 180–182.

[25] Prav tam, str. 184–186; Bickers, *Scramble for China*, str. 145–146.

do naslednje strateške točke: Tianjin. Lord Elgin[26] je tja prispel 26. maja in cesar je moral pristati na pogajanja. V Tianjin je poslal dva predstavnika, Guilianga in Hua Shana. 4. junija 1858 je sledil prvi (neuspešni) pogajalski sestanek.[27]

Pogajanja so potekala tri tedne. Kitajci so nasprotovali predvsem dvema točkama: da bi Francozi in Britanci na Kitajskem imeli stalne veleposlanike ter da se vsi tuji državljani lahko prosto gibajo in potujejo po Kitajski. Prvotni osnutek mirovne pogodbe je predvideval odprtje pristanišč Hangzhou, Tianjin in Nanking. Kitajski pooblaščenci so se strinjali z odprtjem zadnjega, ker je Nanking bil v rokah taipinških upornikov. Kitajci so se istočasno pogajali tudi s Francozi in z Rusi. S slednjimi so podpisali prvo mirovno pogodbo, in sicer 18. junija 1858. Rusi so se zadovoljili z začasnim veleposlanikom v Pekingu, pridobili so dostop do pristanišč v Tajvanu in Hainanu. Tudi Američani so podpisali mirovno pogodbo, ki je bila podobna ruski, vendar je poudarjala versko toleranco. Gros je pripeljal Francoze do skupne točke s Kitajci 23. junija 1858, ko so še z njimi podpisali mirovno pogodbo. Gros se je sprva obotavljal pri podpisu, ker ni želel izpodkopati lorda Elgina pri njegovih pogajanjih, vendar so se predolgo zavlekla, zato je Francoz zagrozil, da bo s svojo floto odpotoval, če ne pride do dogovora v tednu dni. Britanska pogodba je bila podpisana 26. junija 1858.[28]

Tiencinska pogodba med Britanci in Kitajci je vsebovala šestinpetdeset členov. Britanci so tako lahko s posebnimi potnimi listi, ki so jih pridobili pri svojih konzulih, potovali vsepovsod po Kitajski. Britanski trgovci so dobili pravico do trgovanja na reki Jangce, odprla so se nova mesta in pristanišča (Newchwang, Tangchow, Tajvan, Swatow, Hainan). Kitajska je tako po podpisu "*nepravičnih mirovnih pogodb*", kot jih imenujejo sami, po prvi opijski vojni in sedaj še s Tiencinsko pogodbo izgubila politično neodvisnost. Tuji državljani in tuje oborožene sile so bile skoraj stalno prisotne na Kitajskem, država je morala plačati tudi veliko reparacij. Elgin je kljub depresivnemu stanju uspel odpotovati na nekakšno zmagoslavno plovbo po Jangce. Lorda je bilo namreč sram, obžaloval je vdor na Kitajsko, zdelo se mu je popolnoma nesprejemljivo in škandalozno, da se je celotna druga opijska vojna sploh začela zaradi incidenta z *Arrow*, kjer Kitajci dejansko niso naredili ničesar narobe.[29]

Lord Elgin se je oktobra 1858 udeležil konference v Šanghaju, kjer so se dogovorili o tarifah in obdavčenju opija. Po konferenci je Elgin dobil nalogo, da tudi na Japonskem pridobi podoben dogovor kot na Kitajskem. Med odsotnostjo ga je na Kitajskem zamenjal njegov brat Frederick Bruce, ki je moral poskrbeti, da bo Tiencinska pogodba ratificirana še v Veliki Britaniji. Nato se je vrnil nazaj na Kitajsko, kjer je naletel na ponovne težave. Cesar mu je namreč prepovedal dostop do Pekinga preko Beiho. Bruce je vseeno nadaljeval pot in njegova flota se je morala utrditi na položajih v Daguju, saj so pričakovali morebitni spopad. Junija 1859 je Bruce začel streljati na utrdbe, ki so ležale južno od Pekinga, vendar Britanci, ki so jih še vedno spremljali tudi Francozi, niso pričakovali, da bodo tako natančno na njihove strele odgovorili Kitajci, ki do sedaj niso zadali prevelikih izgub Britancem. Prvič po dolgem času so kitajski streli zadeli skorajda vse svoje tarče in tako so bili Evropejci tisti, ki so se morali umakniti. V bitki je umrlo skoraj petsto dvajset Britancev.[30]

---

[26] **James Bruce** (1811–1863) je bil osmi lord Elgin in bivši guverner Jamajke in britanske Severne Amerike

[27] Hanes, Sanello, *Opium wars*, str. 210–215.

[28] Hanes, Sanello, *Opium wars*, str. 215–224.

[29] Maja Kozamernik, *Spoštovanje človekovih pravic na Kitajskem v času olimpijskih iger v Pekingu (delo tujih novinarjev)*, dipl. delo (Ljubljana, FDV UL, 2014), str. 16–17; Stephen Platt, *Autumn in the Heavenly Kingdom: China, the West, and the epic story of the Taiping Civil War* (New York, 2012), str. 36 (dalje kot: Platt, *Autumn in the Heavenly Kingdom*).

[30] Hanes, Sanello, *Opium wars*, str. 227–229; Platt, *Autumn in the Heavenly Kingdom*, str. 37 in 43–44; Julia Lovell, *The Opium War* (London, 2011), str. 259 (dalje kot: Lovell, *The Opium War*).

Padec Pekinga

Velika Britanija je postavila nov ultimat: Peking se mora v tridesetih dneh opravičiti za bitko v Daguju, odplačati morajo odškodnino in ratificirati Tiencinsko pogodbo. Kitajski uradniki so 5. aprila 1860 odklonilno odgovorili na ta ultimat. Do junija sta se na Kitajsko vrnila tudi Elgin in Gros. Že avgusta so Evropejci znova prispeli do dagujskih utrdb, kjer je sledila ponovna bitka, znana tudi kot tretja dagujska bitka. Že v začetku meseca se je več tisoč Britancev in Francozov izkrcalo v Beitangu, ki je oddaljen le tri kilometre od Daguja. Še pred sončnim vzhodom 20. avgusta 1860 so Kitajci začeli napadati Francoze in Britance s severne utrdbe. Po dveh in pol urah boja so Evropejci prevzeli utrdbo, ki je bila popolnoma opustošena, znotraj le-te so vsepovsod ležala trupla Kitajcev. Ko je padla severna utrdba, so domačini predali še preostalih dvaindvajset utrdb ob reki in pot to Pekinga je bila popolnoma odprta.[31]

Fotografija ene izmed uničenih utrdb v Daguju, 1860 (avtor: Felice Beato).

(vir: https://www.metmuseum.org/art/collection/search/283169, pridobljeno: 28. november 2017).

Medtem so Kitajci ugrabili skupino Evropejcev, ki so bili na poti na pogajanja, med njimi je bil tudi Parkes skupaj s šestindvajsetimi sikhi. Imeli so nalogo predati pismo kraljice cesarju. Vse je potekalo relativno po načrtih, dokler niso ponovno tako kot pred prvo opijsko vojno naleteli na probleme glede opravljanja *kowtowa*[32] in ukazali so naj obglavijo vse v Parkesovi skupini. Odpeljali so jih v Peking, kjer so jih tudi zaprli – Parkesa v Odboru za kazni, preostale člane pa so odpeljali v Poletno palačo, kjer so jih podrobno zaslišali. Elgin ni imel druge izbire, kot, da za incident kaznuje Kitajsko. Njegova naslednja naloga je bil padec Pekinga.[33]

21. septembra 1860 je prišlo do bitke pri Palikau v bližini Pekinga. Palikau je most, ki prečka reko, ki vodi v Poletno palačo. Na eni strani je bila številčnejše veliko močnejša kitajska vojska, v kateri je bilo več deset tisoč vojakov. V svojih vrstah so imeli tudi mongolske konjenike. Evropejcem je kljub temu uspelo premagati domačine in sledil je pravi pokol. Središče Pekinga je bilo oddaljeno le še dobrih dvajset kilometrov. Cesar Xianfeng se je odločil, da bo zapustil prestolnico, umaknil se je v Poletno palačo v Prepovedanem mestu. Njegovo mesto v okviru pogajanj je prevzel brat, princ Gong. Ko je cesar prispel v svojo palačo, so zaprli vrata Prepovedanega mesta, Xianfeng pa se je

[31] Hanes, Sanello, *Opium wars*, str. 242–248; Platt, *Autumn in the Heavenly Kingdom*, str. 97–103.
[32] Po kitajski tradiciji se je cesarju potrebno prikloniti in nato klečati na kolenih, dejanje pa se zaključi z devetkratnim priklonom glave. To se po kitajsko imenuje *kowtow*.
[33] Hanes, Sanello, *Opium wars*, str. 261–263; Platt, *Autumn in the Heavenly Kingdom*, str. 97–105; Lovell, *The Opium War*, str. 262.

umaknil v gorovje. O njegovem pobegu se je izvedelo šele naslednji dan in domačini v Pekingu niso vedeli, kaj storiti. Najbogatejši prebivalci so že zapustili mesto. Ostali so le trgovci, ki niso vedeli, kam pobegniti. 4. oktobra 1860 so zaprli mestna vrata in prihajajoče tujce pričakali s čredami krav in koz, namesto s četami vojakov. Že naslednji dan so čez obzidje lahko opazovali bližajoče se tuje sile.[34]

5. in 6. oktobra 1860 so s topništvom ciljali na močno pekinško obzidje, medtem ko so znotraj mesta še vedno bili ujeti britanski talci. Gong je Parkesu povedal, da bodo vsi usmrčeni že naslednji dan. Britanci in Francozi so napadli Peking iz več smeri, dogovorili so se, da se bodo srečali pri Poletni palači, kjer so pričakovali, da bodo našli tudi cesarja. Ko so 7. oktobra Evropejci prispeli v Poletno palačo, so bili presenečeni, da jih je tam pričakalo le petsto prestrašenih in neoboroženih evnuhov. Bili so popolnoma raztreseni, saj so ti "barbari" oskrunili sveta poslopja. Vojaki so plenili vse, kar so lahko; prevelike in pretežke stvari pa so uničili. Kar tri dni so vojaki izključno plenili in Elgin je bil popolnoma zgrožen nad dogajanjem, kot je zapisal v svojem dnevniku: "*Jaz nisem tat*".[35]

Gong je bil prisiljen izpustiti talce 8. oktobra. Ko so talci delili svoje zgodbe s sorojaki, so se popolnoma razburili, saj so jih stradali, mučili, zvezali na vrv, jih obrnili na glavo itn. Eden izmed generalov je predlagal, da uničijo celotno prestolnico. Lord Elgin je nato ukazal, da bodo dinastijo Qing kaznovali tako, da bodo požgali Poletno palačo do tal. 18. oktobra 1860 so popolnoma uničili cesarjevo palačo, ki je zajemala sedemintrideset akrov paviljonov, mostov, vrtov in templjev. Do danes je ostala le ena fotografija Poletne palače Felica Beata, ki je palačo fotografiral le nekaj dni pred njenim požigom. Druga opijska vojna je bila tako ena izmed prvih vojn, ki je bila tudi dokumentirana s fotografijami. Italijan Beato je dogodke v času vojne začel fotografirati spomladi leta 1860.[36]

Pekinška konvencija

24. oktobra 1860 se je Elgin sestal z Gongom, da sta podpisala Pekinško konvencijo. Konvencija je zajemala tri mirovne pogodbe med Kitajci in Francozi, Britanci ter Rusi. Glavni cilj konvencije je bil povečanje trgovskih in diplomatskih privilegijev na Kitajskem. Elgin je pred princa prispel v spremstvu petstotih mož, na poti ga je spremljalo tudi dva tisoč vojakov. Po mirovni pogodbi so Kitajci morali odpreti še dodatnih enajst kitajskih mest, trgovci in misijonarji iz tujine so se lahko gibali vsepovsod po Kitajski, trgovina z opijem je bila legalizirana, tuje blago pa je postalo oproščeno obdavčenja pri transportu v notranjost Kitajske. Vojna odškodnina je štela deset milijonov dolarjev, Kitajska pa je Britancem morala odstopiti še polotok Kowloon, Hong Kong je "*za vso večnost*" pripadel Veliki Britaniji, Portugalci pa so v trajno upravljanje dobili Makao.[37]

V okviru Pekinške konvencije ne moremo govoriti o pogajanjih, saj so Kitajcem kar predložili dokumente s členi in pogoji, katere so hočeš nočeš morali podpisati in sprejeti. Naslednji dan so mirovno pogodbo podpisali tudi Francozi, Gros pa je Gongu celo podaril redko kolekcijo francoskih kovancev in se tudi udeležil prinčevega banketa.[38]

Obdobje opijskih vojn in odprtje Kitajske sta popolnoma spremenila odnose med

[34] Platt, *Autumn in the Heavenly Kingdom*, str. 105–107; Kenneth Pletcher, *The history of China* (New York), 2011, str. 235.
[35] Hanes, Sanello, *Opium wars*, str. 271–272 in 277; Lovell, *The Opium War*, str. 262–263.
[36] Platt, *Autumn in the Heavenly Kingdom*, str. 108–109; Lovell, *The Opium War*, str. 260 in 264–265.
[37] Nina Benda, *Politični sistem Hong Konga*, dipl. Delo (Ljubljana, FDV UL, 2005) str. 14–15; Hanes, Sanello, *Opium wars*, str. 289–290.
[38] Hanes, Sanello, *Opium wars*, str. 290.

Kitajsko in zahodnimi državami. V teku druge opijske vojne se je prvič v zgodovini Kitajske tujcem uspelo prebiti vse do prestolnice, Pekinga. Elgin se je v Veliko Britanijo vrnil kot heroj, dobil je pomemben položaj v Indiji. Cesar Xianfeng je umrl že naslednje leto. Po svojem pobegu se nikoli več ni vrnil v prestolnico. Največja ironija je bila, da se je popolnoma zakadil z opijem. Tik pred smrtjo je kot darilo kraljici Viktoriji podaril tudi psa pekinezerja oziroma pekinčana. Kraljica je v dar prejela tudi več stvari in artefaktov iz že porušene in uničene Poletne palače.[39]

Opijski vojni sta bili vojni svetovnih razsežnosti. Proti Kitajski so se obrnile Velika Britanija, Ruski imperij, Francija in ZDA. Vse skupaj se je začelo zaradi opija, ki se je po koncu vojn še bolj prodajal. "Nepravične mirovne pogodbe" s stališča Kitajske so odprle številna pristanišča in tako se je država, ki je toliko časa bila zaprta pred tujimi silami, morala odpreti praktično komurkoli, ki je želel tja. Za Kitajsko je to bil gromozanski poraz in že s prvo opijsko vojno se je začelo t. i. stoletje ponižanja, v katerem se je zgodilo več prelomnih trenutkov za nekoč mogočno cesarstvo.

Summary

In the eighteenth century, the Qing dynasty reached its last dynastic surplus before it began to disintegrate in the nineteenth century. In addition to internal turmoil, natural disasters, and riots, emperors also had to deal with external enemies: European and other Western powers, each wanting a piece for themselves, whether of territory or trade. It was precisely for the sake of trade that between 1839-1842 and 1856-1860 there were two so-called Opium wars between the British, along with other Western powers on the one side, and the Chinese on the other. After the First War, an extraordinarily bloody civil war, also known as the Taipei rebellion, broke out in China. During the Civil War, when China was weak, the united Western powers seized the opportunity and declared another Opium War, in which the Chinese forces again surrendered. The signing of new peace treaties followed, where the Qing dynasty and consequently China were brought to their knees. The Opium Wars marked a century of humiliation in Chinese history and brought about the end of the Qing dynasty.

[39] Chesneaux, *From Opium Wars to 1911*, str. 80; Hanes, Sanello, *Opium wars*, str. 291–292.

VIRI in LITERATURA

Nina BENDA, *Politični sistem Hong Konga*, dipl. delo (Ljubljana, FDV UL, 2005).
Robert BICKERS, *The Scramble for China: Foreign Devils in the Qing Empire, 1832-1914* (London, 2012).
Jean CHESNEAUX, *China from the Opium Wars to the 1911 Revolution* (New York, 1976).
William Travis HANES in Frank SANELLO, *Opium wars: the addiction of one empire and the corruption of another* (Naperville, 2002).
The INTERNATIONAL ANTI-OPIUM ASSOCIATION PEKING, *The War Against Opium* (Tientsin, 1922).
Maja KOZAMERNIK, *Spoštovanje človekovih pravic na Kitajskem v času olimpijskih iger v Pekingu (delo tujih novinarjev)*, dipl. delo, (Ljubljana, FDV UL, 2014).
Julia LOVELL, *The Opium War: drugs, dreams and the making of China* (London, 2012).
Stephen PLATT, *Autumn in the Heavenly Kingdom: China, the West, and the epic story of the Taiping Civil War* (New York, 2012).
Kenneth PLETCHER, *The history of China*, The Rosen Publishing Group (New York, 2010).
J. Y. WONG, *Deadly Dreams: Opium and the Arrow War (1856-1860) in China* (Cambridge, 2002).
J. Y. WONG, Harry Parkes and the 'Arrow' War in China, *Modern Asian Studies* 9 (1975), št. 3, (1975): str. 303–320.

Sara Hajdinac
diplomirana umetnostna zgodovinarka in zgodovinarka (UN)

GRŠKO-TURŠKA VOJNA

Povzetek

Grško-turška vojna (1919–1922) zagotovo pomeni pomemben del zgodovine obeh narodov. Grki jo razumejo kot nacionalno katastrofo, saj niso uspeli trajno zasesti ozemelj, ki so jih želeli. Grško govoreče prebivalstvo je sicer na območju Anatolije živelo že več stoletij, a (vsaj v turškem zgodovinopisju) lahko preberemo, da se niso čutili Grke. S hujskanjem britanskih in francoskih sil so pod Venizelosovim vodstvom leta 1919 napadli Smirno. Sami so to razlagali kot reševanje grškogovorečega prebivalstva pred turškim terorjem, a je večinoma šlo za ozemeljski apetit, ki ga je podžigala Megali Idea. Ta govori o širitvi Grčije še v Malo Azijo in severno Afriko (tako bi Grčija obsegala pet morij in tri kontinente), torej približek antične zlate dobe. Z Lozanskim sporazumom leta 1923 se je Turčija otresla ponižujočega sporazuma v Sevresu ter stopila na mednarodne odre kot republika.

UDK: grško-turška vojna, megali idea, Atatürk, Sevres, Lozana

Umestitev dogodka v prostor in čas

V začetku 20. stoletja je bila v Grčiji še vedno vidna globoka sled Osmanske Turčije. V Grčiji in njeni okolici miru ni bilo. Leta 1909 se je zgodil prvi večji incident – prišlo je do vojaškega udara, s pomočjo katerega je kmalu prišel na oblast Eleftherios Venizelos[1]. Slednji je po dveh zmagah na volitvah uspel voditi državo skozi balkanski vojni. Po njih se je ozemlje in prebivalstvo države znatno povečalo (pridobili so Kreto, Epir in Makedonijo). Po balkanskih vojnah je uspel Venezielos uravnovesiti državo, princ Konstantin pa je bil leta 1913 kronan za kralja.[2] Ioannis Metaxas[3] je v teh vojnah igral vlogo enega od pogajalcev z Balkansko zvezo. Z izbruhom prve svetovne vojne pa je bilo ravnovesja v državi konec. Venezielos in novi kralj sta si nasprotovala glede vključitve v vojno. Državna politična shizma se je končala šele po razdelitvi države na dva dela. Ko pa so antantne sile prisilile pronemškega Konstantina najprej k odstopu, nato pa leta 1917 v izgnanstvo, po čemer je Grčija pod Venizelosovim vodstvom stopila v vojno, je shizma popolnoma ugasnila. Metaxas je bil z velikim številom rojalistov in pronemško usmerjenih oficirjev pregnan in bil na daljavo obsojen na smrt, posebej zaradi svoje vloge v uporu proti antantnim silam leta 1916. Grčija je bila še naslednjih nekaj desetletij zaradi teh dogodkov razdeljena na dva tabora, *konstantiniste* in *venizeliste*. Po vojni in smrti kralja Aleksandra je bila Konstantinu dovoljena vrnitev v Grčijo, kar je bila med drugim tudi posledica Venizelosovega poraza na volitvah. Konstantin I. je nadaljeval že začete neuspešne operacije v Mali Aziji, ki so leta 1922 prisilile Grke v premirje. Istega leta se je zgodil neuspešen poskus državnega udara, v katerem je bil udeležen Metaxas, vendar je kmalu zbežal iz države, vrnil pa se je leta 1924. Istega leta je bil odstavljen takratni kralj Jurij II.[4] Razglašena je bila druga Helenska republika, ki je kljub vojaškim in političnim krizam obstajala do leta 1935.[5]

Povod za vojno

Pomemben dejavnik pri razlogih za mednacionalno vrenje je grška identiteta.

---

[1] **Elefthérios Venizélos** (1864–1936): Eden izmed najpomembnejših oseb oziroma državnikov Grčije. Pod njegovim vodstvom se je grško ozemlje po balkanskih vojnah podvojilo ter povečalo tudi po prvi svetovni vojni. Prav tako je zaslužen za ozemeljske razširitve v drugi grško–turški vojni (1919–22). Že njegova starša sta bila iz Krete (takrat Osmanski imperij) deportirana na Siros, v Eleftheriosovi rani mladosti pa še v Atene. Tam je študiral pravo. Njegova kariera se iz pravnika prevesi v člana državnega zbora in vodjo Liberalne stranke. Sodeloval je že v prvi grško–turški vojni (1897), po kateri je kretska vlada postala (skoraj) samostojna. Bil je minister za pravosodje princa Jurija in njegovega naslednika Alexandrosa Zaimisa. Na njegovo pomembnost kaže tudi dejstvo, kolikokrat je postal ministerski predsednik (1910–15, 1917–20, 1924, 1928–32, 1933). (Spletni vir: https://www.britannica.com/biography/Eleutherios–Venizelos (pridobljeno: 5. december 2017).).

[2] Richard Clogg, *Concise History* (Cambridge, 1997), str. 75–97 (dalje kot: Clogg, *Concise History*).

[3] **Ioannis Metaxas** (1871–1941): Izhaja iz plemiške grške družine. Kariero je začel kot vojaški oficir, kasneje je bil deležen še dodatnih vojaških usposabljanj. Po udeležbi v prvi grško–turški vojni (1897) je bil na vojaškem usposabljanju v Nemčiji. Odlikoval se je v balkanskih vojnah 1913 in bil povišan v generala 1916. Za razliko od pro–francoskega Venizelosa je bila njegova politika pro–nemško usmerjena. Po državnem udaru in protiudaru se je vključil v politiko ter predstavljal protiutež liberalnemu Venizelosu. 1936 je s podporo kralja razpustil parlament ter za 24 ur prevzel vajeti v svoje roke, da bi ustavil komunistično revolucijo, ki se je širila v Grčijo. Diktatura naj bi trajala krajši čas, a se je zavlekla vse do leta 1941. (Spletni vir: https://global.britannica.com/biography/Ioannis–Metaxas (pridobljeno: 5. december 2017).).

[4] **Jurij II.** (1890–1947): Vladal 1922–1924 in 1935–1947, vladal je tudi med Mataxasovo diktaturo. Bil je pro–nemško usmerjen, kasneje po dolgem času v izgnanstvu v Britaniji kazal pro–britanske nazore, najmočnejši je politično bil prav v času diktature, ko je vladal skupno z Metaxasom. (Spletni vir: https://www.britannica.com/biography/George–II–king–of–Greece (pridobljeno: 5. december 2017).).

[5] Bernd Jürgen Fischer, *Balkan Strongmen: Dictators and Authoritarian Rulers of South Eastern Europe* (London, 2007), str. 169–171 (dalje kot: Fischer, *Strongmen*; Clogg, *Concise History*, str. 97–98.

Grčija kot takšna ni imela nobene besede pri sporazumu v Konstantinoplu. Leta 1832, ko so si velesile (Velik Britanija, Francija, Rusija in Bavarska) razdelile vplivna območja v Grčiji ter na prestol postavile kralja Otona Pojavila se je potreba po grški identiteti, s katero so se ukvarjali vsi državniki od tedaj. Država je prav tako obsegala le tretjino grške populacije Osmanskega imperija. Tako se je rodila *Megali Idea* oziroma t.i. velika ideja o združitvi vseh zgodovinskih "grških" dežel v eno državo. Njeno glavno mesto bi bilo v Konstantinoplu. Ideja je bila najprej zasnovana s strani heleniziranega Italijana Ioannisa Kolettisa, ki bi z domovino povezal prav vse historične grške dežele, kjer so Grki še živeli. Interpretiral je dva centra helenizma: Atene kot glavno mesto kraljestva, ter Konstantinopel kot "sanje in up vseh Grkov". Grki so bili takrat razpršeni vse od Valone v Albaniji na zahodu do Varne v Makedoniji na vzhodu. Proti severu so se mešali z Italijani, Srbi, Bolgari, Albanci in Turki. *Megali Idei* naredi konec šele grško-turška vojna oziroma njen epilog leta 1922 po grškem porazu v Smirni.[6]

Na prelomu 19. in 20. stoletja so Turki postajali vedno bolj izrinjeni iz Evrope. Veliko muslimanov je bilo na Kreti – ti so bili grško govoreči. Egejski otoki so bili grški. V osmanski prestolnici je bilo prav tako ogromno Grkov. Veliko jih je bilo še na zahodni obali Male Azije (poudarek na Smirni in Kapadokiji v osrednji Anatoliji), a ti se naj ne bi čutili Grke.[7] Tukaj je bilo veliko Grkov turško govorečih. Naslednja pokrajina z visoko koncentracijo grške populacije je bilo Pont. Od tam je sicer veliko Grkov že v 19. stoletju migriralo v Rusijo.[8]

Prav problem prebivalstva je pripeljal do izgona ali uničenja etničnih skupin po prvi svetovni vojni. Tukaj je šlo predvsem za politiko deportacije prebivalstva – najprej uvedeno med Grčijo in Turčijo, a se potem razširi še na Bolgarijo. Menjava bi povzročila bolj homogeno skupnost ter oblažila mednarodne napetosti. A dejansko se je sistem napetosti še povečal, saj posameznikom ni dovolil napredka ali dostojnega življenja. Barbara Jelavich navaja primer turškega trgovca, ki je zaradi omenjenih migracij moral v Grčijo, kjer je živel kot kmet in stradal v barakarskih naseljih Aten in Pireja. Prav tako ni ničesar rešil Sanstefanski mir, saj so Italija, Grčija in Jugoslavija še kar pogledovale proti Albaniji.[9]

Vse to je vodilo v tako imenovan grški oziroma pontski (poimenovan po Pontu) genocid, ki ga zamejujeta letnici 1914 in 1922. Pobitih je bilo okoli 350.000 Grkov. Gre za dejanja turškega nacionalizma proti grški (in krščanski) populaciji imperija (Mala Azija – predvsem Anatolija, ki so jo poprej osvojili Grki).[10]

Od izkrcanja v Smirni do prenehanja bojev

Leta 1915 je z Londonsko pogodbo ozemlje, ki je bilo poseljeno večinoma z grškim prebivalstvom, postalo del Albanije. Preden bi dosegli kakršenkoli sporazum, so se vmešale velesile (vključno z Združenimi državami Amerike), ki so se strinjale o izkrcanju grških sil v Smirni. 15. maja 1919 je precejšen delež grških sil okupiral mesto, varovale so jih pa zavezniške bojne ladje. Namen je bil obvarovati grško prebivalstvo pred turško represijo, a je že samo izkrcanje Turke stalo 350 življenj.[11] Dejansko je šlo za ozemeljski

[6] Clogg, *Concise History*, str. 47–48.
[7] Amikam Nachmani, *Turkey: Facing Ne Millenium:Coping with Interwined Conflicts* (New York, 2003), str. 165.
[8] Clogg, *Concise History*, str. 48–49.
[9] Barbara Jelavich, *History of the Balkans: Twentieth Century* (New York, 1983), str. 136.
[10] Adam *Jones, Genocide: A Comprehensive Introduction (New York, 2011), str. 163.*
[11] Clogg, *Concise History*, str. 94.

apetit.[12] Čez nekaj dni je prispel tudi grški visoki časnik Aristeides Stergradis, ki je poskrbel za disciplino oziroma enako obravnavanje Grkov in Turkov. A škoda je bila že povzročena – grško izkrcanje v Smirni je bila le voda na mlin sovraštva turškega nacionalizma pod vodstvom Mustafe Kemala Atatürka[13].[14] Izkrcanje omenja kot katastrofo v grški zgodovini tudi Michael Llewellyn Smith.[15] V turškem zgodovinopisju se vojna imenuje kar *turška vojna za neodvisnost*, v grškem pa *nacionalna katastrofa*.[16] Zato Turki čas med letoma 1918 in 1923 omenjajo tudi kot *čas zavezniške okupacije*.[17]

Grške sile so po izkrcanju takoj začele s pokoli turških civilistov in članov osmanske vlade. Pokoli so se nadaljevali, prav tako pa grški ozemeljski apetit. Zavzeli so namreč veliko več, kot bi "legalno" lahko, oziroma jim je bilo dovoljeno. Francija in Italija sta se strinjali, da je zadevo potrebno preveriti in poslali tja komisijo, ki je ovrgla "govorice" o pokolih. Lloyd George je Grke še naprej podpiral. Grki so zasedli še Trakijo in zahodno Anatolijo.[18]

Po turških zmagah v Kilikiji in na vzhodu, je turško nacionalistično gibanje dobilo nov zanos. Turške sile so se hitro usmerile na zahod k bojem z Grki. 16. marca 1921 so turški nacionalisti podpisali sporazum s Sovjetsko zvezo, ki je Turkom zagotavljala orožje in denar. Poleti 1921 so Grki prišli vse do Ankare. Turški nacionalni zbor, ki se je prej Kemala zaradi ambicij bal, ga je sedaj v trenutku strahu postavil na čelo turških oboroženih sil in mu dal polna pooblastila. Grške enote so se ustavile pri reki Sakaryji jeseni 1921 ter zatem odrinile na zahod in proti matični Grčiji (čemur je ljudstvo močno nasprotovalo). Grška vojska je bila že izmučena, govorimo namreč o 3.897 mrtvih in 20.000 ranjenih vojakih.[19] Boji so potekali še eno leto – do septembra 1922. Končni cilj je bila grško okupirana vzhodna Trakija. Zdelani Grki so za pomoč prosili Britance, ki so sprevideli grozo, ki jo je povzročila pogodba v Sevresu, in Grke odvračali od vzhodne Trakije.[20]

Avgusta 1920 je bil med Osmanskim imperijem in antantnimi silami podpisan sporazum v Sevresu. Po sporazumu je Turčija izgubila ozemlja današnjih arabskih držav, velik del turškega ozemlja so si pa razdelile velesile (Francija, Italija in Velika Britanija). Grke je motilo predvsem to, da se bi o Smirni naj odločalo še pet let. Turška nadvlada bi torej trajala še pet let, potem bi Smirna pripadla Grčiji, če bi v Smirni bil ustanovljen parlament in bi posledično Društvo narodov bilo primorano omogočiti plebiscit. Venizelos je bil prepričan, da bi večino dosegel s priseljevanjem Grkov od drugod. Venizelosovi

---

[12] Sandra Halperin, *War and Social Change in Modern Europe: The Great Transformation Revisited* (Cambridge, 2002), str. 207 (dalje kot: Halperin, *Change*).

[13] **Mustafa Kemal Atatürk** (1881–1936): Po končanem šolanju za vojaka se je začel ukvarjati s politiko. Takrat je postal ena vodilnih osebnosti Mladoturkov. Med leti 1908 in 1909 je sodeloval pri vstaji proti sultanu. Dosegli so posodobitev države za katero so se zavzemali – predvsem vzpostavitev parlamenta. Kemal se je udeležil tudi italijansko–turške vojne in balkanskih vojn. V prvi svetovni vojni je vodil turške čete. Po vojni, ko so velesile zasedle turško ozemlje, je izstopil iz vojske in ustanovil narodno odporniško gibanje. Imenovan je bil za predsednika izvršnega sveta in poudarjal nestrinjanje s sporazumom iz Sevresa. V grško–turški vojni so Turki osvojili nazaj vsa ozemlja, ki so jim bila odvzeta s pogodbo v Sevresa, po mirovnem sporazumu 1922 so zavezniki Turčiji morali priznati neodvisnost. Kemal postane prvi predsednik in prične z reformami. Zaradi tega je dobil ime *Atatürk* oziroma *oče Turkov*. (https://www.britannica.com/biography/Kemal–Ataturk, pridobljeno: 5. december 2017).

[14] Clogg, *Concise History*, str. 94.

[15] Michael Llewellyn Smith, *Ionian Vision: Greeks in Asia Minor 1919–1922* (London, 2000), str. 319 (dalje kot: Smith, *Ionian Vision*)

[16] Vally Lytra, *When Greeks and Turks meet: Interdisciplinary Perspectives on the Relationship Since 1923* (Farnham, 2014), str. 1 (dalje kot: Lytra, *When Greeks and Turks meet*).

[17] N. B. Crisis, *Istanbul under Allied Occupation 1918–1923* (Leiden, 1999), str. 7 (dalje kot: Crisis, *Allied Occupation*).

[18] Heather Lehr Wagner, *The Division of the Middle East: The Treaty of Sevres (Arbitrary Borders)* (Longhorn, 2004), str. 81–82 (dalje kot: Wagner, *The Treaty of Sevres*).

[19] Jelavich, *History of the Balkans,* str. 173.

[20] Wagner, *The Treaty of Sevres*, str. 86.

podporniki so govorili o njem kot o ustanovitelju Grčije dveh kontinentov in petih morij.[21]

Dva meseca po podpisu sporazuma je umrl kralj Aleksander zaradi zastrupitve od ugriza domače živali – opice. Sledile so napetosti vse do novembrskih volitev med Venizelosom in Aleksandrovim očetom, kraljem Konstantinom v izgonu. Venizelos – arhitekt Velike Grčije je te volite izgubil, saj so ljudje imeli dovolj vojne. To so opevali predvsem rojalisti, ki so verjeli v "majhno, a častno Grčijo". Protivenizelisti so tako dobili kar 246 od 370ih sedežev. Velesile so nasprotovale vrnitvi kralja, a ljudje so z 999.960 glasovi proti le 10.383 izrazili željo po monarhiji.[22]

Aprila 1921 so vse zaveznice razglasile nevtralnost,[23] a so vseeno prodale svoje čete turškim nacionalistom. Grki so bili pri zbiranju zalog in varovanju nemočni. Marca 1922 so bili Grki pripravljeni sprejeti mir, ki je temeljil na umiku njihovih sil in vzpostavitvi sil Društva narodov. Ti bi varovali grško manjšino v Mali Aziji. Konec vojne je bil hiter in uničujoč.[24] Mustafa Kemal je 26. avgusta 1922 izpeljal močno ofenzivo, ki je prerasla v nemire. Grške sile so se razbežale do obale in zapustile Smirno 8. septembra.[25] Turški zaseg mesta Smirna je bil končan šele po pokolu 30.000 grških in armenskih kristjanov.[26]

Londonska konferenca 1920

Temo mirovnih sporazumov je potrebno začeti z "londonskim poglavjem". 12. februarja 1920 so se zaveznice (Velika Britanija, Francija, Združene države Amerike, Grčija, Italija, Belgija, Romunija in Japonska) dobile na domu britanskega ministrskega predsednika Davida Lloyda Georgea in spregovorile o mirovnih pogojih z Osmanskim cesarstvom ob koncu prve svetovne vojne. Slednje je skupaj z Avstro-Ogrsko, Nemčijo in Bolgarijo tvorilo sredino centralnih sil. Osmanski imperij se je raztezal od Turčije do Azije in je zavzemal tudi Bližnji vzhod in arabske države. O reševanju osmanskega ozemlja so nekajkrat že govorili, a neuspešno. Na februarskem snidenju v Londonu sta Velika Britanija in Francija izkazali interes za nadzor nad predeli Bližnjega vzhoda, bogatimi z nafto. Grčija je želela z Grki poseljene teritorije v Anatoliji.[27]

Velika Britanija, Francija in Italija so se strinjale v šestih točkah: neodvisna Turčija mora ohraniti formo, mednaroden interes bo vzpostavljen na Dardanelah in Bosporju, turška vojska bo zreducirana ali razpuščena (saj bi lahko ogrozila mir), nastati mora samostojna Armenija, določena ozemlja (Sirija, Mezopotamija in Palestina) morajo biti ločena od Turčije in krščanska skupnost v Turčiji mora biti zaščitena. Iz teh šestih določil se je razvilo mnogo vprašanj: do katere mere bi sultan obdržal svojo moč in veljavo, do kakšne mere bi zreducirali turško vojsko, ali bo turški teritorij dodeljen Grčiji in če ja, za kakšno časovno obdobje itn. Osrednje vprašanje je bil obseg novonastale države. Ker se je Turčija pred vojno zadolžila, so ta dolg dodali k reparacijam. Italijanski ministrski predsednik je predlagal, da sultan ljudstvu služi kot duhovni vodja (kot papež v Vatikanu). Lloyd George se s tem ni strinjal, trdil je celo, da bi morali muslimane izgnati iz njihove prestolnice – Konstantinopla. To je utemeljil kot dobro priložnost, da bi se Evropa znebila trna v peti, ki ga je imela že več stoletij.[28]

---

[21] Wagner, *The Treaty of Sevres*, , str. 94–95.
[22] Prav tam str. 95.
[23] Павловиц, *Историја Балкана*, str. 348.
[24] Wagner, *The Treaty of Sevres*, str. 97
[25] Павловиц, *Историја Балкана*, str. 348–349.
[26] Wagner, *The Treaty of Sevres*, str. 97.
[27]Prav tam, str. 2.
[28] Prav tam, str. 2–5.

Glede grškega vprašanja ozemelj Anatolije je francoski ministrski predsednik Millerand predvidel izselitev Grkov, ki so po njegovem predstavljali večji problem (izkrcanje v Smirni) od Francozov ali Britancev. Lloyd George je znova nasprotoval, saj naj bi izselitev Grkov iz Smirne pomenila prevelik udarec, trpelo bi pa tudi pristanišče. Lloyd George je zagovarjal prepričanje, da karkoli se bo zgodilo, bodo problematični Turki.[29] Na londonskih srečanjih, ki so sledila, so se zaveznice strinjale, da bodo s tako imenovanim sporazumom v Sevresu okupirale Turčijo, okupacijo Smirne in zahodne Anatolije pa prepustile Grčiji za dobo petih let. Po petih letih bi volitve pokazale, čigavo bo ozemlje. Konstantinopel in Dardanele bodo pod mednarodno kontrolo, Armenija bo samostojna, Kurdistan bo avtonomen, turška vojska bo zreducirana na 50.000 mož, medtem ko bosta mornarica in letalstvo razpuščena. Turške finance bodo vodile Francija, Italija in Britanija. Vse to so se dogovorili že do 20. februarja, potem so pozornost namenili še temu, katere države bodo lahko podpisale mir s Turčijo, ter francoski evakuaciji iz Armenije zaradi napada turških nacionalistov (pod vodstvom Mustafe Kemala).[30]

Naj naštejem še nekaj sporazumov med zaveznicami, ki so zadevale razdelitev vplivnih območij na turškem ozemlju ter so bili sklenjeni že med samo vojno: Sporazum v Konstantinoplu marca 1915, s katerim bi Rusija imela pravico do aneksije Konstantinopla, je zaradi revolucije padel v vodo.[31] Naslednji, Syket-Pickotov sporazum maja 1916, je bil skriven sporazum med Veliko Britanijo in Francijo. Francija bi kontrolirala obalo Sirije in južnega Libanona ter Anatolije, Britanija pa Irak. Obe bi si razdelili tudi arabske države, ki so bile sicer obljubljene šerifu Huseinu. O usodi Palestine so odločali v še enem kontroverznem sporazumu. Gre za pismo, ki ga je Arthur Balfour poslal pomembnemu britanskemu sionistu in v katerem obljublja Judom lastno državo v Palestini še pred koncem vojne (november 1917).[32]

Ko so se mirovna pogajanja med zaveznicami in Osmanskim imperijem začela, so trajala dlje, kot je predvideval Lloyd George (t.j. en mesec). Preden so dosegli strinjanje, je minilo leto in pol, potem pa še štiri mesece za dejanski podpis sporazuma. Slednji je bil tako težko dosegljiv že zaradi visokih teritorialnih ambicij Velike Britanije in Francije. Lloyd George si je prizadeval veliki Britanski imperij čimbolj razširiti – tudi na Bližnji vzhod. Osmanski sultan Mehmed VI., ki je zasedel prestol leta 1918, ga je želel obdržati in je nasprotoval vsakršnemu britanskemu apetitu po Istanbulu. V Turčiji je imel svoje podpornike ter nasprotnike, ki so ga želeli vreči s položaja. Kaos je vladal tudi povsod izven meja Istanbula.[33]

Mirovna pogodba v Sevresu 1920

Aprila 1920 so se zaveznice končno odločile, kako si bodo razdelile Bližnji vzhod. Sporazum so predstavili sultanu, podpisan je bil pa 10. avgusta 1920 v Sevresu – predmestju Pariza. Pogodba je bila delo Velike Britanije in Francije, čeprav je nosila naslov "Glavne zavezniške sile", katere članici sta bili še Italija in Japonska ter države, ki niso bile "glavne" – Armenija, Belgija, Grčija, Hijaz (del Saudske Arabije), Poljska, Portugalska, Romunija, Češkoslovaška in Kraljevina Slovencev, Hrvatov in Srbov.[34]

---

[29] Wagner, *The Treaty of Sevres*, str. 5.
[30] Prav tam, str. 5–8.
[31] Salahi Sonyel, *The Great War and the Tragedy of Anatolia: Turks and Armenians in the maelstrom of major powers* (Ankara, 2000), str. 92–93 (dalje kot: Sonyel, *The Great War*); Wagner, *The Treaty of Sevres*, str. 32.
[32] Wagner, *The Treaty of Sevres*, str. 32–33.
[33] Prav tam, str. 40–42.
[34] Prav tam, str. 43.

Velika Britanija je pridobila Mezopotamijo in Palestino. Arabske države so pridobile neodvisnost, a je njihove kralje še vedno nastavljala Velika Britanija. Egipt in Perzijski zaliv je ostal pod britanskim nadzorom. Sirija in Libanon sta postala francoska. Grčija je dobila večino egejskih otokov in vzhodno Trakijo (evropski del Turčije) in je za dobo petih let vladala zahodni Anatoliji s Smirno. Po petih letih bi o usodi ozemlja odločile volitve. V vzhodni Anatoliji je Armenija postala neodvisna. Kurdistan je postal avtonomen. Dardanele so – kot že predvideno – postale mednarodno ozemlje. Lloyd George je na koncu le pristal na Istanbul kot sultanovo mesto.[35]

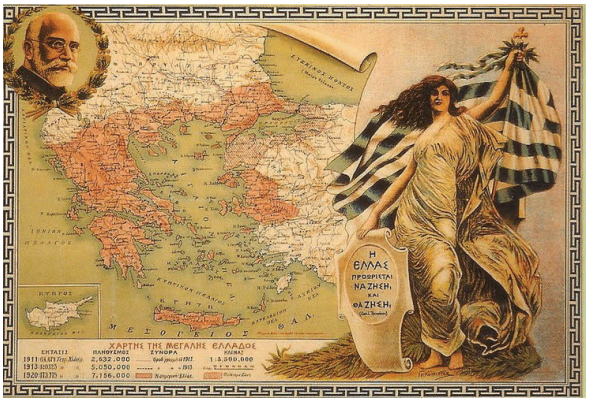

Grčija po miru v Sevresu.

(vir: https://www.ahistoryofgreece.com/photos/venizelosmap.jpg, pridobljeno: 1. december 2018).

Lloyd George je bil močan podpornik Grkov ter je verjel, da bo prisotnost Grkov na vzhodnem Mediteranu pomagala Veliki Britaniji. Z grškimi ozemeljskimi zahtevami se je strinjal, zadržal je le Ciper. Zavezniki so Grčiji dovolili, da okupira Smirno in zahodno Anatolijo že maja 1919, torej preden je bila pogodba v Sevresu sploh podpisana.[36] Vsi, ki so bili seznanjeni s sporazumom v Sevresu, so poznali njen pomen za Turčijo. Sile so si jo razdelile na interesna območja in jo ponižale. Državljani so bili jezni in obupani. Turčiji je ostala le severna in severozahodna Anatolija z Istanbulom. Čeprav je bilo grško interesno območje tako blizu Istanbula, se ta ni bil sposoben braniti, saj ni imel vojske.[37] Turški uporniki pogodbe iz Sevresa, ki je predstavljala mejnik v turški zgodovini, niso nikoli sprejeli. Začel se je turški boj za lasten narod oziroma njegov obstoj. Situacija je bila porazna. Prebivalci Anatolije so stradali ter bili že utrujeni od vojne. Prav tako je bilo ogromno beguncev iz vzhodne Anatolije in Balkana. Grška invazija je ustvarila 1.200.000 beguncev. Upori so se začeli na nekaj lokacijah pod vodstvom Mustafe Kemala. Oborožen odpor je bil organiziran v Kilikiji (danes Cukurova v Turčiji), kjer so muslimane pobijali Armenci, katere je podpirala Francija. 21. oktobra 1921 so Francozi sprejeli poraz in opustili interese v Anatoliji. Francoska odločitev je bistveno zaznamovala odnos z zavezniki.[38]

Lozanski sporazum 1923

Enajstega oktobra 1922 je bila podpisana pogodba med turškimi in britanskimi

[35] Wagner, *The Treaty of Sevres*, str. 43–44.
[36] Prav tam, str. 81.
[37] Prav tam, str. 82.
[38] Prav tam, str. 85.

silami. Britanske sile so zapustile Istanbul 2. oktobra 1923. Temu je sledil podpis Lozanskega sporazuma, ki je zamenjal pogodbo v Sevresu.[39] Nova pogodba je bila podpisana 24. julija 1923 in je pomenila turško zmago. Turčiji je dala zeleno luč za ponovni nastop na mednarodnem "odru". Egejski otoki so bili razdeljeni – Tenedos in Imbros je dobila Turčija, Dodekanez Italija, ostalo pa Grčija. Turške ožine so ostale demilitarizirane in pod mednarodnim nadzorom do 1936, ko jih je pridobila Turčija. Meja z Mosulom (v Iraku) je bila še odprto vprašanje, o katerem sta se Turčija in Britanija kasneje še pogajali. Turčija se je strinjala z zaščito grških in armenskih manjšin ter se strinjala z menjavo populacije z Grčijo. To bi še vedno pomenilo nasilno deportacijo 1.300.000 Grkov in 400.000 Turkov. Prav tako so bile odpravljene vse finančne reparacije, ki so bile naložene Turčiji.[40] Sledeči sklep je pustil odmev tudi v Kraljevini SHS. Šlo je za gospodarsko-finančna vprašanja, zaradi katerih delegat Jovanović ni bil pripravljen podpisati mirovne pogodbe.[41] Slednje niso podpisale tudi ZDA, saj so s Turčijo urejale druge, lastne pogodbe.[42]

Lozanska pogodba je pomenila velik preobrat v turški zgodovini. Država se je dvignila iz lastnega pepela ter znova zaživela kot samostojna in dovolj močna za pogajanja z zaveznicami. Zanimivo je tudi poročanje Slovenca po francoskih časnikih, ki so pogodbo videli kot Atatürkov uspeh, ki je prekašal vse dotedanje uspehe sultanov.[43] Pomembno je, da je dobila skoraj vse, kar je zahtevala. 29. oktobra 1923 je državni zbor razglasil Turčijo za republiko. Predsednik je postal Mustafa Kemal Atatürk. Ta je v svojem šestdnevnem govoru leta 1926 povzel razlike med pogodbo v Sevresu in pogodbo v Lozani ter izpostavil, da je slednja pomenila spodleteli poskus uničenja turškega naroda in turško politično zmago.[44] Sledila sta izvolitev skupščine v Turčiji in odhod patriarha Meletija iz Carigrada.[45] Temu so sledile šestdnevne manifestacije, potem pa je Turčija pričela graditi meddržavne odnose.[46]

Sklep

Grško-turška vojna zagotovo pomeni pomemben del zgodovine obeh narodov. Grki jo razumejo kot nacionalno katastrofo, saj niso uspeli trajno zasesti ozemelj, ki so jih želeli. Gre za zahodno Turčijo (Anatolija) z glavnim mestom Smirno (Izmir). Grško govoreče prebivalstvo je sicer tam živelo že več stoletij, a po turškem zgodovinopisju se ti niso čutili Grke. Grki so s hujskanjem britanskih in francoskih sil pod Venizelosovim vodstvom napadli Smirno 1919. leta. Sami so to razlagali kot reševanje grško govorečega prebivalstva pred turškim terorjem, a je večinoma šlo za ozemeljski apetit, ki ga je podžigala *Megali Idea*. Ta govori o širitvi Grčije še v Malo Azijo in severno Afriko (tako bi Grčija obsegala 5 morij in 3 kontinente), torej nekak približek antične zlate dobe.

Grške sile so po izkrcanju takoj začele s pokoli turških civilistov in članov osmanske vlade. Zaradi vseh napetosti je turški nacionalni svet imenoval Mustafo Kemala

[39] Wagner, *The Treaty of Sevres*, str. 86.
[40], Prav tam, str. 91–92; Jelavich, *History of the Balkans,* str. 174.
[41] "Lozanska mirovna pogodba in Jugoslavija", *Slovenec*, 28. julij 1923, št. 168, str. 2; "Mir z bližnjim Orientom podpisan.", *Slovenski narod*, 26. junij 1923, št. 168, str. 1.
[42] "Amerika ni podpisala pogodbe", *Slovenski narod*, 26. junij 1923, št. 168, str. 1.
[43] "O Lozanskemu miru", *Slovenec*, 1. avgust 1923, št. 171,str. 2.
[44]Wagner, *The Treaty of Sevres*, str. 92–93.
[45] "Nova Turčija", *Slovenec*, 26. julij 1923, št. 166, str. 2; "Politično–trgovinska pogodba med Turčijo in Poljsko", *Slovenec*, 27. julij 1923, št. 167,str. 2.
[46] "Politično–trgovinska pogodba med Turčijo in Poljsko", *Slovenec*, 27. julij 1923, št. 167, str. 2; "Madžarska in Turčija", *Slovenec*, 3. avgust 1923, št.173, str. 2; "Ameriško–turška pogodba", *Slovenec*, 7. avgusta 1923, št. 176, str. 3; "Velike svečanosti v Carigradu", *Slovenski narod*, 27. julij 1923, št. 169, str. 2.

Atatürka za vodjo vojaških operacij zoper Grke ter mu podali vsa pooblastila. S tem je turški nacionalizem dobil nov zanos – sploh pa po zmagah na vzhodu. Nekatere grške enote so se pričele v domovino vračati že jeseni 1921, ostale pa leta 1922, ko so boji dokončno prenehali. Zaradi tega v turškem zgodovinopisju najdemo *grško katastrofo* poimenovano tudi *turška vojna za* neodvisnost. Avgusta 1920 je bil med Osmanskim imperijem in antantnimi silami podpisan sporazum v Sevresu, ki je bil mirovni sporazum po koncu prve svetovne vojne, in je pomenil velik udarec za Osmanski imperij, ki se je boril na strani poraženk – centralnih sil. Po sporazumu v Sevresu sodeč bi Grčija lahko dobila Smirno, a po petih letih, če bi prebivalstvo izglasovalo ta predlog.

Zaradi splošnega nestrinjanja in nadaljevanja in podžiganja napetosti so leta 1923 sprejeli še eno pogodbo – Lozanski sporazum. Turčiji je dal zeleno luč za ponoven nastop na mednarodnih "odrih". Razdeljeni so bili egejski otoki in turške ožine, ki so ostale demilitarizirane ter pod mednarodnim nadzorom do 1936, ko jih je dobila Turčija. Sporazum pomeni popolno politično zmago na turški strani, saj je postala samostojna, pridobila *svoja* ozemlja ter pričela svojo državnost, kot jo poznamo danes. Otresla se je tudi vojnih reparacij, ki so ji bile naložene s pogodbo v Sevresu.

Summary

The Greco-Turkish War (1919–1922) certainly constitutes an important part of the histories of both nations. The Greeks understand it as a national catastrophe, because they did not succeed in permanently seizing the territory they wanted. The Greek speaking population had been living in Anatolia for centuries, but (at least in Turkish historiography) we can read that they did not "feel" Greek. After incitements by the British and French forces, they attacked Smyrna in 1919 under Venizelos. They themselves interpreted this as the rescue of the Greek population from Turkish terror, but it was primarily because of their territorial appetite, ignited by the Megali Idea – the idea of the expansion of Greece to Minor Asia and North Africa (Greece would encompass five seas and three continents, and thus reach the size of its ancient golden era state). With the Treaty of Lausanne in 1923, Turkey had avoided humiliation by the Treaty of Sevres and entered the international stage as a republic.

VIRI in LITERATURA

Časniško gradivo:

"Mir z bližnjim Orientom podpisan.", *Slovenski narod*, 26. junij 1923, št. 168, str. 1.
"Amerika ni podpisala pogodbe", *Slovenski narod*, 26. junij 1923, št. 168, str. 1.
"Nova Turčija", *Slovenec*, 26. julij 1923, št. 166, str. 2.
"Velike svečanosti v Carigradu", *Slovenski narod*, 27. julij 1923, št. 169, str. 2.
"Politično-trgovinska pogodba med Turčijo in Poljsko", *Slovenec*, 27. julij 1923, št. 167, str. 2.
"Politično-trgovinska pogodba med Turčijo in Poljsko", *Slovenec*, 27. julij 1923, št. 167, str. 2.
"Lozanska mirovna pogodba in Jugoslavija", *Slovenec*, 28. julij 1923, št. 168, str. 2
"O Lozanskemu miru", *Slovenec*, 1. avgust 1923, št. 171, str. 2.
"Madžarska in Turčija", *Slovenec*, 3. avgust 1923, št.173, str. 2.
"Ameriško-turška pogodba", *Slovenec*, 7. avgusta 1923, št. 176, str. 3.

Literatura:

Nur Bilge CRISS, *Istanbul under allied occupation 1918-1923* (Leiden, 1999).
Emre EROL, *The Ottoman Crisis in Western Anatolia: Turkey's Belle Epoque and the Transition to a Modern National State* (London, 2016).
Sandra HALPERIN, *War and Social Change in Modern Europe: The Great Transformation Revisited* (United States of America, 2004).
Barbara JELAVICH, *History of the Balkans: Twentieth Century* (New York, 1983).
Bernd Jürgen FISCHER*, Balkan Strongmen: Dictators and Authoritarian Rulers of South Eastern Europe* (London, 2007).
Heather Lehr WAGNER, *The Division of the Middle East: The Treaty of Sevres(Arbitrary Borders)* (Longhorn, 2004).
Michael Llewellyn SMITH, *Ionian Vision: Greece in Asia Minor, 1919-1922*, (London, 2000).
Vally LYTRA, *When Greeks and Turks Meet:Interdisciplinary Perspectives on the Relationship since 1923* (Farnham, 2014).
Amikam NACHMANI, *Turkey: Facing a New Millennium: Coping wirh Interwined Conflicts* (New York, 2003).
Стеван ПАВЛОВИЦ, *Историја Балкана 1804-1945*, **(**Београд, 2001).
Richard CLOGG, *A Concise History of Greece* (Cambridge, 1997).
Salahi SONYEL, *The great war and the tragedy of Anatolia (Turks and Armenians in the maelstrom of major powers)* (Ankara, 2000).
https://www.britannica.com/biography/Eleutherios-Venizelos (5. 12. 2017).
https://global.britannica.com/biography/Ioannis-Metaxas (5. 12. 2017).
https://www.britannica.com/biography/George-II-king-of-Greece (5. 12. 2017).
https://www.britannica.com/biography/Kemal-Ataturk (5. 12.2017).

Jerneja Breznik,
diplomirana zgodovinarka in anglistka (UN)

PRIKLJUČITEV PREKMURJA IN TRIANONSKA MIROVNA POGODBA SKOZI OČI ČASNIKOV *SLOVENEC* IN *SLOVENSKI NAROD*

Povzetek

Prva svetovna vojna se v zgodovino ni zapisala samo kot morija svetovnih razsežnosti ali do tedaj največji oboroženi spopad v zgodovini človeštva, temveč je hkrati tudi odprla "Pandorino skrinjico" do tedaj nenaslovljenih nacionalnih vprašanj, ki so v ospredje prišla prav ob razpadu velikih imperijev. V vrtincu vprašanj nacionalnih identitet se je takrat znašel tudi slovenski narod, do tedaj domala združen pod Avstro-Ogrsko monarhijo. Kaj kmalu je postalo jasno, da kljub upom po samoodločbi narodov, usoda leteh ne bo prepuščena zgolj nacionalnim aspiracijam posameznih narodov, temveč bo o njih odločala izključno politika velesil, natančneje politika zmagovalk. Kljub temu, da so Wilsonove točke prinesle veliko upanja za "pravično" povojno ureditev, pa so se poraženke vojne, med njimi tudi Avstro-Ogrska, morale sprijazniti z mirovnimi določili zmagovalk. Kljub etničnem razkosanju delov slovenskega ozemlja po prvi svetovni vojni pa ne smemo spregledati pomembne pridobitve za slovenski narod, ki jo vsako leto obeležujemo z državnim praznikom 17. avgusta, letos pa obeležujemo že stoto obletnico tega prelomnega dogodka. Če sta za Slovence neuspeli Koroški plebiscit ter Rapalska pogodba predstavljali nedvoumno razdrobitev slovenskega etničnega prostora, je priključitev Prekmurja h Kraljevini SHS predstavljala praktično edino svetlo točko, kar se tiče ozemeljskih pridobitev. Namen prispevka je predstaviti pomen določil Trianonske mirovne pogodbe ter s tem dopolniti mozaik prekmurske zgodbe, ki je za Slovence nesporno izjemnega pomena.

UDK: Prekmurje, mirovna pogodba, 1. svetovna vojna, mirovna pogajanja, Trianon, priključitev, Kraljevina SHS, Madžarska

Dogodki in razmere v Prekmurju ob koncu prve svetovne vojne

Prekmurske *Novine* so tako kot številni drugi slovenski časniki v teku vojne redno in dosledno poročale o dogajanju na fronti. Poleg tega se je redno, a zaradi cenzure precej omejeno, poročalo o širšem političnem dogajanju v Evropi. 24. novembra 1918, malo po uradnem koncu vojne, so Kleklove[1] *Novine* poročale o končanju bojev na frontah in sklenjenih premirjih. Z optimizmom so pozdravljale konec bojev ter hkrati svarile Prekmurce, da ohranijo "mirno kri". Katoliško usmerjeni časnik je hkrati tudi svaril pred nevarnostjo širjenja revolucije "po ruskem vzoru" ter opozarjal na novo morebitno katastrofo.[2]

Tudi ostali slovenski časniki so dosledno in v pričakovanju spremljali konec vojne. Slovenec je 11. novembra 1918 poročal o kapitulaciji Ogrske ter o pogajanjih ogrskega narodnega sveta s Francozi. Narodni svet s takratnim predsednikom vlade t.i. prve madžarske republike Mihályem Károlyem[3] na čelu je zahteval, da se Ogrski do mirovnih pogajanj zagotovi teritorialna nedotakljivost. 8. novembra 1918 je bila na Ogrskem razglašena demobilizacija ter razorožitev ogrskih čet. Le dva dni zatem, 10. novembra 1918 zvečer, se je madžarska delegacija z vlakom odpravila v Beograd, da bi tam sklenili pogodbo o premirju s srbsko stranjo.[4]

Ogrska je z antantnimi silami premirje sklenila že prej in sicer 3. novembra 1918 v Villa Giusti v bližini Padove. Premirje v Villa Giusti bi naj veljalo za celotno Avstro-Ogrsko, a je na prošnjo ogrske vlade tedanji predsednik francoske vlade ter francoske mirovne delegacije Georges Clemenceau[5] dovolil, da se z Madžarsko (takrat Károlyevo vlado) sklene še posebno premirje, ki pa bi se naj nanašalo na izvajanje določil premirja sklenjenega na italijanski fronti, brez "posebnih določb političnega značaja". 13. novembra 1918, po tem, ko je madžarska delegacija prispela v Beograd, je bilo podpisano t.i. "Beograjsko premirje". V njem je bilo določeno takojšnje prenehanje bojev, ter da zavezniške čete zavzamejo linijo: gornji tok reke Samoš-Bistrica-selo do izliva reke Maroš v Tiso ter linijo Subotica-Baja-Pečuh-Drava vse do hrvaške meje.[6]

8. decembra 1918 so prekmurske *Novine* objavile pomen Wilsonovih točk, še posebej pravice do samoodločbe narodov. Katoliško usmerjeni časnik še takrat ni predvideval združitve Prekmurcev s preostalimi Slovenci, se pa je odločno zavzel za ohranjanje slovenskega jezika in kulture v Prekmurju. Ne samo da Klekl ni predvideval združitve; v objavi se ta možnost niti ne omenja. Klekl je celo zagovarjal, da je dobro, da se Slovenci učijo madžarščine in nemščine, češ, da so gospodarsko vezani na ogrski prostor, kjer se govorita omenjena jezika. Kljub temu, da v objavi ni razmišljal o združevanju z "jugoslovanskimi brati", je bil odločen pri zagovarjanju istih pravic pri

---

[1] **Jožef Klek**l (1874–1948), ki je v Prekmurju služboval kot duhovnik, je bil glavni urednik katoliško usmerjenih prekmurskih *Novin*. V prekmursko pa tudi slovensko zgodovino se je v prvi vrsti zapisal kot prekmurski narodni buditelj kljub nekaterim očitkom, da ni veliko prispeval k prekmurski priključitvi h Kraljevini SHS. https://www.slovenska–biografija.si/oseba/sbi275376/, (pridobljeno: 29. december 2018).

[2] "Novi časi", *Novine*, 24. november 1918, št. 47, str. 1.

[3] **Mihály Károly** je bil predsednik vlade v kratko trajajoči prvi madžarski republiki, med letoma 1918–1919.

[4] "Mažari kapitulirajo", *Slovenec*, 11. november 1918, št. 259a, str. 2.

[55] **Georges Clemenceau** je bil vodilna politična figura evropske zgodovine po prvi svetovni vojni, predvsem pa ključna osebnost versajskih mirovnih pogajanj. Kot francoski premier je služil med letoma 1917 in 1920. https://www.britannica.com/biography/Georges–Clemenceau, pridobljeno: 29. december 2018.

[6] Dragan Potočnik, *Zgodovinske okoliščine delovanja generala Rudolfa Maistra na Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju* (Ljubljana, 2008), str. 12 (dalje kot: Potočnik, *Zgodovinske okoliščine*).

uporabi slovenskega jezika, kot jih imajo Madžari: pravica do uporabe slovenščine v šolah, na uradih, železnicah in krajevni napisi v slovenščini. Klekl je zaključil z opozorilni besedami novi madžarski vladi pod Károlyem:

> "*Vogrščine po vsoj sili ne püstimo razširjavati. Mi smo Slovenci, narod, šteri ravno telko pravic ma, kak šteri šteč drügi narod. Či nam to ne spoznajo, te Vogrska ljudovlada (republika) je nika ne boljša od kraljeske vlade.*"[7][8]

Prekmurski Slovenci so se precej pozno pričeli zavedati, da pravzaprav spadajo pod isto jezikovno in narodnostno skupino kot so spadali Slovenci v Avstriji. Poleg tega so bili podvrženi nenehnim pritiskom aktivne madžarizacije v Prekmurju. Po letu 1900 prekmurski Slovenci niso bili več posebej omenjeni v ljudskih štetjih, temveč so bili klasificirani zgolj kot "drugi". V Murski Soboti je bilo ustanovljeno društvo VMKE ali Posvetno društvo za širjenje Madžarščine v vendski krajini, ki je bilo poleg drugih privatnih madžarskih družbenih organizacij glavni nosilec procesa madžarizacije. Ob to se je obregnil tudi Klekl v že omenjeni objavi o samoodločbi in označil delovanje omenjene organizacije za "nasilno" dejanje.[9]

Prekmurci so o pričetku nove oblike vladavine na Ogrskem izvedeli po taboru v Ljutomeru, 3. novembra 1918. *Slovenec* je istega dne objavil razglas "novih republik", med katerimi je poleg Bolgarije bila tudi Ogrska. Novi predsednik vlade Károly ter ministrski svet so pozvali kralja, da naj "državljane odveže od tedanje prisege, saj si ljudstvo želi drugačne državne oblike", na kar je kralj pritrdil. Poleg tega je ogrski ministrski svet še sklenil, da se izvede splošna volilna pravica ter skliče ustavodajna skupščina, ki bi razglasila Ogrsko za republiko.[10]

Károlyeva vlada je pri madžarskem ljudstvu zaradi "popuščanja" pri povojni politiki določitve meja ter obljub o avtonomiji manjšinam postajala vse bolj nepriljubljena. To je kot nalašč dalo veter v jadra vse močnejšim madžarskim komunistom, ki so 21. marca 1919 ustanovili Republiko svetov pod vodstvom Bele Kuna[11], Károly pa se je moral umakniti s čela vlade. Nova oblast je obljubljala ozemeljsko nedotakljivost Madžarske ter menila, da se v novem duhu internacionalizma in povezovanja ne bo več potrebno ukvarjati s samoodločbo narodov, saj bi le-to delavsko povezovanje preseglo. Prav v obdobju nove oblasti je na prekmursko politično prizorišče vidneje stopil Vilmoš Tkalec[12], ki je bil nastavljen za posebnega komisarja za Slovensko krajino.[13]

"Boljševiški" domačini v raznih političnih funkcijah so v Prekmurju vladali relativno avtonomno in precej samostojno. To je izkoristil tudi Vilmoš Tkalec, ki je sicer v službi madžarske boljševiške oblasti izvedel t.i. protirevolucijo. Pred tem se je zapletel v škandal zaradi vpletenosti v prekupčevanje v Avstriji. Slavič v svojem memorandumu za Prekmurje navaja podatek, da je Tkalec v Avstriji dobil dva milijona kron, 800 pušk in

---

[7] *"Ne pustimo razširjanja madžarščine. Mi smo Slovenci, narod, ki ima ravno toliko pravic, kakor vsi drugi narodi. Če nam tega ne priznajo, potem ogrska ljudska vlada (republika) ni nič boljša od kraljeve vlade."*
[8] "Samoodločba", *Novine*, 8. december 1918, št. 49, str. 1.
[9] "Samoodločba", Novine, 8. december 1918, št. 49, str. 1.
[10] "Nove republike", *Slovenec*, 3. november 1918, št. 252b, str. 2.
[11] **Bela Kun** je bil vodja madžarske sovjetske republike leta 1919 (https://www.britannica.com/biography/Bela–Kun, pridobljeno: 30. 12. 2018).
[12] **Vilmoš Tkalec** se je rodil leta 1894 v Turnišču. Po poklicu je bil učitelj deloval pa je tudi kot kantor in organist v cerkvi v Črenšovcih. https://www.slovenska–biografija.si/oseba/sbi702024/, pridobljeno: 30. 12. 2018.
[13] Metka Fujs, "Prekmurci v dvajsetem stoletju" v *Prekmurje na obrobju ali v stičišču evropskih komunikacij: Zbornik referatov z znanstvene konference ob 80. obletnici priključitve Prekmurja k Sloveniji*, ur. Janež Balažič, Metka Fujs (Murska Sobota, 1999), str. 68. (dalje kot: Fujs, "Prekmurci v dvajsetem stoletju").

potrebno strelivo, svoje vojake pa bi naj pričel plačevati z avstrijskim denarjem.[14] Po tem, ko so madžarske oblasti posredovale, je Tkalec "vrnil udarec" in ob sklicevanju na pravico do samoodločbe narodov razglasil odcepitev Prekmurja od Madžarske in razglasil Mursko republiko. To odločitev je madžarskim oblastem naznanil 29. maja 1919, a so madžarski organi kar hitro odgovorili z vojaškim posredovanjem.[15]

Kljub temu, da Murska republika ni vzdržala dolgo (do 4. junija 1919), je ta predstavljala edino samostojno boljševistično državno tvorbo na slovenskih tleh. Po zatrtju Tkalčevega poizkusa ustanovitve samostojne republike je komunistični režim bil veliko bolj previden, življenje v Prekmurju pa je postajalo vse težje. Tukaj je pomembno izpostaviti vlogo Vilmoša Tkalca, ki mu nekateri pripisujejo vlogo pri slovenskem narodnem prebujanju v Prekmurju. Poudariti je potrebno, da je sam Tkalec bil v službi madžarskih oblasti, poleg tega ni nikoli kazal simpatij za odcepitev Prekmurja od Madžarske in priključitvi h Kraljevini SHS. Od začetka delovanja v lokalni politiki se je zavzemal za avtonomni status Prekmurja v okviru Madžarske z namenom preprečevanja širjenja jugoslovanskih idej.[16] Po drugi strani pa Slavič v svojem memorandumu izpostavi, da je Tkalec ob vzpostavitvi Murske republike celo poudarjal "domačinstvo" oz. slovenstvo. In da se je z njegovih vrst mnogokrat slišalo geslo: "Mi smo Slovenci".[17]

Proces priključevanja h Kraljevini SHS

Marca 1919 je bil v Ljutomeru na pobudo Viktorja Kukovca[18] ustanovljen Narodni svet za Prekmurje. Kukovec je organiziral prekmurske prostovoljce, zbrane v Ljutomeru, preko njih pa na skrivaj mobiliziral može po vaseh na levem bregu Mure. Načrt za vojaško zasedbo Prekmurja je bil izdelan že pred razglasitvijo sovjetske Madžarske. V Budimpešti so med tem potekali pogovori o načrtih za avtonomen položaj Slovenske krajine. V istem času pa je jugoslovanska delegacija pripravljala zahtevo po priznanju celotnega slovenskega ozemlja med Muro in Rabo Jugoslaviji. Ta zahteva je bila prvič predložena na mirovni konferenci v Parizu in sicer zunanjim ministrom petih velesil, dne 18. februarja 1919. S to predložitvijo je v okviru pariških mirovnih pogajanj pokrajina med Muro in Rabo pritegnila tudi mednarodno pozornost.[19]

Kot že omenjeno, so prekmurski prostovoljci ves čas po vojni prehajali čez Muro in se povezovali s štajerskim obmejnim poveljstvom. Narodni svet se je s prošnjo za pomoč najprej obrnil na dravsko divizijsko oblast, nato pa še na deželno vlado v Ljubljani. V tem času, aprila 1919, je v Ljutomer prispela francoska razmejitvena komisija. Viktor Vöroš je v imenu vseh Prekmurcev omenjeni komisiji izrazil željo, da se rešijo "boljševizma" ter združijo z Jugoslavijo in prosil, da se ta zahteva tudi javno objavi. Ivan Jerič[20] je v spominih pisal o nestrpnem pričakovanju odziva iz Pariza. Že v začetku maja mu je Slavič odgovoril,

---

[14] Matija Slavič, *Prekmurje* (Ljubljana, 1921), str. 50 (dalje kot: Slavič, *Prekmurje*).
[15] Lászlo Göncz, "Svojstveni dogodki ob Muri leta 1919" v: *Pokrajina ob Muri in Trianonska mirovna pogodba*, ur. Lászlo Göncz (Lendava, 2000), str. 58 (dalje kot: Göncz, "Svojstveni dogodki ob Muri leta 1919").
[16] Fujs, "Prekmurci v dvajsetem stoletju", str. 68.
[17] Slavič, *Prekmurje*, str. 50.
[18] **Viktor Kukovec** je bil vodilna politična osebnost v Ljutomeru. Po njegovi zaslugi je velika večina njegovega orožja in streliva bila decembra 1918 pripeljana v Ljutomer. Del tega orožja je služil za kasnejšo oborožitev Prekmurcev, ki so se javili v ljutomersko narodno stražo. (Potočnik, *Zgodovinske okoliščine*, str. 126).
[19] Potočnik, *Zgodovinske okoliščine*, str. 130.
[20] **Ivan Jerič** (1891–1975) se je poleg Küharja in Matije Slaviča v zgodovino zapisal kot pomembna politična figura pri procesu priključitve Prekmurja. Kot zavedni Slovenec se je pridružil Maistrovi osvobodilni legiji v Ljutomeru, v 30. letih 20. stoletja je bil urednik prekmurskih *Novin*, poleg tega pa je bil politično aktiven v Slovenski ljudski stranki. (http://www.pomurci.si/osebe/jeri%C4%8D–ivan/669/, pridobljeno: 30. 12. 2018).

da je le malo upanja, da bi prekmurske meje dobile večino v teritorialni komisiji. Kukovec kot predsednik ljutomerskega Narodnega sveta in Štefan Kühar sta se odločila, da je edina možnost, da se Prekmurje vojaško zasede.[21]

Rudolf Maister, ki je imel vlogo pri organizaciji prekmurskih legij, je predvideval organizacijo legionarjev na tri načine: prvi bi naj neopaženo prečkali Muro in šli naravnost v Ljutomer, druga skupina bi prišla preko Radgone v Ljutomer, tretja skupina pa bi naj čakala doma in zgrabila za orožje ob "primernem" trenutku. Področja mobilizacije so bila med drugim v prvi vrsti razdeljena med glavne prekmurske politične osebnosti: Jožefa Godino, ki bi mobiliziral Bistrico, Lojzeta Küharja za Ižakovce, Mihaela Küharja za Bratonce, Ivana Jeriča pa za Dokležovje. Prve skupine prostovoljcev so čez Muro v Ljutomer prišle 7. maja 1919. Do 12. maja 1919 se je osebno ali v pisni obliki zglasilo 506 legionarjev, ki so se zbrali v Ljutomeru v meščanski šoli in pod okriljem Narodnega sveta za Prekmurje. Ko so prekmurski legionarji že bili pripravljeni na vojaško akcijo, so iz obmejnega poveljstva v Mariboru sporočili, da naj prenehajo z napadom, saj so avstrijske enote pričele prodirati v smeri proti Mariboru in Celju. Vojaška akcija je tako spodletela zaradi treh dejavnikov: neodzivnosti deželne vlade v Ljubljani, srbske vrhovne komande, ki se je sklicevala na upoštevanje Beograjskega premirja iz novembra 1918, ter zaradi francoske vojaške misije, ki je prav tako upoštevala pogoje Beograjskega premirja, predvsem tisto zavezo, ki se je nanašala na teritorialno nedotakljivost Madžarske v času mirovnih pogajanj.[22]

Jugoslovanska delegacija v Parizu bi veliko lažje zastopala prekmurske interese, če bi Prekmurje že bilo v jugoslovanskih rokah. Zaradi okoliščin in beograjskega premirja, ki je antanto vezal na upoštevanje teritorialne nedotakljivosti Madžarske v času mirovne konference, je jugoslovanska delegacija imela še toliko težjo vlogo. Morala je namreč dokazati obstoj slovenstva v Prekmurju. Tukaj je ključno vlogo odigral prav Matija Slavič s celotno jugoslovansko delegacijo, ki je zagovarjala jugoslovanske teritorialne in nacionalne interese v Parizu. 18. februarja 1919 je jugoslovanska delegacija na prvem sprejemu pri predsedniku mirovne konference Clemenceauju predložila memorandum, v katerem je zahtevala Prekmurje s porabskimi Slovenci do Monoštra. Utemeljitve teh zahtev je zapisal prav dr. Matija Slavič, ki je v Pariz prišel kot strokovnjak za Prekmurje.[23]

Kot poroča Slavič v svojem memorandumu *Prekmurje,* je bila najtežja naloga jugoslovanske delegacije predstaviti dejansko nacionalno in jezikovno sliko Prekmurja, saj je madžarska statistika namerno poskušala dokazati, da v Prekmurju ni Slovencev, ampak le Vendi. Slovenski, hrvaški in srbski izvedenci in delegati so s predavanji, dopisi, publikacijami in pridobivanju poznanstev v Parizu z veliko vnemo poskušali dokazati, da v Prekmurju obstaja slovenski narod. Pri delu za Prekmurje so največjo podporo dobili v češkem delegatu dr. Benetu, predvsem pa pri francoskem pisatelju grofu Begouenu, ki je celo pisal članke o Prekmurju in jih objavil v pariškem dnevniku *Journal des Débats*[24]

20. maja 1919 je teritorialna komisija v Parizu sprejela tudi mejo za Prekmurje. Pri tem je upoštevala predlog D. W. Johnsona, profesorja na newyorški univerzi Columbia. Meja po njegovem predlogu je bila načrtovana od skupne točke treh držav na severu po razvodnici med Rabo in Muro. Porabsko Prekmurje z Monoštrom je ostalo izven Jugoslavije. Od izvirov reke Zale je državna meja bila določena po vrhovih hribov s točno imenovanimi kraji med Krko in Kobiljskim potokom, ter vzhodno od Dolnje Lendave do

[21] Potočnik, *Zgodovinske okoliščine*, str. 132.
[22] Prav tam.
[23] Prav tam, str. 133.
[24] Slavič, *Prekmurje*, str. 62.

izliva Ledave v Muro. Varnostni svet še takrat ni uradno sprejel načrta, zato si je jugoslovanska delegacija prizadevala, da pridobi še porabsko Prekmurje, kar pa se je kaj kmalu izkazalo za neuspešen poizkus.[25]

9. julija 1919 je vodja pariških mirovnih pogajanj sprejel delegacijo vlade Srbov, Hrvatov in Slovencev. Zastopniki vlade so podali poročilo o gospodarskih in političnih razmerah v Kraljevini Jugoslaviji. Po poročanju *Slovenca* je delegacija od razgovora dobila "najboljši vtis".[26] Zanimivo je, da *Slovenec* niti *Slovenski narod* nikjer ne omenjata, da je istega dne Varnostni svet v Parizu sprejel predlog nove meje po razvodnici med Muro in Dravo. Glede na nepredvidljive okoliščine, je zadržanost pri poročanju bila povsem razumljiva. Svet je štel pet članov: Clemenceau za Francijo, Robert Lansing za Ameriko, Arthur Balfour za Anglijo, Silvio Crespi za Italijo in Keishiro Matsui za Japonsko. Jugoslovanska delegacija ni bila povsem zadovoljna z določitvijo meje, saj je zahtevala, da se Kraljevini Jugoslaviji priključi še Porabje z mestom Monošter in tri župnije: Dolnji Senik, Gornji Senik ter Štefanovci. 16. julija 1919 je jugoslovanska delegacija pri predsedništvu mirovne konference vložila prošnjo za pooblastilo vlade kraljevine SHS, da vojaško zasede Prekmurje.[27]

Vrhovni svet pariške konference je na seji 1. avgusta 1919 sklenil, da je ugoden čas za vojaško intervencijo. Odobritev vojaške zasedbe je bila sprejeta na isti dan, ko je na Madžarskem padla komunistična vlada. Časnik *Slovenec* po teh dogodkih pričel aktivneje poročati o razmerah v Prekmurju ter na Madžarskem. Še istega dne je objavil "Pismo iz Prekmurja" v katerem v prvi vrsti izpostavlja slabe gospodarske razmere, izkoriščanje prekmurskih dobrin in nestrpno pričakovanje Prekmurcev, da bi bili rešeni s strani "jugoslovanskih bratov".[28]

Jugoslovanske čete vkorakajo v Prekmurje

Ljubljanski dopisni urad je 12. avgusta 1919 popoldne sporočil, da je Kraljevina Jugoslavija iz Pariza dobila "zeleno luč" za vojaško zasedbo Prekmurja. Že isti dan so se pričele prve vojaške operacije. Dan kasneje, 13. avgusta, so jugoslovanske čete že zasedle Mursko Soboto, tam zaplenile štiri topove, strelivo, eno lokomotivo in na tisoče pušk. V kraj Battyánd[29] je vkorakala jugoslovanska konjenica ter zaplenila skladišče z municijo. Iz radgonske strani so čete zavzele ozemlje do črte, ki je bila določena začasna meja med Madžarsko, Avstrijo in Kraljevino Jugoslavijo. Ta del je do 13. avgusta zavzela enota pod poveljstvom podpolkovnika Vladimirja Uzorinca, poslana iz Maribora. Druga skupina je istega dne prodirala iz smeri Ljutomera in Središča in je bila sestavljena iz ljubljanskih in zagrebških vojaških oddelkov.[30]

Ob vojaški zasedbi Prekmurja se je razpisal tudi do tedaj glede dogajanja v Prekmurju precej "zadržani" *Slovenski narod,* ki je 14. avgusta 1919 Prekmurcem celo namenil posebno rubriko z naslovom "Nekaj o Prekmurcih", v kateri časnik opiše nekatere geografske, etnografske in zgodovinske značilnosti pokrajine. Ni presenetljivo, da so osrednji slovenski časniki naenkrat namenjali toliko pozornosti prav Prekmurju. Veliko Slovencev si do takrat namreč ni niti predstavljalo, za kakšno pokrajino gre, poleg tega pa je védenja o prekmurskih Slovencih pred razpadom Avstro-Ogrske bilo bore malo. Na to

[25] Slavič, *Prekmurje*, str. 64.
[26] "Politične novice", *Slovenec*, 9. julij 1919, št. 155, str. 2.
[27] Slavič, *Prekmurje*, str. 65.
[28] "Pismo iz Prekmurja", *Slovenec*, 1. avgust 1919, št. 176 str. 1.
[29] Slovensko Puconci, kraj severno od Murske Sobote.
[30]"Prekmurje osvobojeno", *Slovenec*, 13. avgust 1919, št. 185, str. 1.

kaže primer, ko sta se 11. decembra 1918 Ivan Jerič in Mihael Kühar odpravila v Ljubljano, da bi vladi predstavila razmere v Prekmurju ter izrazila željo, da se Prekmurje priključi Kraljevini SHS. Presenetljivo je, da niti predsednik narodne vlade Josip Vitez Pogačnik ni vedel, kje se Prekmurje točno nahaja, in da Slovenci živijo tudi "onstran Mure". Na naslovni strani časnika se je pojavil še izredno čustveno nabit pozdravni govor, ki je izrekal dobrodošlico v novi jugoslovanski državi in se je zaključil z naslednjimi besedami: */.../"Pozdravljeno slovensko Prekmurje v jugoslovanski svobodi! Naše čete, ki zasedejo bregove Krke, prihajajo v imenu naroda, kateremu je Prekmurje pripadalo po pravici doslej in od katerega se ne bo ločilo nikdar več!"/.../*[31]

Že do 13. avgusta 1919 popoldne so jugoslovanske čete zavzele tiste dele Prekmurja, ki so bili določeni na pariški mirovni konferenci. 15. avgusta je *Slovenski narod* poročal, da ni prišlo do večjih izgredov ter da vladata "popoln mir in red". Ponovno je bil vzpostavljen železniški promet Čakovec – Mursko Središče – Spodnja Lendava. Poleg tega je časnik izpostavil problematiko velikih količin ponarejenega denarja ter da je do rešitve problema prepovedano trgovanje. Nadzor nad Prekmurjem je začasno prevzela vojaška uprava pod komisarjem Srečkom Lajnšičem[32].[33]

Ob priključitvi Prekmurja, 17. avgusta 1919, je v Beltincih potekalo veliko zborovanje ali t.i. ljudski tabor, kjer je "ljudstvo slovesno proslavilo svoje osvobojenje". Na taboru je bila iz vojaških rok uprava predana začasnemu civilnemu komisarju, mariborskem okrajnem glavarju Srečku Lajnšiču. V Beltincih se je zbrala velika množica ljudi, ki bi po navedbah *Slovenca* naj štela čez 20.000 ljudi[34]. Po zboru v vasi je sledil slavnostni špalir, kjer so ljudje pozdravljali Lajnšiča in Uzorinca ter ju slavili kot zmagovalca. Po špalirju je potekala maša v tamkajšnji župnijski cerkvi, kjer je slavnostno pridigo opravil prof. dr. Fran Kovačič, ki je še posebej izpostavil pomen Prekmurja za Slovence.[35]

Trianonska mirovna pogodba: posledice in odzivi

Trianonska mirovna pogodba je za Madžarsko in Madžare pomenila izgubo dveh tretjin ozemlja in približno tretjino takrat madžarsko govorečega prebivalstva. Podpis pogodbe je šokiral madžarsko javnost in povzročil neke vrste nacionalno histerijo ali psihozo. V resnici je takšno stanje bilo prisotno že od leta 1919, ko je bilo že domala jasno, kakšna bo madžarska prihodnost po mirovni konferenci v Parizu. Mirovna pogodba v Trianonu je te sklepe zgolj uzakonila. Madžari, ki so prej bili "vladajoči" vsaj kar se tiče z vidika Prekmurja, so se praktično čez noč znašli v vlogi poraženca. Razpadu Ogrske je sledila politična in gospodarska kriza. Po določitvi novih meja so v državo (na Madžarsko) prihajali madžarski begunci, ki so ostali onkraj madžarskih meja in so v novonastalih državah izgubili službe in funkcije. Vsi ti dejavniki so prispevali h globokemu nezadovoljstvu na Madžarskem, ki se je še dodatno poglobilo po podpisu Trianonske pogodbe.[36]

---

[31] "Zasedenje Prekmurja", *Slovenski narod*, 13. avgust 1919, št. 189, str. 1.

[32] **Srečko Lajnšič** je bil mariborski okrajni glavar, ki je ob zavzetju Prekmurja s strani jugoslovanskih čet prevzel vojaško upravo, nato pa še 17. avgusta 1919 civilno upravo v Beltincih.

[33] "Zasedenje Prekmurja", *Slovenski narod*,15. avgust 1919, št. 190, str. 3.

[34] *Slovenski narod* poroča, da naj bi množica na zborovanju v Beltincih štela 12.000 ljudi. "Narodni tabor v Prekmurju", *Slovenski narod*, 19. avgust 1919, št. 192, str. 1.

[35] "Ljudski tabor v Prekmurju", *Slovenec*, 19. avgust 1919, št. 189, str. 1.

[36] Imre Szilágyi, "Trianonska mirovna pogodba in njen vpliv na oblikovanje madžarske narodne identitete", v *Prekmurje na obrobju ali v stičišču evropskih komunikacij: Zbornik referatov z znanstvene konference ob 80. obletnici priključitve*

Ravno v tem času je na Madžarskem pri ljudeh vse bolj prihajalo v zavest, da se jim godi krivica ter da se je na konferenci odločalo o Madžarski brez Madžarske. Še bolj se je zakoreninilo prepričanje, da je določitev novih meja nepravična in da je Madžari ne bodo priznali. Na mirovni konferenci je Károlyeva vlada poskušala ubraniti ogrsko teritorialno integriteto in z aktivno propagando poskušala prepričati zmagovalce, ki so odločali o povojni usodi Evrope in sveta. Na Madžarskem je bila formirana Liga za ohranitev teritorialne celovitosti Ogrske, ki je v svoji propagandi uporabljala zgodovinske, geografske, gospodarske, kulturne in etnografske argumente za upravičevanje nedotakljivosti madžarskih meja. To se je nenazadnje kazalo tudi v Prekmurju, kjer so Madžari po vojni poskušali zanikati obstoj slovenstva.[37]

Argumenti, kot jih je širila madžarska propaganda ter Liga za ohranitev teritorialne celote Ogrske, so bili prisotni tudi v vsakdanjem življenju. Med zgodovinskimi je v ospredje prihajal argument, da so Madžari bili evropski civilizaciji priključeni že pred tisoč leti in da je Madžarska predstavljala nekakšno obrambno trdnjavo pred barbarskimi narodi. Kot geografski argument so uporabili trditev, da je Madžarska del karpatskega bazena, ki bi naj predstavljal zaključeno geografsko in hidrografsko celoto. Pri gospodarstvu so podarjali, da so ozemlja, ki bi Madžarski bila z mirovno konferenco odvzeta, tesno trgovsko in gospodarsko vezana nanjo. Poleg tega bi z izgubo teh ozemelj Madžarska izgubila kulturno raznolikost. Poudarjali so statistiko, da so Madžari bolj izobraženi kot pripadniki ostalih narodnosti živečih na ogrskih teritorijih ter da so ostalim narodnostim hkrati zagotavljali svobodo lastnega kulturnega razvoja. Zadnji argument se je v praksi seveda izkazal kot jalov prav na primeru Prekmurja, saj je s procesom aktivne madžarizacije Madžarska kazala ravno nasprotno. Na zadnje so se Madžari sklicevali še na Wilsonovih 14 točk, med njimi na pravico do samoodločbe narodov. Tako bi naj pariška mirovna konferenca odvzemala pravico do samoodločbe naroda na Madžarskem, pri tem pa so madžarske nacionalne organizacije pozabljale, da tudi same odrekajo pravico do samoodločbe drugim narodom, ki so živeli na bivših ogrskih teritorijih.[38]

Ogrsko mirovno delegacijo v Parizu je vodil grof Albert Apponyi[39], ki ga Slavič v svojem memorandumu označuje kot "starega parlamentarca". Apponyi je v okviru mirovnih pogajanj aktivno lobiral, da Prekmurje ostane pod Madžarsko. Prekmursko delegacijo je vodil domačin prof. Aleksander Mikola iz Budimpešte, sicer rojen v Gornjih Petrovcih, ki je kot madžarski izvedenec za Slovensko krajino prav tako poskušal dokazati, da Prekmurje nima slovenskega značaja.[40]

Ob podpisu Trianonske pogodbe je na Madžarskem potekala seja državnega zbora, na kateri je predsednik skupščine dejal, da gre za "razkosanje tisočletne države". Na seji je bilo poudarjeno, da mirovna pogodba ne bo prinesla "večnega miru", temveč "večni nemir" in da bo pogodba zasejala nesoglasje in nasprotje med narodi ter zasejala nov razdor v Evropi. Ne glede na prizadeta nacionalna čustva Madžarov ob podpisu pogodbe, se je le čez dve desetletji ta napoved uresničila v obliki druge svetovne vojne, ki je neposredna posledica neuspešne versajske mirovne politike. Tako so se uresničile besede madžarskega

---

Prekmurja k Sloveniji, ur. Janez Balažič in Metka Fujs (Murska Sobota, 1999), str. 27 (dalje kot: Szilágyi, "Trianonska mirovna pogodba".

[37] Szilágyi, "Trianonska mirovna pogodba", str. 28.

[38] Szilágyi, "Trianonska mirovna pogodba", str. 27.

[39] **Albert Apponyi** (1846–1933) je bil politik in diplomat, ki je Madžarsko zastopal na mirovnih pogajanjih v Parizu. Bil je aktiven v madžarski notranji politiki kot član madžarskih liberalcev in Madžarske nacionalne stranke. Kot minister za šolstvo je bil aktiven pri procesu madžarizacije. S šolskim zakonom, ki ga je leta 1907 predlagal Apponyi, je bilo uveden elementarni pouk (prva štiri leta osnovne šole) izključno v madžarščini, tudi na območjih, kjer so na ogrskem živele druge narodnosti. (https://www.britannica.com/biography/Albert–Grof–Apponyi, pridobljeno: 31. 12. 2018).

[40] Slavič, *Prekmurje*, str. 78.

politika Rezsë Ruperta: *"To je vojna napoved v obliki miru."*[41]

Med 10. in 12. majem 1920 je razočarana madžarska delegacija razmišljala o možnosti zavrnitve mirovne pogodbe, a so si zaradi morebitnih sankcij s strani predsedstva pariške mirovne konference premislili. 31. maja 1920 je madžarska vlada v Francijo poslala dva delegata, da zastopata Madžarsko pri podpisu pogodbe. To sta bila Ágost Benárd in Alfréd Drasche-Lázár. Podpisna ceremonija se je odvila 4. junija 1920 v veliki trianonski palači, severozahodno od Versaillesa. Struktura trianonske mirovne pogodbe je na las podobna drugim mirovnim pogodbam s centralnimi silami. Pogodba je sestavljena iz štirinajstih delov. Prvi del je sporazum z Društvom narodov, kjer so navedeni vsi podpisniki in zastopniki. V pogodbi so navedene naslednje podpisnice: Združene države Amerike, Velika Britanija, Francija, Italija, Japonska s svojimi zaveznicami: Belgijo, Kitajsko, Kubo, Grčijo, Nikaragvo, Panamo, Poljsko, Portugalsko, Romunijo, Kraljevino SHS in Češkoslovaško.[42]

V drugem delu, ki je za slovenski teritorij eden izmed najbolj pomembnih delov pogodbe, je natančna določitev meja nove države Madžarske. Tabela prikazuje razdelitev ogrskih teritorijev po Trianonskem sporazumu. Upoštevajoč madžarske teritorialne izgube je razočaranje madžarske mirovne delegacije ter madžarske vlade povsem razumljivo. Madžarski je po Trianonski pogodbi bilo odvzetih kar 189.907 kvadratnih kilometrov ozemlja, kar je predstavljalo dve tretjini celotnega ozemlja historične Madžarske. Od tega je Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev pridobila kar 20.551 kvadratnih kilometrov ozemlja.[43]

Territory	Territory (square kilometres)	Territory (square miles)	Population in 1910 (persons)	Hungarian (by mother tongue, persons)	Hungarian (by mother tongue, in %)
Lands of the Hungarian Crown	325,411	125,642	20,886,487	10,050,575	48.1
Croatia	42,541	16,425	2,621,954	105,948	4.0
Historic Hungary	282,870	109,217	18,264,533	9,944,627	54.4
Trianon Hungary	92,963	35,893	7,615,117	6,730,996	88.4
Detached territories	189,907	73,324	10,649,416	3,213,631	30.2
To Czechoslovakia	61,633	23,797	3,517,568	1,063,020	30.3
To Yugoslavia	20,551	7,935	1,509,295	441,787	30.3
To Romania	103,093	39,804	5,257,467	1,704,851	31.6
To Austria	4,020	1,552	291,618	26,183	8.9
To Poland	589	227	23,662	230	1.0
To Italy	21	8	49,806	6,493	13.0

Razdelitev ogrskih ozemelj po pogodbi v Trianonu 1920.

(vir: Ignác Rosics, Hungary in the Twentieth Century, (Budimpešta, 1999), str. 121).

Pod drugo točko drugega dela je bila v pogodbi natančno opredeljena meja s Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Po pogodbi je devet slovenskih vasi v okolici Monoštra ostalo še naprej na Madžarskem, ostale vasi Slovenske krajine (Madžari so jo imenovali Vendvidék) pa so bile priključene h Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev. Pokrajina med državno mejo in Muro je tako tudi uradno dobila ime Prekmurje, med državno mejo in Rabo pa Porabje. V monoštrskem okraju je po pogodbi v okviru Madžarske ostalo 37 od 80 vasi tega okraja. K temu so nato priključili še tri in leta 1924 okraj preimenovali v Monoštrsko-murskosoboški okraj. Prišlo je tudi do preuredbe

[41] Szilágyi, "Trianonska mirovna pogodba", str. 29.
[42] https://encyclopedia.1914–1918–online.net/article/trianon_treaty_of, (pridobljeno: 31. 1. 2018).
[43] https://encyclopedia.1914–1918–online.net/article/trianon_treaty_of, (pridobljeno: 31. 1. 2018).

notariatov, kar je prav tako bila posledica priključitve nekaterih vasi h Kraljevini SHS in Avstriji.[44]

V času, ko se je v Trianonu ravno podpisovala mirovna pogodba, so v Budimpešti potekala številna protestna zborovanja. Ko so prišle novice iz Pariza, so po mestu zadoneli zvonovi, s stavb pa so visele črne zastave. Madžari so bili nezadovoljni tudi zato, ker je z mirovno pogodbo veliko mest, ki so za madžarsko bila zgodovinskega pomena, sedaj ostalo izven države. Takšno mesto je bilo na primer Bratislava, ki je med letoma 1531 in 1784 bilo celo glavno mesto Ogrske, do leta 1848 pa so tam potekale seje državnega zbora. Madžarsko prebivalstvo se nikakor ni moglo sprijazniti z dejstvom, da so izgubili ogromne teritorije. To se je odražalo tudi v kulturi, predvsem v madžarski literaturi, kjer je mnogokateri pesnik opeval demoralizacijo Madžarske. V takšnem ozračju je kar hitro pričelo rasti nezadovoljstvo, za katero je bilo potrebno najti krivca. Na Madžarskem se je pričela širiti podoba Velike Ogrske, ki so jo sedaj še bolj poveličevali.[45]

V obdobju med obema vojnama so se politiki in intelektualci pretežno ukvarjali s posledicami Trianonske pogodbe. Po mnenju Madžarov je za "trianonsko katastrofo" obstajalo več krivcev: od sosednjih držav, ki so pridobile na ozemljih, pretekle notranje politike do mirovne politike velesil, za katero se je na Madžarskem uveljavilo prepričanje, da v resnici niso vedeli, kaj počnejo. Nekateri madžarski politiki so pričeli celo javno izdajati načrte o tem, kako bi madžarska politika morala ukrepati, da bi si izgubljene teritorije pridobila nazaj. Takšni načrti so se razlikovali glede na pripadnost določeni politični struji. Najbolj skrajni madžarski nacionalisti so razmišljali celo o možnosti ponovne vojne za pridobitev izgubljenih ozemelj. Liberalci so bili mnenja, da je manjšinska politika Madžarske bila povsem zgrešena in da bi država morala sedaj ustvarjati privlačne razmere za manjšine ter z njimi ponovno vzpostaviti dialog, da bi se ji te želele ponovno priključiti. Bolj zmerni politiki so želeli pridobiti nazaj samo dele, kjer je bila skoncentrirana madžarska manjšina. Takšni in drugačni načrti so se pojavili v odziv na trianonsko pogodbo. Dejstvo pa je, da so ti načrti zgolj odsev obupa madžarskega naroda, ki se je z velikimi težavami spoprijemal z realnostjo po Trianonu.[46]

Slavič je v svojem memorandumu *Prekmurje* posebej izpostavil dogajanje v Prekmurju pod civilnim komisarjem Gašperjem Lipovškom[47] in ga označil kot "obdobje prehoda v normalne razmere". Slavič v memorandumu omenja, da se sprejetje Trianonske pogodbe v Prekmurju praktično ni proslavljalo, je pa več pozornosti pritegnila ratifikacija miru s strani madžarske vlade, dne 15. novembra 1920. Ob tej priložnosti je civilni komisar Lipovšek objavil uradni razglas, ki ga je poslal vsem župnijskim, županskih in šolskim vodstvom ter ga dal izobesiti v javnosti. V razglasu je poudaril, da je po poročilu deželne vlade iz Ljubljane Prekmurje tudi uradno (z ratifikacijo pogodbe z madžarske strani) priključeno h Kraljevini Jugoslaviji. Razglas je zaključil z besedami: "*Izlijmo svoja čustva do svoje države, ki nam jamči za mir in red, za varnost posesti in življenja!*".[48]

Madžarska si je celotno medvojno obdobje prizadevala za revizijo pogodbe, kar se je kazalo tudi pri madžarskem prebivalstvu v Prekmurju. Še posebej so bili prizadeti, ko so zemljo posestnika Esterházya v okolici Lendave dobili primorski in istrski kolonisti.

---

[44] Marija Kozar–Mukič, "Vpliv trianonske meje na način življenja Slovencev v okolici Monoštra" v *Pokrajina ob Muri in trianonska mirovna pogodba*, ur. Göncz László (Lendava, 2000), str. 95.
[45] Szilágyi, "Trianonska mirovna pogodba", str. 30.
[46] Szilágyi, "Trianonska mirovna pogodba", str. 32.
[47] Za tretjega civilnega komisarja Prekmurja je Lipovšek bil imenovan maja 1920, le mesec pred podpisom trianonske pogodbe. Poleg tega je junija leta 1921 postal prvi okrajni glavar na novoustanovljenega okrajnega glavarstva v Murski Soboti. (http://www.posavci.si/osebe/lipov%C5%A1ek–ga%C5%A1per/328/, pridobljeno: 31. 12. 2018).
[48] Slavič, *Prekmurje,* str. 122–123.

Slovenska oblast je namreč z namenom "izboljšati narodnostno strukturo v obmejnem območju" zemljo namerno dodelila slovenskim kolonistom in ne Madžarom. Z ukrepi nove države so bili nemalokrat nezadovoljni tudi prekmurski Slovenci, saj je država imela premalo posluha za prekmurske zgodovinske, narodne in verske posebnosti. Do razkola je prišlo tudi okrog spora o samostojni cerkveni administraciji in zaradi prepovedi uporabe katoliškega katekizma v prekmurščini s strani mariborskega škofa. Kleklu so kolegi mnogokrat očitali, da jih je pripeljal k "Slavom" (Slovencem), ki Prekmurce sedaj "mučijo s knjižno slovenščino".[49]

Ne glede na vse se je Prekmurje precej hitro vključilo v gospodarski, politični in duhovni utrip njim nove države. To se je izkazalo predvsem pri volitvah, ko se je v Prekmurju pojavil precejšen nabor političnih strank: na podeželju je imela podporo Slovenska ljudska stranka s svojo Kmečko zvezo (njen vodja je bil Jožef Klekl), precej privržencev si je pridobila tudi Hrvaška seljačka stranka pod vodstvom Stjepana Radića ter nato Mačkova stranka. Liberalna politična opcija v Prekmurju ni doživela pretiranega uspeha. Podporo Prekmurcev so imeli tudi Slovenska kmečka stranka ter levo usmerjene delavske stranke. Na gospodarskem področju je prekmursko prebivalstvo bilo precej razočarano, saj so na uresničenje agrarne reforme morali počakati vse do leta 1931. Zaradi zavlačevanja se je širilo nezadovoljstvo. Poleg tega je reforma razdelila premalo zemlje, agrarnim interesentom pa je dala zgolj pravico do odkupa. Leta 1937 je bila ustanovljena Zveza poljedelskih delavcev, ki je štela kar okrog 14.000 članov. Sezonski delavci so odhajali na delo v Vojvodino in Slavonijo, zaslužek pa jim je omogočal preživetje. V tem obdobju se je veliko prekmurskih družin izselilo iz Prekmurja bodisi v tujino ali na bližnjo Štajersko. Kljub težkim gospodarskim razmeram in pomanjkanju pa je Prekmurje prav v obdobju med svetovnima vojnama dobilo slovensko podobo, ki je prej ni imelo. Prekmurci so lahko prvič razmišljali o sebi kot o političnem narodu in ne zgolj kot kulturno-jezikovni skupini.[50]

Summary

The First World War wrote its name in history not only for being one of the biggest slaughters in mankind's history or for being the biggest armed conflict until then, but also for opening the "Pandora's Box" for until then unaddressed national questions, which were brought to the foreground immediately after the collapse of the great empires. The Slovenian nation, which previously resided in the Austro-Hungarian Monarchy, also found itself in this vortex of questions on national identity. It became quickly clear that, despite the hopes for self-determination of nations, their fates would not be left solely to the national aspirations of individual nations but would be determined only by the politics of the great powers, more precisely the winners' policy. Even though Wilson's points yielded a lot of hope for a ''fair'' post-war arrangement, the losers of the war, including the Austro-Hungarian Monarchy, had to accept the provisions of peace of the winners. Despite the ethnic breakdown of parts of Slovenian territory after the First World War, we must not overlook the important acquisitions by the Slovenian nation, which is annually celebrated on the 17th of August, and this year marks the 100th anniversary of this crucial event. If the failed Carinthian plebiscite of 1920 and the Treaty of Rapallo represented the fragmentation of the Slovene ethnic territory, then the acquisition of Prekmurje by the Kingdom of SHS practically represents the only bright point regarding territorial

[49] Fujs, "Prekmurci v dvajsetem stoletju", str. 69.
[50] Prav tam, str. 70–71.

acquisitions. The purpose of this article is to present the significance of the Trianon Peace Treaty, thus complementing the historiographical mosaic of the history of Prekmurje, which is undoubtedly of great importance for Slovenians.

VIRI in LITERATURA

Časniško gradivo:

"Novi časi", *Novine*, 24. november 1918, št. 47, str. 1.
"Mažari kapitulirajo", *Slovenec*, 11. november 1918, št. 259a, str. 2.
"Samoodločba", *Novine*, 8. december 1918, št. 49, str. 1.
"Nove republike", *Slovenec*, 3. november 1918, št. 252b, str. 2.
"Politične novice", *Slovenec*, 9. julij 1919, št. 155, str. 2.
"Pismo iz Prekmurja", *Slovenec*, 1. avgust 1919, št. 176, str. 1.
"Prekmurje osvobojeno", *Slovenec*, 13. avgust 1919, št. 185, str. 1.
"Zasedenje Prekmurja", *Slovenski narod*, 13. avgust 1919, št. 189, str. 1.
"Narodni tabor v Prekmurju", *Slovenski narod,* 19. avgust, št. 18, str. 1.
"Ljudski tabor v Prekmurju", *Slovenec*, 19. avgust, št. 189, str. 1.

Literatura:

Metka FUJS, "Prekmurci v dvajsetem stoletju" v *Prekmurje na obrobju ali v stičišču evropskih komunikacij: Zbornik referatov z znanstvene konference ob 80. obletnici priključitve Prekmurja k Sloveniji*, ur. Janež Balažič, Metka Fujs, (Murska Sobota, 1999).
Lászlo GÖNCZ, "Svojstveni dogodki ob Muri leta 1919" v *Pokrajina ob Muri in Trianonska mirovna pogodba*, ur. Lászlo Göncz, (Lendava, 2000).
Marija KOZAR-MUKIČ, "Vpliv trianonske meje na način življenja Slovencev v okolici Monoštra" v *Pokrajina ob Muri in trianonska mirovna pogodba*, ur. Göncz László, (Lendava, 2000).
Dragan POTOČNIK, *Zgodovinske okoliščine delovanja generala Rudolfa Maistra na Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju*, (Ljubljana, 2008).
Ignác ROSICS, *Hungary in the Twentieth Century*, (Budimpešta, 1999).
Matija SLAVIČ, *Prekmurje¸* (Ljubljana, 1921).
Imre SZILÁGYI, "Trianonska mirovna pogodba in njen vpliv na oblikovanje madžarske narodne identitete", v *Prekmurje na obrobju ali v stičišču evropskih komunikacij: Zbornik referatov z znanstvene konference ob 80. obletnici priključitve Prekmurja k Sloveniji*, ur. Janez Balažič in Metka Fujs, (Murska Sobota, 1999).
https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi275376/, pridobljeno: 29. december 2018.
https://www.britannica.com/biography/Georges-Clemenceau, pridobljeno: 29. december 2018.
https://www.britannica.com/biography/Albert-Grof-Apponyi, pridobljeno: 31. 12. 2018.
https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/trianon_treaty_of, pridobljeno: 31. 1. 2018.

Jon A. Knez
diplomirani zgodovinar (UN)

ŠESTOJANUARSKA DIKTATURA V LUČI ČASNIKOV *JUTRO* IN *SLOVENEC*

Povzetek

Kralj Aleksander je 6. januarja 1929 razpustil parlament, ukinil ustavo in uvedel t. i. diktaturo. Med kraljem in narodom po njegovih besedah ni več smelo biti posrednika, zato se je odločil za tak radikalen ukrep. Razlogov za uvedbo diktature je bilo več. Največji pa so bili politični pritiski z vseh strani in atentat na predstavnike HSS. Po uveljavitvi diktature so bile vse stranke prepovedane, uvedena je bila stroga cenzura tiska, prepovedana so bila katoliška društva in kakršnekoli druge ustanove, ki so izražale kakšno nacionalnost. Prepovedana je bila tudi najmočnejša slovenska stranka – SLS, njen predsednik – Anton Korošec pa je vstopil v novo, nestrankarsko vlado kot prometni minister.

UDK: Aleksander I. Karađorđević, diktatura, Anton Korošec, kraljevina SHS, časnik *Jutro*, časnik *Slovenec*, leto 1929, Slovenska ljudska stranka

Napetost se stopnjuje

Leto 1929 se je začelo burno, in sicer z odstopom dr. Antona Korošca z mesta predsednika vlade. Vodstvu SLS (Slovenske ljudske stranke) ni uspelo izvesti domnevnega načrta rešitve hrvaškega vprašanja, kajti Koroščeva vlada je po krvavih zagrebških demonstracijah zapadla v veliko krizo in časopisi so ji napovedovali skorajšnjo demisijo. Vedno glasnejši so bili glasovi s strani Ljube Davidovića, da se mora vlada rekonstruirati. 27. decembra 1928 je bil Korošec v Ljubljani na seji načelstva SLS, o kateri je časnik *Slovenec* poročal, da niso sklenili nič posebnega, temveč so razpravljali o politični smeri stranke v prihodnosti. 28. decembra je vlada izdala komuniké, v katerem je bilo zapisano, da je Korošec v pogovorih s šefi vladnih strank prišel do sklepa, da so nastali v koaliciji vladnih strank pretresi, ki jih je treba prečistiti tako, kot ustreza parlamentarnim običajem.[1] To je pomenilo uradno napoved, da bo vlada odstopila. 31. decembra se je zgodila že prej napovedana demisija vlade, kateri je predsedoval dr. Anton Korošec in je bila na oblasti 157 dni, oziroma nekaj več kot 5 mesecev. Kralj Aleksander je demisijo vlade sprejel 2. januarja 1929 in ji poveril zaupanje, da je do konca krize vodila posle naprej. Takoj po odstopu Koroščeve vlade so se začele oblikovati nove kombinacije o sestavi vlade.[2]

Časnik *Slovenec* je 3. 1. 1929 objavil članek "Demisija sprejeta", v katerem so pisali o koncu politične krize in o menjavi vlade. Korošec je takrat po zelo kratki seji ministrskega sveta obvestil svoje ministre, da je kralj sprejel ostavko in se zahvalil vsem v vladi za svoje dosedanje delo. Po parlamentarnem običaju je bil najprej na pogovore h kralju poklican predsednik skupščine Ilija Mihajlović, nato pa še šefi posameznih skupin. Glavno vprašanje, ki je takrat zanimalo politične kroge, je bilo, ali se bodo vršila tako imenovana širša ali samo ožja posvetovanja, in kako dolgo bo kriza še trajala. Zdi se, da je bilo glede posvetovanj zelo verjetno, da razmere v Zagrebu še niso bile tako daleč, da bi prišlo do širših posvetovanj in, da bi rešili ustavni problem in pravno razdelitev takratne države. Poročali so, da tudi v Zagrebu v tem pogledu še ni enotnosti. Ni se niti vedelo, kakšen bo potek reševanja krize. So pa v rubriki nanizali nekaj koristnih informacij, med drugimi tudi to, da so se s strani opozicije vršile velike intrige proti Antonu Koroščcu tako v Beogradu, kakor v Zagrebu. Demokrati in Pribičević so hoteli z intrigami doseči, da bi se vzbudilo nerazpoloženje proti Koroščcu in da bi se onemogočila udejanjenje blejskega pakta. Bali so se, da bi prišlo do trojne koalicije. Zanimalo jih je še, kaj bodo storili demokrati. Pojavila se je tudi novica, da bi v primeru, če bi prišlo do trojne koalicije, Korošec postal zunanji minister. Prav tako so se pojavila ugibanja, kako dolgo bi kriza še lahko trajala, najverjetneje celoten januar 1929.[3]

Kralj uvede diktaturo

V Beograd sta pripotovala voditelja Kmečko demokratske koalicije (KDK),

[1] "Odločitve še ni". *Slovenec*, 29.12.1928, št. 296, str. 1.
[2] "Danes odločitev o sprejetju demisije". *Jutro*, 2.1.1929, št. 2, str. 1.
[3] "Demisija sprejeta". *Slovenec*, 3.1.1929, št. 2, str. 1.

VladkoMaček[4] in Svetozar Pribičević[5], ter se sestala s kraljem Aleksandrom. Sprejel ju je 4. januarja 1929. Maček je kralju svetoval temeljite spremembe v državni ureditvi, to je, da vzpostavijo državne, kulturne in historične individualnosti s svojimi sabori in vladami, Pribičević pa je svetoval revizijo ustave in nove volitve. Maček je kralju predlagal, naj dovoli ustanovitev samostojne Hrvaške, na kar pa kralj ni bil pripravljen. Kralj Aleksander je videl, da je bila politična rešitev nastale krize nemogoča.[6]

Dne 6. januarja je izšel razglas s kraljevim podpisom, ki je bil naslovljen na vse državljane. V kraljevem manifestu je bilo zapisano:

> "*Najvišji narodni in državni interesi ter njihova bodočnost mi nalagajo, da se kot vladar in sin te zemlje obračunam neposredno na narod in, da mu odkrito in iskreno povem ono, kar mi v sedanjem trenutku nalaga moja vest in moja ljubezen do domovine. Prišel je čas, ko med narodom in kraljem ne more in ne sme biti več posredovalca. Tekom toliko prostanih naporov in toliko potrpežljivosti, ki sem jo pokazal v izvrševanju svojih dolžnosti, je mojo dušo trgal obupni klic naših narodnih množic, delovnih in rodoljubnih, toda tudi izmučenih, ki so vodene po svojem naravnem in zdravem razsodniku že davno videle, da se ne more več iti po potu, katerem se je dosedaj šlo.*"[7]

S tem proglasom na celotni narod je bila razpuščena tudi Narodna skupščina (parlament) in razveljavljena Vidovdanska ustava.[8] Sestavila se je nova vlada, ki ji je predsedoval general Petar Živković, najožji sodelavec kralja Aleksandra, ki mu je ta zelo zaupal. Živković je bil odgovoren le kralju. S tem se je po desetih letih parlamentarnega življenja v Kraljevini SHS začelo obdobje diktature. To ni bila klasična oblika diktature, saj so vlado sestavljale vse politične stranke, razen Hrvaške kmečke stranke (HSS). V tej novi vladi je kot minister za promet sodeloval tudi vodilni politik SLS, Anton Korošec.[9]

Na splošno so slovenski časniki pozdravili diktaturo kralja Aleksandra. Tudi ljudje so se naveličali klavrnega parlamentarizma, ki je bil prežet s korupcijo in nenehnimi aferami. Teren za izvedbo diktature, tako na zunanjem kot notranjem političnem področju, je bil pripravljen že veliko prej pred streli v skupščini, ki so pomenili le povod. S kraljevo diktaturo se je šele začela uresničevati unitaristična ideja enotnega naroda in ideja centralističnega ustroja države, kar je bilo predvideno že v Vidovdanski ustavi.[10]

Korošec je bil kot načelnik najmočnejše slovenske stranke SLS eden izmed vodilnih akterjev pri oblikovanju politike v Kraljevini SHS od nastanka le te pa vse do uvedbe kraljeve diktature. Celotno obdobje se je zavzemal tako za dobrobit Slovenije, kakor celotne države in je v smislu tega cilja pogosto popuščal srbski visoki politiki, tudi na škodo lastnega ugleda. Z vstopom Korošca v kraljevo vlado po uvedbi diktature, je

---

[4] **Vladko Maček** (1879–1964), hrvaški politik. Po umoru Stjepana Radića prevzame vodstvo HSS, zaradi kritik diktature je v letih 1933–1934 v zaporu. 1939 je sklenil sporazum Cvetković–Maček. 1941 je zapustil vlado ob napadu Nemčije. Zavračal je sodelovanje z NDH in NOG, 1945 se je umaknil v Pariz.
(http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=37893, pridobljeno: 10.9.2019).

[5] **Svetozar Pribičević** (1875–1936), hrvaški politik in vodilni predstavnik hrvaških Srbov. Sprva je bil podpornik unitarizma in centralizma, kasneje pa se je spremenil v federalista in republikanca. Bil je utemeljitelj Demokratske stranke. Po uvedbi diktature je bil aretiran in izgnan v tujino.
(http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=50294, pridobljeno: 10.9.2019).

[6] "Uvodnik," *Jutro*, 6.1.1929, št. 6, str. 1.

[7] "Včerajšnji dogodki v Beogradu," *Jutro*, 8.1.1929, št. 7, str. 1.

[8] **Vidovdanska ustava** je bila ustava Kraljevine SHS, ki jo je skupščina sprejela 28.6.1921. Z njo so uzakonili centralizem in unitarizem. Bila je razveljavljena z uvedbo šestojanuarske diktature.
(http://www.enciklopedija.hr/trazi.aspx?t=vidovdanski%20ustav, pridobljeno: 10.9.2019).

[9] "Uvodnik," *Slovenec*, 8.1.1929, št. 6, str. 1.

[10] Jure Gašparič, *SLS Pod kraljevo diktaturo: Diktatura kralja Aleksandra in politika Slovenske ljudske stranke v letih 1929–1935* (Ljubljana, 2007), str. 72 (dalje kot: Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo*).

vlada le še pridobila na kredibilnosti v očeh javnosti, tako domače kot tuje. Ideje o enotni južnoslovanski državi, katero je soustvarjal, ni zavrgel niti v najtežjih trenutkih in je državne interese postavil nad strankarske. S tem je tudi SLS izgubila na pomenu kot vodilna stranka slovenskega naroda, kateri je glavno težo dajal prav njen voditelj Anton Korošec, ki je bil v očeh večine Slovencev "ljudski tribun" in mu je ljudstvo zaupalo, kar je vedno znova dokazovalo na volitvah.[11]

Najmočnejša slovenska politična stranka, SLS, je v svojem časniku pozdravila kraljeve šestojanuarske ukrepe. Nenazadnje je njen načelnik Anton Korošec postal član novega vladnega kabineta. Ministrsko mesto je sicer zasedel kot posameznik in ne kot predstavnik politične stranke, vendar slednje ne spremeni dejstva, da je SLS stopila v negotove čase s pomembno varovalko – ministrom v kraljevi vladi, ki je bil hkrati strankin najmočnejši predstavnik. Toda na videz ugoden položaj katoliške stranke v novem redu le ni bil tako trden. Zlasti tretji člen novega *Zakona o zaščiti javne varnosti in reda v državi*, ki je prepovedoval vse politične stranke z verskim ali plemenskim obeležjem, je v SLS povzročal vznemirjenje.[12]

V časniku *Slovenec* so si tri dni po uvedbi diktature, 9. januarja 1929, zastavili vprašanje: "Kako tolmačiti čl. 3 o zaščiti javne varnosti?" V odgovor so ponudili nadvse vzpodbuden članek hrvaškega *Obzora*. Dopisnik hrvaškega časnika je poročal, da bo v kratkem sprejeto zakonsko pojasnilo tretjega člena. Govorili so o tem, da se zakon nanaša predvsem na politične stranke.[13]

Namen člena 3. zakona, ki je prepovedoval verske in nacionalistične stranke, torej ni prepovedoval narodnih imen Srb, Hrvat in Slovenec, ampak se je nanašal na to, da zakon prepoveduje stranke, ki imajo tendenco in delajo na tem, da cepijo in razdružujejo narod. Med slednje po mnenju SLS sama nikakor ni sodila. Res je imela plemensko ime, ki pa ni bilo v neskladju z duhom kraljevega manifesta, saj so v njem jasno imenovani Slovenci kot del državnega naroda. SLS po besedah visokega strankinega predstavnika dr. Marka Natlačena ni bila plemenska stranka, ampak predstavnik slovenskega državnega življenja.[14]

Tudi *Slovenec* je bil mnenja, da SLS ne sodi med plemenske stranke, četudi je imela takšno ime. V njej so bili jasno imenovani Slovenci kot del državnega naroda. Toda določena negotovost kljub temu še ni izpuhtela. Poročila o možnem razpustu vseh političnih strank so ostajala na naslovnicah in se prepletala z upanjem, da je bil nov zakon koncipiran preostro. Veliko je bilo tudi ugibanj, kako do novih strank, če so bile stare razpuščene. *Slovenec* se z volitvami ni strinjal, saj niso kazale rezultatov ljudske volje, ampak se je mnogokrat zlorabljala državna oblast in moč posameznikov na oblasti.[15]

Toda določena negotovost kljub temu ni izginila. Poročila o možnem razpustu prav vseh političnih strank so ostajala na naslovnicah in se prepletala z upanjem, da je bil novi zakon pestro koncipiran. Možnost ukinitve SLS se več ni zdela verjetna. Po Beogradu naj bi se širila vest, da Korošec ustanavlja novo narodno stranko. O usodi stranke SLS so glavne novice širili časniki, še posebej *Slovenec*, ki je bil glasilo SLS in mu je smernice zarisoval prav Korošec osebno. Kasneje je *Slovenec* pisal, da stranka morda le ne bo razpuščena, medtem ko je liberalno *Jutro* pisalo, da je usoda SLS-a kot plemenske politične stranke zapečatena in bo stranka likvidirana. Poleg tega pa je pristaše SLS dodatno

[11] Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo*, str. 73.
[12] Ivan Ahčin, *Izgubljeni spomin na Antona Korošca: Iz zapuščine Ivana Ahčina*, ur. Bojan Godeša, Ervin Dolenc (Ljubljana, 1999), str. 70–71 (dalje kot: Ahčin, *Spomini*).
[13] "Kako tolmačiti čl. 3 o zaščiti javne varnosti," *Slovenec*, 9. 11. 1929, št. 7, str. 2.
[14] "Zaprisega in nastop obeh novih ministrov," *Jutro*, 16. 1. 1929, št. 14, str. 1.
[15] "Belgrad komentira in ugiba," *Slovenec*, št. 8, 10. 1. 1929, str. 1.

vznemirjala vest, da naj bi Korošec izstopil iz stranke. V Živkovićevi nestrankarski vladi naj namreč ne bi bilo prostora za strankarske može. Tisti, ki so bili člani ali funkcionarji strank, pa naj bi iz njih izstopili, torej tudi Korošec iz SLS. Ampak načelnik in stranka sta bila neločljivo povezana, kar je verjetno bil razlog, da je tajništvo stranke to vest hitro ovrglo.[16]

V času ugibanj o svojem nadaljnjem obstoju je SLS dosegla nezanemarljiv politični uspeh. Po Zakonu o spremembi zakona o oblastnih samoupravah in občinah so bile takoj v začetku diktature razpuščene oblastne skupščine s svojimi izvršilnimi organi, tako imenovanimi oblastnimi odbori. S tem dejanjem je bila SLS precej prizadeta, saj je skozi oblastne samoupravne organe, kjer je gospodovala lahko udejanjala svoje misli o kulturnem, gospodarskem in političnem razvoju na Slovenskem. Skladno z novo zakonodajo so posle oblastnih skupščin in oblastnih odborov prevzeli imenovani oblastni komisarji. Prav to, za SLS tragično dejstvo, se je kar kmalu prelevilo v kar najbolj pozitivno stvarnost. V mariborski in ljubljanski oblasti je bila namreč vloga komisarjev zaupana dr. Josipu Leskovarju in dr. Marku Natlačenu, dotedanjima predsednikoma oblastnih samoupravnih organov in vidnima članoma SLS. Vstop Korošca v novo vlado je s tem nedvomno obrodil prve plodove.[17]

Kralj Aleksander I. Karađorđević

(vir: https://www.britannica.com/biography/Alexander-I-king-of-Yugoslavia, pridobljeno: 5. oktober 2019).

Razpustitev SLS

Kralj se je že pred uvedbo diktature zavedal, da za uresničitev njegovih idej ne bo zadostovala le odprava skupščine, ampak bo nujno potrebna ukinitev političnih strank samih. Že v prvem mesecu diktature so tako ena za drugo začele ugašati vse takrat registrirane politične stranke. 22. januar 1929 je bil za SLS usoden dan, prav tako za Slovensko kmečko stranko (SKS). Tistega dne, v torek, sta ob štirih popoldne v prostore tajništva stranke vstopila policijska uradnika in tajniku stranke Jožetu Košičku vročila odlok ljubljanske policije, v katerem je pisalo, da je stranka po členu 3. zakona o zaščiti

[16] "Dr. Korošec izstopil iz SLS," *Jutro*, 13.1.1929, št. 12, str. 1; Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo*, str. 73.
[17] Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo*, str. 74.

javne varnosti in reda v državi z dnem 5. januarja 1929 prepovedana in razpuščena.[18]

Naslednji dan, 23. januarja, je načelnik SLS, dr. Korošec, na prvi strani časnika *Slovenec*, objavil oklic pristašem stranke:

> "*Vsem somišljenikom! Po zakonu o zaščiti države od 6. januarja 1929 je tudi Slovenska ljudska stranka razpuščena. Vse somišljenike prosimo, da sprejmejo to dejstvo mirno in lojalno na znanje, vpoštvevajoč višje državne interese. O pravem in primernem času Vam bomo predložili, kar bo z ozirom na nove razmere najboljše in najpotrebnejše. Dr. Anton Korošec.*" [19]

V tem oklicu je svojim strankarskim pristašem pojasnil, da je stranka razpuščena in jih prosil za lojalnost ter potrpljenje. Koroščev poziv pristašem stranke je mogoče razlagati kot razumno dejanje, saj bi vsaka hujša reakcija lahko bila usodna za Koroščev ministrski položaj. Na podlagi Koroščevega oklica lahko tudi sklepamo, da formalni konec stranke ni pomenil tudi dejanskega konca. Stranka je namreč, prilagojena novim razmeram delovala naprej.[20]

SLS se je na ukinitev stranke pripravljala še pred formalnim razpustom. Načelnik Korošec se je namreč le dan pred ukinitvijo mudil v Ljubljani, kjer je sodeloval v pripravah na ukinitev in bil seznanjen s tem, kar se bo zgodilo prihodnji dan. Ob prihodu policijskih uradnikov je bilo razvidno, da je stranka svoj formalni ustroj že odpravila. Oglasne table z imenom stranke več ni bilo zunaj stavbe, v same prostore pa se je naselila uprava in redakcija *Slovenskega lista* (ponedeljkova izdaja *Slovenca*). Tudi bogatega arhiva stranke ni bilo. V tajništvu stranke naj bi ostalo le nekaj tiskovnih in volilnih imenikov. Po usodnem 22. januarju 1929 se za SLS znotraj stranke ni kaj bistveno spremenilo.[21]

Le dva dni po razpustitvi se je že pisalo, da stranka kljub formalni razpustitvi živi še naprej. Slovenski katoliški tabor je v svoji dolgi zgodovini namreč pridobil množico nepolitičnih organizacij, ki sicer izhajajo iz pristašev klerikalne stranke in tudi delujejo v duhu klerikalnega programa. Te organizacije niso ugasnile skupaj s stranko. V prihodnje so postale eden ključnih faktorjev SLS v ilegali. Po 22. januarju 1929 se tako za SLS na terenu ni spremenilo nič bistvenega. Stranka je zgolj spremenila svoje bivališče. Tako je delovala še naprej, vso prvo polovico tridesetih let. Po letu 1935 je njeno članstvo z vodstvom stopilo v novoustanovljeno stranko, Jugoslovansko radikalno zajednico.[22]

SLS je bila zvesta političnemu vodilu Kraljevine pred in po uvedbi diktature. Njen prvi človek, Anton Korošec, je vstopil v novo vlado in prevzel manj ključno vlogo: prometni resor in postal minister za promet. Kralj je v svoji vladi potreboval sposobnega političnega predstavnika iz Slovenije, po možnosti takega, ki bi užival večinsko podporo slovenskega političnega telesa in ugled v tujini. Izbor se je v tem primeru zožil samo na Korošca. Po drugi strani pa se je on sam zavedal, da je nova centralistično-unitaristična smer državne politike več kot primeren okvir za tesnejše sodelovanje slovenskih liberalcev v vrhovni državni upravi. Če bi Korošec odklonil pristopiti k novi Živkovićevi vladi, bi ga najverjetneje nadomestil vodja slovenskih liberalcev Albert Kramer. Koroščevo ministrovanje je imelo smisel le v tem, da preprečuje preveliko zlo za slovenski narod. Ob nastopu diktature je namreč kralj potreboval Korošca in obratno.[23]

Koroščevo delovanje v šestojanuarski vladi ni imelo globljega vsebinskega

---

[18] "Slovenska ljudska stranka prepovedana in razpuščena," *Jutro*, 23.1.1929, št. 20, str. 1.
[19] "Vsem somišljenikom!" *Slovenec*, 23.1.1929, št. 19, str. 1; Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo*, str. 75–76.
[20] Prav tam.
[21] "Slovenska ljudska stranka prepovedana in razpuščena". *Jutro*, 23.1.1929, št. 20, str. 1.
[22] "Uvodnik," *Jutro*, 24.1.1929, št. 21, str. 1; Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo*, str. 81.
[23] Ahčin, *Spomini*, str. 70; Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo*, str. 83.

pomena, je pa bilo primer prefinjene politične taktike. V Koroščevem resorju, ministrstvu za promet, Korošec ni bil vidno dejaven in tudi na sejah vlade se ni prav veliko oglašal. Pravzaprav je samo predstavljal podporo kraljevemu režimu.[24]

Summary

On the 6th of January 1929, King Alexander abolished the parliament, annulled the constitution and introduced a so-called dictatorship. According to his words, there could no longer be an intermediary between the king and the people, which is why he decided to take such a radical measure. There were many reasons for the introduction of the dictatorship, the crucial one being the political pressure from all sides and the assassination of the Croatian Peasant Party representatives. After the introduction of the dictatorship, he banned all political parties, the introduction of a strict censorship of the press came into fruition, also all Catholic societies and institutions which expressed any kind of nationalism, were banned. Even the most powerful political party – the Slovene People's Party, was banned. Its president, Anton Korošec, entered a new, non-party government as the minister for transport.

[24] Ahčin, *Spomini*, str. 70; Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo*, str. 84.

VIRI in LITERATURA

Časniško gradivo:

"Danes odločitev o sprejetju demisije," *Jutro*, št. 2, 2. januar 1929, str. 1.
"Uvodnik," *Jutro*, št. 6, 6. januar 1929, str. 1.
"Včerajšnji dogodki v Beogradu," Jutro, št. 7, 8. januar 1929, str. 1.
"Dr. Korošec izstopil iz SLS," *Jutro*, št. 12, 13. januar 1929, str. 1.
"Zaprisega in nastop obeh novih ministrov," *Jutro*, št. 14, 16. januar 1929, str. 1.
"Slovenska ljudska stranka prepovedana in razpuščena," *Jutro*, št. 20, 23. januar 1929, str. 1.
"Uvodnik," *Jutro*, št. 21, 24. januar1929, str. 1.
"Odločitve še ni," *Slovenec*, št. 296, 29. december 1928, str. 1.
"Demisija sprejeta," *Slovenec*, št. 2, 3. januar 1929, str. 1.
"Uvodnik", *Slovenec*, št. 6, 8. januar 1929, str. 1.
"Kako tolmačiti čl. 3 o zaščiti javne varnosti", *Slovenec*, št. 7, 9. januar 1929, str. 1.
"Belgrad komentira in ugiba,"*Slovenec*, št. 8, 10. januar 1929, str. 1.
"Vsem somišljenikom!" *Slovenec*, št. 20, 23. januar 1929, str. 1.

Literatura:

Ivan AHČIN, *Izgubljeni spomin na Antona Korošca: iz zapuščine Ivana Ahčina*, ur. Bojan Godeša, Ervin Dolenc (Ljubljana, 1999).
Franc ČUŠ, *Politik Anton Korošec v kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev*, diplomsko delo (Maribor, 1998).
Jure GAŠPARIČ, *SLS pod kraljevo diktaturo: Diktatura kralja Aleksandra in politika Slovenske ljudske stranke v letih 1929-1935* (Ljubljana, 2007).
Hrvatska enciklopedija, http://www.enciklopedija.hr.

Tadeja Melanšek
magistrica zgodovine

MARIBORSKI NEMCI MED OBEMA VOJNAMA IN NJIHOVA VLOGA OB NEMŠKI OKUPACIJI

Povzetek:

V pričujočem prispevku je na kratko predstavljeno življenje mariborskih Nemcev v obdobju med obema vojnama (1919–1941) in njihova vloga ob nemški okupaciji mesta, 8. aprila 1941. Nemštvo v Mariboru je bilo precej močno, ne le številčno, temveč predvsem gospodarsko. V rokah so držali velik del kapitala ter zavzemali pomembne položaje. Trenja med slovenskimi in nemškimi meščani lahko zaznamo že v času med obema vojnama. Vidneje so na plano prišla po oktobru 1939 z obuditvijo Kulturbunda in širjenjem pronacističnih idej v mestu. Nemški vojaški napad na Jugoslavijo so mariborski Nemci pozdravljali, nemško zasedbo mesta pa oklicali za osvoboditev. Kulturbundovci so že pred samim prihodom nemške vojske, v mestu prevzeli oblast, ki so jo nato le predali nemškim napadalcem. Moč nemške manjšine v Mariboru je do izraza v največji meri prišla v prvih mesecih nemške okupacije mesta, ko je zaradi že predhodno uveljavljene moči nemških meščanov okupacijski aparat Nemcev deloval brez večjih težav.

UDK: Maribor, 1919–1941, Nemci, mariborski Nemci, Kulturbund, druga svetovna vojna, nemška okupacija

Maribor med obema vojnama

Ko se je približeval konec Velike vojne se je slovensko ozemlje z razglasitvijo Države Slovencev, Hrvatov in Srbov (SHS)[1] 29. oktobra 1918 po več stoletjih osvobodilo "habsburškega jarma". S tem se je Maribor, v katerem je bilo nemštvo precej močno in vplivno, znašel v težkem položaju. Obe novonastali državi, država SHS in Republika nemška Avstrija, sta si ga želeli priključiti. Vnel se je boj za Spodnjo Štajersko, v katerem si je oblast nad Mariborom pridobila država SHS. Ta je iz prej osrednjega mesta postal obmejno mesto in tako izgubil gospodarsko-prometni položaj, ki ga je imel do takrat. Kar se tiče samega nemštva v Mariboru je bilo to, kot bomo videli v nadaljevanju prispevka, v mestu že zakoreninjeno in izjemno vplivno.[2]

Preden se posvetimo življenju nemštva v Mariboru, si bomo za boljše razumevanje teme pogledali karakteristike mesta Maribor. V obdobju med obema vojnama je na področju gospodarstva vodilno vlogo prevzela industrijska dejavnost, k čemur je precej pripomogla lega ob južni železnici, poceni delovna sila in elektrifikacija mesta. Najmočnejša industrijska panoga je bila tekstilna, tej pa je sledila kovinska. Največje industrijsko podjetje so bile železniške delavnice na Studencih. V obdobju med vojnama se je močno razcvetelo tudi mariborsko kulturno življenje. Prišlo je do razmaha literarnih del, glasbenega življenja, likovne dejavnosti, knjižnic in gledališča. Leta 1922 je bila ustanovljena Ljudska šola, katere naloga je bila, da "kulturno vzgaja vse sloje prebivalstva". Razcvet kulturnega dogajanja so predstavljala predvsem trideseta leta, ko je na področju Maribora delovalo kar dvesto enajst društev.[3] Če uporabimo besede dr. Marjana Žnidariča:

> *"Mirno lahko trdimo, da si je Maribor v tridesetih letih našega stoletja že ustvaril lastno kulturno podobo kot pokrajinsko kulturno središče, ki se je na nekaterih kulturnih področjih že lahko spogledovalo s takrat kulturno zelo razvitimi deli Evrope."* [4]

Po popisu prebivalstva, ki je bilo izvedeno 31. marca 1931, je v Mariboru in njegovi bližnji okolici živelo 55.251 prebivalcev.[5] Od teh naj bi 3.593 ali 6,5 % prebivalcev

---

[1] **Država Slovencev, Hrvatov in Srbov** je bila razglašena 29. oktobra 1918 in je obstajala do 1. decembra 1918, ko je bila razglašena Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev. Slednja je nastala z združitvijo Države Slovencev, Hrvatov in Srbov ter Kraljevine Srbije. Leta 1929 je bila država preimenovana v Kraljevino Jugoslavijo. (http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=16369, pridobljeno: 4. november 2018; http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=29463, pridobljeno: 4. november 2018).

[2] Gregor Jenuš, "Iskanje identitete – mariborsko politično življenje med obema vojnama," *Studia Historica Slovenica* 14, št. 2–3 (2014): 396, 416; Dragan Potočnik, "Maribor med leti 1918–1941," *Studia Historica Slovenica* 6, št. 2–3 (2006): str. 406 (dalje kot: D. Potočnik, "Maribor"); Marjan Žnidarič, *Do pekla in nazaj: nacistična okupacija in narodno osvobodilni boj v Mariboru 1941–1945* (Maribor, 1997), str. 21 (dalje kot: M. Žnidarič, Do pekla in nazaj); Marjan Žnidarič, "Maribor 1941–1945," *Časopis za zgodovino in narodopisje* 50 (nova vrsta 15), št. 1–2 (1979): str. 462 (dalje kot: M. Žnidarič, "Maribor 1941–1945").

[3] Jure Maček, *Mariborska društva in društveno življenje pred drugo svetovno vojno*: katalogi XXI (Maribor, 2005), str. 17; D. Potočnik, "Maribor", str. 408, 410–417; M. Žnidarič, Do pekla in nazaj, str. 19–20, 32–33.

[4] M. Žnidarič, *Do pekla in nazaj*, str. 32.

[5] Številka je prepisana iz knjige dr. Marjana Žnidariča *Do pekla in nazaj*. Na tem mestu je avtor upošteval kasnejše območje okupatorjevega okrožja – Maribor mesto. V tega so bili vključeni tudi: Studenci, Radvanje, Pobrežje, Košaki, Limbuš, Kamnica in Hoče, ki so pred vojno bili samostojne občine ter štiriindvajset naselij. Šest let po popisu prebivalstva v Kraljevini Jugoslaviji so oblasti izdale knjigo *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 marta 1931 godine,* v kateri so zapisani podatki o številu prebivalstva in gospodinjstev v državi. V knjigi najdemo širše območje Maribora razdeljeno na levi breg s 54.877 prebivalci in desni breg s 54. 656 prebivalci. Posebej je podan tudi podatek za samo mesto Maribor, ki je takrat imel 33.131 prebivalcev. Slednji številki je Žnidarič prištel število prebivalcev v zgoraj omenjenih občinah

imelo nemščino za materni jezik. Pri tem moramo upoštevati, da je več nemškega prebivalstva živelo v samem Mariboru, manj pa v njegovi okolici. To je bil uradni popis, ki ga predstavniki mariborskih Nemcev niso priznavali, saj so menili, da je odstotek nemškega prebivalstva v resnici bistveno višji. Deset let kasneje, januarja 1941, je nemška organizacija *Schwäbisch-Deutscher Kulturbund* (dalje *Kulturbund*) izvedla štetje, po katerem naj bi v samem Mariboru, vključno s Pobrežjem in Studenci, živelo 7.251 Nemcev, kar je dvakrat več kot pa v popisu iz leta 1931. Ocena *Kulturbunda* je bila izvedena v okviru priprav za popis premoženja Nemcev v Sloveniji in tako naj ne bi imela propagandnih tendenc. Na tem mestu je potrebno opozoriti na razmere, ki so vladale v Mariboru v času tik pred okupacijo. Ni nujno, da so vsi, ki so se takrat opredelili za Nemce, to dejansko tudi bili.[6]

Razloge za velik vpliv, ki so ga imeli mariborski Nemci, gre iskati predvsem v njihovi gospodarski moči v mestu. Tako so na primer tik pred okupacijo imeli vpliv v 42,2 % večjih industrijskih podjetjih, bili lastniki 41 % stanovanjskih in ostalih poslopij v mestu ter imeli v posesti najlepše vinograde v okolici. Njihov je bil tudi Mariborski kreditni zavod. K ohranitvi njihovega položaja so pripomogli tudi poskusi slovenskih strank, da bi si pridobile nemške glasove.[7]

Mariborski Nemci so se aktivno udejstvovali v političnem življenju. Leta 1920 so ustanovili svojo politično stranko, ki pa je prvič nastopila na volitvah šele štiri leta kasneje. Na občinskih volitvah leta 1924 in 1927 je bilo izvoljenih kar nekaj nemških odbornikov. Stranka je delovala do tridesetih let, ko je bila razpuščena. V Mariboru je imelo sedež društvo *Politischer und wirtschaftlicher Verein der Deutschen in Slowenien* (Politično in gospodarsko društvo Nemcev v Sloveniji), ki je bilo ustanovljeno leta 1922 in je delovalo do šestojanuarske diktature[8] leta 1929.[9] Že samo dejstvo, da je imelo društvo svoj sedež v Mariboru, kaže, da je bila tukaj nemška manjšina precej močna.

V ponedeljek, 27. julija 1931, je bila ustanovljena krajevna skupina *Kulturbunda* v Mariboru kot ena izmed prvih na območju današnje Slovenije. *Kulturbund* v Mariboru naj bil imel okrog sedemsto članov, njegovo vodstvo pa je bilo v rokah nemškega odvetnika dr. Lotharja Mühleisena. V začetku naslednjega leta je bilo organizirano tudi mladinsko gibanje. *Kulturbund* v Mariboru je bil začasno razpuščen 15. oktobra 1935, saj je okrepljeno nacistično delovanje v mestu na organizacijo metalo slabo luč. Po tem se je nemško narodno gibanje "preneslo" v športne, kulturne in cerkvene organizacije. Med temi moramo posebej izpostaviti športno društvo *Rapid*, ki je bilo eno izmed najpomembnejših oporišč nemštva v Mariboru. Pomembno vlogo je odigrala tudi nemška protestantska

(14.961) in štiriindvajsetih naselij. (M. Žnidarič, *Do pekla in nazaj*, str. 15; *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 marta 1931 godine*: knjiga 1: prisutno stanovništvo, broj kuća i domaćinstava (Beograd, 1937), str. 25–27).

[6] M. Žnidarič, *Do pekla in nazaj*, str. 15, 37–39; M. Žnidarič, "Maribor 1941–1945", str. 465.

[7] M. Žnidarič, *Do pekla in nazaj*, str. 38–40; M. Žnidarič, "Maribor 1941–1945", str. 465; D. Potočnik, "Maribor", str. 15–16.

[8] **Šestojanuarsko diktaturo** je 6. januarja 1929 razglasil kralj kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev (SHS), Aleksander Karadjordjevič (1888–1934). Z njo je kralj razveljavil ustavo kraljevine SHS in razpustil narodno skupščino. Sočasno z razglasitvijo diktature je bil objavljen tudi *Zakon o kraljevi oblasti in vrhovni državni upravi*. V tem je bilo zapisano, da je Kraljevina SHS dedna monarhija, v kateri je kralj nosilec vse oblasti. Po zakonu je bil kralj nedotakljiv, prav tako si je rezerviral pravico do imenovanja predsednika in članov ministrskega sveta, kateri so mu odgovorni in jih je lahko tudi obtožil. Z *Zakonom o zaščiti javne varnosti in reda v državi* je razpustil vse politične stranke, ki imajo versko ali plemensko obeležje – torej vse do takrat registrirane politične stranke v državi. V prvih dneh po razglasitvi diktature je bil razglašen tudi novi zakon o tisku. (Jure Gašparič, "Uvedba diktature kralja Aleksandra", *Prispevki za novejšo zgodovino: Kresalov zbornik* 46, št. 1 (2006): str. 241–248).

[9] M. Žnidarič, *Do pekla in nazaj*, str. 38–39; D. Potočnik, "Maribor", str. 15–16.

župnija, ki je pred vojno štela 628 vernikov.[10]

Mariborski Nemci so bili precej aktivni tudi na področju kulture: prirejali so koncerte, zabavne večere, proslave in pevske nastope. Že od leta 1862 je v Mariboru izhajal časnik *Marburger Zeitung*,[11] ki je povezoval nemško manjšino. Po veliki vojni se je uredništvo časnika sprva zavzemalo za politiko sodelovanja med nemškimi in slovenskimi meščani, vendar je v tridesetih letih po vzponu Hitlerja časnik začel očitno simpatizirati z nacističnimi idejami. Ob njem so med letoma 1919 in 1936 v Mariboru lahko kupili tudi nemški socialistični poltednik *Volksstimme*.[12]

Grajski trg okoli leta 1925

(vir: Nina Gostenčnik, "Dr. Franjo Lipold, mariborski mestni načelnik v letih od 1931 do 1935", *Studia historica slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 1006).

Mariborski večernik o mariborskih Nemcih

V pričujočem poglavju bomo s pomočjo slovenskega časnika *Mariborski večernik "Jutra"*[13] skušali prikazati pogled slovenskega prebivalstva na nemštvo v Mariboru. To bomo storili z analizo izbranega prispevka v omenjenem časniku, ki pa ni izoliran primer poročanja o mariborskem nemštvu.

Na naslovni strani *Mariborskega večernika* z dne 31. januarja 1933 najdemo prispevek "Mariborsko nemštvo nekdaj in sedaj: odgovor Graškim demonstratom". Kot je razvidno iz naslova, je prispevek izšel kot odgovor na provokacijo, zaradi česar je verjetno pisan z vsaj malo "vroče krvi". V prispevku lahko razberemo, da so tedaj v obmejnih avstrijskih krajih prepevali pesmi o "Nemškem Mariboru, ki se mora vrniti Avstriji",

[10] M. Žnidarič, *Do pekla in nazaj*, str. 39–42; Dragan Potočnik, "Mariborski Nemci v letih 1918–1941," Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino 47, št. 1–2 (1999): str. 146 (dalje kot: D. Potočnik, "Mariborski Nemci"); M. Žnidarič, "Maribor 1941–1945", str. 465.

[11] ***Marburger Zeitung*** je bil prvi tiskan časnik v Mariboru, ki je izhajal med letoma 1862 in 1945. Bil je glasilo nemške manjšine v Mariboru ter njegovi okolici. Objavljal je v nemškem jeziku. Do leta 1919 je izhajal dva do trikrat tedensko, po tem pa vsak dan. Izhajal je pod različnimi imeni *Marburger Correspondent, Mariborer Zeitung*… V večjem delu obravnavanega obdobja (26. 2. 1929–6. 4. 1941) se je časnik imenoval Mariburger Zeitung. Vseboval je tudi številne priloge. V drugi polovici tridesetih let se v časniku vse bolj kaže vpliv nacistične Nemčije. (vir: http://www.dlib.si/details/URN%3aNBN%3aSI%3aspr–2S8QPXUM, pridobljeno: 4. november 2018).

[12] M. Žnidarič, *Do pekla in nazaj*, str. 38–39; D. Potočnik, "Maribor", str. 15 – 16; Dragan Potočnik, "Založniška dejavnost in pregled mariborskih časnikov in časopisja v obdobju med svetovnima vojnama", *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* 49, št. 1–2 (2001): str. 107–108.

[13] ***Mariborski večernik "Jutra"*** je časnik, ki je v Mariboru vsakodnevno izhajal med leti 1927 in 1941. Vseboval je tudi prilogo *Večernik za mladino*. (vir: https://www.dlib.si/details/URN%3aNBN%3aSI%3aspr–NGIPWX00, pridobljeno: 23. aprila 2019).

potekalo pa je tudi več zborovanj, med katerimi so poimenovali le tisto v Radgoni. Omenjeno je tudi, naj bi graški akademiki demonstrirali pred jugoslovanskim konzulatom in zahtevali "*vrnitev Maribora*".[14]

Kot že omenjeno, najdemo v prispevku, kar nekaj zanimivih izjav, ki nazorno pokažejo stališče vsaj avtorja, verjetno pa še kakšnega zavednega Slovenca, do nemštva v Mariboru. Na tem mestu je zbranih le nekaj najbolj zanimivih citatov.

Na vprašanje, od kod je mariborsko nemštvo, je avtor zapisal sledeče:

> "*Če pogledamo sedanje mariborske nemške družine, potem ugotovimo, da so mimo malih izjem nastale v dveh treh generacijah iz priseljencev iz Štajerske, Avstrijske. Češkoslovaške in celo Nemčije. Ostale so pa proizvod potujčenja katoliških Slovencev*."[15]

Z besedami "nastale v dveh, treh generacijah" je avtor želel nakazati, da večina nemških družin v mestu nima dolge tradicije. Za potrditev ali ovržbo njegove izjave bi bila potrebna podrobna analiza izvora tedanjih nemških družin v Mariboru. Avtor nadaljuje še bolj ostro:

> "*Vse to nemštvo se je reduciralo na peščico res nemških obrtnikov, trgovcev, industrijcev, zasebnih uradnikov, podjetnikov in ljudi svobodnih poklicev ter na nekaj več slovenskih renegatov, ki se štejejo za Nemce*."
> "*Vse mariborsko nemštvo je torej nastalo umetno, kot zajedalstvo na slovenskih tleh, med več ko poldrugo tisočletje avtohtonim slovenskim štajerskim življem!*"[16]

Avtor v prispevku navede tudi, da je v mestu kar nekaj samooklicanih nemških družin, katerih sorodniki na deželi so Slovenci. Verjetno je bilo res nekaj takšnih primerov, ko so se ljudje razglasili za Nemce, saj jim je to lahko prineslo razne bonitete. O nemškem kulturnem delovanju zapiše:

> "*To nemštvo prav zato tudi nikoli ni nič dalo in je bilo za nemško kulturo absolutna ničla, upoštevan faktor pa le za politiko. Kje je kulturno delo mariborskega nemštva v Mariboru samem /.../ Kje je v Mariboru nemška leposlovna, likovna in druga umetnost? Kje je znanost? Nikjer je ni in je nikoli ni bilo, ker je bil cilj mariborskega umetno ustvarjenega nemštva izključno le parazitsko-eksploatatorski in nacionalno-politično zavojevalski.*"

Na tem mestu je potrebno opozoriti na to, da so se Nemci z raznimi koncerti, pevskimi nastopi in z *Marburger Zeitungom* v Mariboru kulturno udejstvovali, tako da avtorjeva zapis ne drži povsem. Svoj prispevek je končal z opozorilom:

> "*Če pa graški in drugi prenapeteži mislijo, da se bomo pustili še dolgo izzivati od njihove pustolovske fantazije o "nemškem Mariboru" potem bomo pač morali poskrbeti, da bo izginila čim prej še ta peščica Nemcev in "Nemcev", ki še vodi svojo barko po slovenskem morju Maribora in okolice!"*[17]

---

[14] "Mariborsko nemštvo nekdaj in sedaj: odgovor graškim demonstrantom", *Mariborski večernik "Jutra"*, 31. januar 1933, št. 25, str. 1 (dalje kot: "Mariborsko nemštvo", Mariborski večernik)
[15] Prav tam.
[16] Prav tam.
[17] Prav tam.

Dogajanje v Mariboru ob začetku druge svetovne vojne

Priključitev Avstrije k nemškemu rajhu leta 1938 je še podžgala iskrico v pronacistično usmerjenih mariborskih Nemcih. Leto kasneje sta se v Mariboru zgodila dva ključna dogodka. Sredi marca leta 1939 je v mestu začel delovati nemški konzulat, ki je kasneje postal eno najmočnejših oporišč nemške obveščevalne službe v Sloveniji. Drug prelomni dogodek se je zgodil 16. oktobra, ko je v Mariboru ponovno začel delovati *Kulturbund*, proti čemur je slovenski del Mariborčanov odločno, a neuspešno, protestiral. *Kulturbund* je postal osrednja nemška organizacija v Mariboru, ki je pod krinko kulturno-prosvetne dejavnosti širila nacistične ideje. O njegovi moči in pomembnosti v samem mestu priča tudi dejstvo, da je januarja 1941 zborovanje delegatov vseh krajevnih skupnosti *Kulturbunda* iz Dravske banovine potekalo prav v Mariboru. Kmalu po nemškem napadu na Poljsko, 1. septembra 1939, so Nemci v Mariboru ustanovili polvojaške formacije *Deutsche Mannschaft* (Nemško moštvo), ki se je kasneje ukvarjalo tudi z obveščanjem in zbiranjem informacij.[18]

Na priključitev slovenske Štajerske k nemškemu rajhu so se pripravljali tudi v Gradcu, natančneje na *Inštitutu za jugovzhodno nemštvo*, ki je bil ustanovljen spomladi 1938, in *Pokrajinskem obmejnem uradu*, ki je bil ustanovljen pozimi 1939. Oba sta v letu 1940 izdelala obsežne elaborate za vsak političen okraj na slovenskem Štajerskem, ki so vsebovali tudi sezname pomembnejših Slovencev. Kot Nemcem sovražnih Mariborčanov je bilo navedenih 130 zavednih Slovencev. Sezname so sestavljali člani *Kulturbunda* in vohunska mreža, ki sta jo vzpostavili nemška varnostna služba in vojaška obveščevalna služba.[19]

Začetek druge svetovne vojne v Evropi je v Maribor, ki v tem času še ni bil v vojni, kar kmalu prinesel pomanjkanje živil, drv za kurjavo, surovin za tekstilno industrijo, ipd. Ob tem je bilo vedno agresivnejše tudi nacistično gibanje. V zadnjih mesecih pred pričetkom vojne na naših tleh je nemška mladina na ulicah že brez sramu prepevala nacistične borbene pesmi, nemški železničarji pa so širili nacistično propagando. Nacistični izpadi so v zadnjih mesecih postali vse pogostejši in dovolj močni, da jih represivni ukrepi oblasti niso mogli ustaviti. Obenem je mariborska mestna policija močno poostrila tudi ukrepe proti komunistom in antifašistom. Razen redkih izjem so bili mariborski Nemci strnjeni v vrstah *Kulturbunda* in naslonjeni na močan nemški kapital v mestu. Slovenci so tako lahko bolj ali manj le nemočno gledali, ko so Nemci pozdravljali "ponovno osvoboditev Maribora".[20]

April 1941

Ko je 25. marca 1941 Jugoslavija pristopila k trojnemu paktu, so mariborski Nemci za trenutek izgubili upanje po priključitvi k Nemčiji, a je nato še isti dan njihovo vodstvo izvedelo, da se v Beogradu pripravlja državni udar. V sredo, 26. marca, so se

[18] D. Potočnik, "Mariborski Nemci", str. 148; M. Žnidarič, *Do pekla in nazaj*, str. 42–43; "Vojna brez vojne napovedi," *Slovenski narod*, 2. september 1939, št. 199, str. 1; "Hitler je prispel na Dunaj: velike množice so ga sprejele z navdušenimi ovacijami – Služben pozdrav bo danes Anšlus se izvaja z vso hitrostjo", *Jutro*, 14. marec 1938, št. 61 a, str. 1.

[19] M. Žnidarič, *Do pekla in nazaj*, str. 42–44; D. Potočnik, "Mariborski Nemci", str. 150; M. Žnidarič, "Maribor 1941–1945", str. 465.

[20] Maksimiljan Fras, *Mariborski župan dr. Alojzij Juvan in njegova čas* (Maribor, 2013), str. 278; M. Žnidarič, *Do pekla in nazaj*, str. 43–44; Marjan Žnidarič, "Maribor med okupacijo in narodnoosvobodilnim bojem," v: *Maribor skozi stoletja: razprave I*, ur. Jože Curk, Bruno Hartman in Jože Koropec (Maribor, 1991), str. 415 (dalje kot: M. Žnidarič, "Maribor med okupacijo").

začele do tedaj največje demonstracije v Mariboru, ki so svoj vrhunec dosegle naslednji dan. Po več kot dvajsetih letih se je mariborsko slovensko prebivalstvo, različnih političnih strank, ponovno močneje povezalo in enotno korakalo po ulicah. Dokler jih ni pregnala policija, so demonstratorji na Grajskem trgu pred nemškim konzulatom in vzklikali protinacistična in protinemška gesla. Ponoči je del demonstrantov napadel nekatere nemške objekte, tako so na primer vdrli v prostore *Kulturbunda* in razdejali igrišče nemškega športnega društva *Rapid*. Nemštvo je v času demonstracij izginilo iz ulic.[21]

Kaotično stanje v Mariboru se je uredilo šele zadnjega marca, do nemškega napada na Jugoslavijo pa je sledil čas negotovosti. V prvih dneh aprila so rezerviste poklicali v jugoslovansko vojsko, prav tako so se vanjo prostovoljno javili nekateri mladi. Za potrebe vojske so mobilizirali avtomobile, vozove in vprežno živino. S 1. aprilom naj bi vse mariborske in okoliške šole prenehale s poukom. V teh dneh so z delom prenehale nekatere tovarne ter knjižnice, prepovedana so bila tudi vsa zborovanja. Kljub poročasnju časopisov, da ni razloga za skrb, sta bila med prebivalstvom prisotna zaskrbljenost in strah. Slednja sta se še povečala, ko so se 4. in 5. aprila nad Mariborom pojavila nemška izvidniška letala.[22] Kraljevina Jugoslavija je za obrambo meja proti Avstriji in Italiji določila 7. armado, del katere je bila tudi Dravska divizija. Naloga slednje je bila, da se razporedi na črti Slovenj Gradec–Slovenska Bistrica–Maribor–Ptuj, brani severno državno mejo od Savinjskih Alp do Radgone in prepreči prodor sovražnika preko Dravograda, Maribora in Ptuja. Nemške vojaške operacije so se začele 6. aprila ob 5. uri zjutraj. Naslednji dan, potem ko so se jugoslovanske sile umaknile na desni breg Drave, so porušili mariborske mostove. Po ukazu je v noči iz 8. na 9. april jugoslovanska 7. armada pričela z umikom in tako zapustila mariborsko območje.[23]

V času nemškega prodiranja proti Mariboru je za mariborske Nemce pomembno vlogo odigral *Kulturbund*. Slednji je bil preko ilegalne radijske postaje v stalni zvezi z nemškimi enotami, s tem pa je bil na tekočem glede njihovega prodiranja. Z grožnjami mariborskemu podžupanu Franju Žebotu so si zagotovili, da je mestna policija prišla v roke *Kulturbunda*. Že pred vstopom nemške vojske so mariborski Nemci pričeli z razoroževanjem tistih jugoslovanskih vojakov, ki se niso uspeli pravočasno umakniti iz mesta, zavzeli so magistrat in izobesili nacistično zastavo. Uvedli so policijsko uro in skupinam prepovedali zadrževanje na ulicah. Nov mariborski župan je postal dr. Franz Brandstätter, šef policije pa dr. Gerhard Pfrimer. Nemška vojska je v Maribor vkorakala v dopoldanskih urah 8. aprila, do takrat je *Kulturbundu* v mestu že uspelo vzpostaviti svojo oblast, katero so nato preprosti predali Nemcem. Policijsko službo je *Kulturbund* v mestu opravljal vse do 24. aprila.[24]

Mariborski *Kulturbund* je pozdravljal nemško "osvoboditev Maribora", kot so sami smatrali nemško okupacijo, ter skrbel, da v mestu ne bi bilo grožnje, novi okupacijski oblasti. Zavedni Slovenci so bili tarče aretacij, slovenska društva in politične stranke so prenehale delovati, njihovi prostori pa so bili zapečateni. Po mestu so plapolale nacistične zastave, izobešene so bile slike Adolfa Hitlerja, slovenski napisi pa so bili zamenjani z nemškimi. Kako pomembna je bila vloga mariborskega *Kulturbunda* v času nemške okupacije najbolje povzamejo besede zgodovinarja dr. Marjana Žnidariča:

---

[21] "Jugoslawien ist dem Dreimächtepakt beigetreten", *Marburger Zeitung*, 26. marec 1941, št. 70, str. 1–2; M. Žnidarič, "Maribor med okupacijo", str. 415; M. Žnidarič, *Do pekla in nazaj*, str. 44–46, 53; Zdravko Klanjšček, *Narodno oslobodilački rat u Sloveniji 1941–1945*, (Beograd, 1984), str. 25–26.

[22] M. Žnidarič, *Do pekla in nazaj*, str. 53; "V vsej državi popoln red in mir," *Slovenski narod*, 3. april 1941, št. 76, str. 1.

[23] M. Žnidarič, *Do pekla in nazaj*, str. 54–56.

[24] Prav tam, str. 56–60.

"*Trdimo lahko, da so bili okupacija in okupatorjevi ukrepi v Mariboru precej tudi rezultat delovanja nemške narodnostne skupnosti v našem mestu med obema vojnama. To trditev potrjujejo najbolj prav prvi meseci okupacije, ko je nemški okupacijski aparat deloval skoraj brezhibno, največ prav po zaslugi že pripravljenega gradiva, ki je bilo na razpolago okupatorju ob njegovem prihodu v Maribor*".[25]

Poročanje *Marburger Zeitung* o nemški okupaciji

Nemško okupacijo mesta je močno opeval tudi *Marburger Zeitung*. Slednjo je v svojih prispevkih označili kot nemško "osvoboditev" mesta. Dne 10. aprila so v časniku pisali o lepem sprejemu nemških vojakov v mestu:

"*Die Soldaten sagen selbst, sie erleben wieder einst Erlebtes. Bei ihrem Einmärsche in Marburg seien sie mit der gleichen Freude empfanqi&n worden wie anderswo. Jedermann spürt angesichts der Anwesenheit deutscher Soldaten den hohen Grad der Herzenskuitur, die diese wettergebräunten und sonst so hartentschlossenen Soldaten auszeichnet. Eim Gefühl der Geborgenheit ist es. das alle Bewohner dieser Stadt empfinden*." [26]

(Vojaki sami pravijo, da ponovno doživljajo že doživeto. Ob njihovem pohodu v Maribor, so bili sprejeti z enako radostjo kot drugod. Vsakdo v prisotnosti nemških vojakov čuti visoko stopnjo srčne kulture, ki je značilna za vremensko pretepene in sicer trpežne vojake. To je občutek varnosti, ki ga čutijo vsi prebivalci tega mesta.)

Na tem mestu velja poudariti, da je bil Maribor ob vstopu nemške vojske že v rokah *Kulturbunda*. Še nekaj tednov pred tem, 26. in 27. marca, je slovenski del mariborskega prebivalstva odločno demonstriral in pred nemškim konzulatom celo vzklikali protinacistična in protinemška gesla. Ta del mariborskega prebivalstva prihoda nemških vojakov gotovo ni pozdravljal. V *Marburger Zeitung* so pogosto pisali o tem, kako je bil Maribor nemško mesto. Primer tega je prispevek Hermanna Krautha, ki je bil v omenjenem časniku objavljen 11. aprila 1941 in nosi naslov "Marburg frei!" Skozi cel prispevku avtor piše o tem kako je bil Maribor vedno nemški, spodaj sta podana dva primera:

"*Die alte Draustadt, die sich in fernen Zeiten zu Füßen der "Markburg" errtwickelte, war deutsch zu allen Zeiten. Sdhon im Mittelalter waren ihre Bürger fast durchwegs deutsch, selten finden sich slawische Namen. Deutsch war ihre Verwaltung, deutsch ihr Charakter, wenn auch zu Zeiten der großen Märkte die Sprachc des Landvolkes der Umgebung in ihren Mauern erklang.*" [27]

(To staro dravsko mesto, ki se je v davnih časih razvilo ob vznožju "Marchburga", je bilo ves čas nemško. Že srednjem veku je vedno bila večina prebivalcev nemška, le redko so se našla slovanska imena. Nemška je bila njihova uprava, nemški njihov karakter, četudi je v času velikih trgov v njihovih stenah odmeval jezik podeželskih ljudi iz okolice.)

Zgornji citat je zanimiv, če ga primerjamo z že omenjeno izjavo iz *Mariborskega večernika*, v kateri je avtor zapisal, da je "Vse mariborsko nemštvo je torej nastalo umetno, /…/ med več ko poldrugo tisočletje avtohtonim slovenskim štajerskim življem!" Oba

[25] M. Žnidarič, *Do pekla in nazaj*, str. 60–64; M. Žnidarič, "Maribor 1941–1945,", str. 466; "Die Machtergreifung in Marburg", *Marburger Zeitung*, 9. april 1941, št. 81, str. 2.
[26] "Die deutschen Soldaten im Marburger Stadtbild", *Marburger Zeitung*, 10. april 1941, št. 82, str. 3.
[27] Hermann Krauth, "Marburg Frei!", *Marburger Zeitung*, 11. april 1941, št. 82, str. 3.

avtorja sta torej s pomočjo preteklosti skušala upravičiti zakaj Maribor pripada njunima narodoma. Eden ga je označil za slovenskega, spet drugi nemškega.[28]

> "*Marburg frei! Vor der deutschen Wehrmacht flohen die Truppen der serbischen Verräter. Das deutsche Schwert hat wieder bewiesen, daß im großen Ringen der Völker nur der gehört wird, der nicht nur ein Recht vertritt, sondern auch die Macht hat, es zu verteidigen. Alle Bereitwilligkeit des Führers zu friedlichen Verhandlungen, alle Geduld und alles Entgegenkommen wurden mit übelstem Verrat und Wortbruch beantwortet. Nun sprach die Gewalt der Waffen gegen den tückischen Feind an allen Fronten des neuen Kriegsschauplatzes und die ersten Tage des Kampfes brachten die Glücksbo'tschaft: Marburg frei!*"[29]
>
> ("Maribor svoboden! Pred nemškim Wehrmachtom so vojaki srbskih izdajalcev pobegnili. Nemški meč je ponovno dokazal da se v velikem boju narodov sliši samo tisti, ki ne samo predstavlja pravice, ampak ima tudi moč da jo brani. Na vso pripravljenost vodje do mirnih pogajanj, vse potrpežljivosti in vso ustrežljivost so odgovorili z najhujšo izdajo in zlomljenimi besedami. Moč orožja je sedaj na vseh frontah novega vojnega gledališča govorila z izdajalskim sovražnikom, in prvi dnevi boja so prinesli bogastvo: Maribor je bil osvobojen!)

Na koncu prispevka se avtor zahvali Adolfu Hitlerju za osvoboditev mesta:

> "*Straßen der befreiten Orte und ein einziger Jubelschrei klingt durch die steirischen Lande: Wir danken unserem Führer*!"[30]
>
> (Po osvobojenih ulicah krajev in po vseh štajerskih deželah so odmevali kriki veselja: Zahvaljujemo se Firerju!)

Marburger Zeitung

Der Führer in Marburg!

Überraschender Besuch in der Untersteiermark — Jubelsturm um unsern Befreier

Marburg grüßt den Führer

Historische Augenblicke in der Burg

Der Führer besichtigte Marburg

Der Führer kommt!

Naslovnica *Marburger Zeitung* o obisku Hitlerja, dne 26. in 27. aprila 1941.

(vir: "Der Führer in Marburg!: Überraschender Besuch in der Untersteiermark – Jubelsturm um unsern Befreier", Marburger Zeitung*, 26. in 27. april 1941, letn. 81, št. 94, str. 1–2).*

[28] "Mariborsko nemštvo nekdaj in sedaj: odgovor graškim demonstrantom", Mariborski večernik "Jutra", 31. januar 1933, št. 25, str. 1.
[29] Hermann Krauth, "Marburg Frei!", *Marburger Zeitung*, 11. april 1941, št. 82, str. 3.
[30] Prav tam.

Veliko pozornosti je *Marburger Zeitung* namenil Hitlerjevemu obisku Maribora 26. aprila 1941. Naslednji dan najdemo na naslovnici časnika sliko Hitlerja kako objema deklico, nad sliko pa odebeljen naslov: "Der Führer in Marburg! Überraschender Besuch in der Untersteiermark—Jubelsturm um unsern Befreier." (Firer v Mariboru! Presenetljiv obisk Spodnje Štajerske – vzkliki za našega osvoboditelja.)[31]

Glede na to, da so mariborski Nemci Maribor, ki je bil dolga stoletja pod habsburško oblastjo, smatrali za nemško mesto, ni presenetljivo, da so na njegovo okupacijo gledali kot na osvoboditev. Na drugi strani pa je na prihod nemške vojske v Maribor popolnoma drugače gledalo slovensko prebivalstvo, za katero je bila to okupacija.

Summary

The article presents the life of the Austrian Germans of Maribor in the interwar period (1919–1941) and their role in the German occupation of the city on 8th of April 1941. The German minority was quite strong in Maribor, not only numerically, but even more so economically. They held a large part of the capital in their hands and occupied important positions. The friction between the Slovene and German citizens was already apparent in the interwar period. This came to the foreground after October 1939, with the revival of the Kulturbund and them spreading pro-Nazi ideas in the city. The Maribor Germans welcomed the German military attack on Yugoslavia, and the German minority of the city called for liberation . Before the arrival of the German army, members of the Kulturbund took over power in the city, which they then surrendered to the German attackers. The power of the German ‘’minority’’ in Maribor was most prominent in the first months of the German occupation of the city, when, thanks to the previously established power of the German citizens, the German occupation apparatus operated without major problems.

[31] "Der Führer in Marburg!: Überraschender Besuch in der Untersteiermark – Jubelsturm um unsern Befreier", *Marburger Zeitung*, 26. in 27. april 1941, št. 94, str. 1–2.

VIRI in LITERATURA

Časniško gradivo:

"Vojna brez vojne napovedi," *Slovenski narod*, 2. september 1939, št. 199, str. 1.

"Hitler je prispel na Dunaj: velike množice so ga sprejele z navdušenimi ovacijami – Služben pozdrav bo danes Anšlus se izvaja z vso hitrostjo", *Jutro*, 14. marec 1938, št. 61 a, str. 1.

"Jugoslawien ist dem Dreimächtepakt beigetreten", *Marburger Zeitung*, 26. marec 1941, št. 70, str. 1–2.

"V vsej državi popoln red in mir," *Slovenski narod*, 3. april 1941, št. 76, str. 1.

"Mariborsko nemštvo nekdaj in sedaj: odgovor graškim demonstrantom", *Mariborski večernik "Jutra"*, 31. januar 1933, št. 25, str. 1.

"Die Machtergreifung in Marburg", *Marburger Zeitung*, 9. april 1941, št. 81, str. 2

"Die deutschen Soldaten im Marburger Stadtbild", *Marburger Zeitung*, 10. april 1941, št. 82, str. 3.

Hermann Krauth, "Marburg Frei!", *Marburger Zeitung*, 11. april 1941, št. 82, str. 3.

"Der Führer in Marburg!: Überraschender Besuch in der Untersteiermark – Jubelsturm um unsern Befreier", *Marburger Zeitung*, 26. in 27. april 1941, št. 94, str. 1–2.

Literatura:

Maksimiljan FRAS, *Mariborski župan dr. Alojzij Juvan in njegov čas* (Maribor, 2013).

Jure GAŠPARIČ, "Uvedba diktature kralja Aleksandra", *Prispevki za novejšo zgodovino: Kresalov zbornik* 46, št. 1 (2006): str. 241–254.

Nina GOSTENČNIK, "Dr. Franjo Lipold, mariborski mestni načelnik v letih od 1931 do 1935", Studia historica slovenica 17, št. 3 (2017): str. 989–1019.

Gregor JENUŠ, "Iskanje identitete – mariborsko politično življenje med obema vojnama," Studia Historica Slovenica 14, št. 2–3 (2014): 395–416.

Zdravko KLANJŠČEK, Narodno oslobodilački rat u Sloveniji 1941–1945, (Beograd, 1984), str. 25–26.

Jure MAČEK, Mariborska društva in društveno življenje pred drugo svetovno vojno: katalogi XXI (Maribor, 2005).

Dragan POTOČNIK, "Maribor med leti 1918–1941," Studia Historica Slovenica 6, št. 2-3 (2006), str. 403–419.

Dragan POTOČNIK, "Mariborski Nemci v letih 1918–1941," Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino 47, št. 1–2 (1999): str. 143–151.

Dragan POTOČNIK, " Založniška dejavnost in pregled mariborskih časnikov in časopisja v obdobju med svetovnima vojnama," *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* 49, št. 1–2 (2001): str. 101–112.

Marjan ŽNIDARIČ, *Do pekla in nazaj: nacistična okupacija in narodno osvobodilni boj v Mariboru 1941–1945* (Maribor, 1997).

Marjan ŽNIDARIČ, "Maribor med okupacijo in narodnoosvobodilnim bojem," v: *Maribor skozi stoletja: razprave I*, ur. Jože Curk, Bruno Hartman in Jože Koropec (Maribor, 1991), str. 415.

Marjan ŽNIDARIČ, "Maribor 1941–1945," *Časopis za zgodovino in narodopisje*

50 (nova vrsta 15), št. 1–2 (1979): str. 462–475.
Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 marta 1931 godine: knjiga 1: prisutno stanovništvo, broj kuča i domaćinstava (Beograd, 1937), str. 25–27. (dostopno na: http://www.sistory.si/11686/4759#downloads, pridobljeno: 4. november 2018).
http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=16369, pridobljeno: 4. november 2018.
http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=29463, pridobljeno: 4. november 2018.
http://www.dlib.si/details/URN%3aNBN%3aSI%3aspr-2S8QPXUM, pridobljeno: 4. november 2018.
https://www.dlib.si/details/URN%3aNBN%3aSI%3aspr-NGIPWX00, pridobljeno: 23. aprila 2019.

Janez Osojnik
mladi raziskovalec,
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, Oddelek za zgodovino, Maribor

REAKCIJA KRALJEVINE ROMUNIJE IN KRALJEVINE JUGOSLAVIJE NA NEMŠKO ZAHTEVO PO PRIKLUČITVI SUDETOV

Povzetek

Na podlagi izbrane relevantne literature in pisanja časnikov Slovenec in Jutro se prispevek osredotoča na odnos Kraljevine Romunije in Kraljevine Jugoslavije na nemško zahtevo glede priključitve Sudetov. Ta problem je neposredno povezan tudi z razpadom Male antante, zveze, ki je nastala in obstajala v obdobju med obema svetovnima vojnama. V njo so bile vključene Češkoslovaška, Romunija in Kraljevina Jugoslavija. Slednji svoji zaveznici v času reševanja sudetske krize namreč nista nudili podpore, za kar je v največji meri kriva njuna gospodarska navezanost na Nemčijo. Omeniti je potrebno še odnos Francije do reševanja omenjene krize, saj je ta v 20. letih 20. stoletja izmed svetovnih velesil spodbudila nastanek Male antante.

UDK: Mala antanta, Kraljevina Jugoslavija, Kraljevina Romunija, Češkoslovaška, Francija, sudetska kriza, 1938, diplomacija

Nastanek in delovanje Male antante

Mala antanta je bila zveza treh evropskih držav. Oblikovala se je na podlagi sklepanja dvostranskih pogodb med Češkoslovaško, Kraljevino Romunijo in Kraljevino SHS leta 1921. Njen glavni namen je bilo lažje branjenje pred madžarskim in bolgarskim revanšizmom. Mala antanta je želela v zvezo tudi druge države, predvsem Poljsko, a ji to ni uspelo. Njen glavni podpornik je bila Francija.[1]

Leta 1933 so se s podpisom Pakta o organizaciji Male antante države še močneje povezale. S prvim členom pakta je bil ustanovljen stalni svet, ki je deloval kot upravni organ skupne politike Male antante. Sestavljali so ga zunanji ministri držav članic, vse odločitve pa je moral sprejemal enoglasno. S paktom je bila določena organizacija zveze. Istočasno so se njene članice nameravale močneje povezale na gospodarskem področju.[2]

Januarja 1933 je Adolf Hitler postal nemški kancler. Češkoslovaški politični vrh se je zavedal nevarnosti, ki sta jo Hitler in njegova nacionalsocialistična stranka predstavljala za njihovo državo, zato je Češkoslovaška želela doseči formiranje zveze, naperjene proti Nemčiji, čeprav bi to pomenilo sodelovanje s Sovjetsko zvezo. Prišlo je do sklenitve bilateralnih sporazumov med Francijo, Sovjetsko zvezo in Češkoslovaško, a so bili ti praktično brez pomena. Še vedno pa sta Kraljevina Romunija in Kraljevina Jugoslavija izražali pripravljenost pomoči svoji zaveznici v primeru napada Nemčije na njeno ozemlje.[3]

V drugi polovici 30. let 20. stoletja se je moč in enotnost Male antante slabila. Za to so krivi nekateri sklepi najmočnejših evropskih držav, po drugi strani pa vedno manj enotna zunanja politika samih držav. Leta 1935 so Velika Britanija, Francija in Italija dovolile Avstriji, Madžarski in Bolgariji ponovno oboroževanje. Tako je bil eden od temeljnih ciljev Male antante uničen. Prav tako sta se Kraljevina Romunija in Kraljevina Jugoslavija vedno bolj povezovali z Nemčijo in tako puščali svojo zaveznico samo v boju proti nemškim ozemeljskim težnjam po Češkoslovaški.[4]

Reakcija Kraljevine Jugoslavije in Kraljevine Romunije na sudetsko krizo

V sredini 30. let je postala nemška manjšina na Češkem Hitlerjevo orodje za pritisk na Češkoslovaško. Leta 1935 je Sudetska nemška stranka pod vodstvom Konrada Henleina zmagala na parlamentarnih volitvah na Češkoslovaškem, a zaradi nedemokratičnih načel ni bila povabljena na pogovore o sestavi vlade. Do leta 1936 je večina čeških Nemcev že podpirala idejo o priključitvi obmejnega dela Češkoslovaške, kjer so živeli večinoma Nemci, Nemčiji. To bi za češkoslovaško gospodarstvo pomenilo veliko izgubo, kajti na območju Sudetov je bilo skoncentriranih največ industrijskih obratov v državi, na tem območju pa je tudi država gradila obrambne utrdbe proti Nemčiji. Nemški pritisk je naraščal med leti 1935 in 1938, Češkoslovaška pa je ostala tudi brez prave podpore drugih evropskih velesil. Zadnji nemški napadi so bili na Češkoslovaško sproženi po anšlusu. Henlein je v programu, ki ga je izdal 24. aprila 1938, zahteval

[1] Ladislav Cabada in Šárka Waisová, *Czechoslovakia and the Czech Republic in World Politics* (Lanham, 2011), str. 29 (dalje kot: Cabada in Waisová, *Czechoslovakia*); Dr. Milan Vanku, *Mala antanta 1920–1938* (Titovo Užice, 1969), str. 313 (dalje kot: Vanku, *Mala antanta*).
[2] "Gospodarsko sodelovanje Male antante", *Jutro*, 19. februar 1933, št. 43, str. 1; Vanku, *Mala antanta*, str. 78.
[3] Cabada in Waisová, *Czechoslovakia*, str. 30 in 35.
[4] Vanku, *Mala antanta*, str. 118 in 315.

avtonomijo za Sudete. Mesec kasneje so nekateri vidni češkoslovaški politiki zagotavljali, da imajo informacije o zbiranju nemških čet na nemško-češkoslovaški meji. To se je kasneje izkazalo za neresnično, a vseeno je imela ta objava odmev v tujih medijih, zaradi česar je bil Hitler besen. Če pred tem ni načrtoval napada na Češkoslovaško v bližnji prihodnosti, je takrat določil, da se morajo vojaške priprave na napad zaključiti do prvega oktobra 1938.[5]

Sedmega septembra je češkoslovaška vlada sprejela predlog češkoslovaškega predsednika Edvarda Beneša za rešitev sudetske krize. Uradniki bi se naj nastavljali glede na narodnost, v pokrajinah, kjer je živela le ena narodnost, pa bi bili uradniki le te narodnosti. Nova ureditev bi bila v bistvu kantonalna ureditev, kjer bi nemška manjšina imela svojo vlado. V teh regionalnih vladah bi se reševali regionalni problemi, ne pa tudi takšni, ki bi se dotikali celotne države. Za reševanje teh bi še vedno obstajal skupni parlament in osrednja vlada.[6] Kot se je kasneje izkazalo, je bil načrt prepozno predlagan s češkoslovaške strani. Sudetskim vodjem je bilo namreč prepovedano pogajanje s češkoslovaško vlado do 12. septembra, ko je imel Hitler govor na zboru v Nürnbergu, svetovna javnost pa je bila zaposlena z objavo v britanskem časniku *The Times*, v katerem so videli rešitev problema v priključitvi Sudetov Nemčiji.[7]

Stanje v Sudetih je septembra 1939 postalo napeto in zopet je bilo vzpostavljeno izredno stanje. Politični voditelji sudetskih Nemcev so zahtevali preklic izrednih razmer, poleg tega pa še predajo policijskih funkcij njim. Češkoslovaška vlada je zavrnila te zahteve, zato so bila pogajanja glede Sudetov prekinjena.[8] Teden dni po teh dogodkih so Britanci izdelali predlog za rešitev sudetskega vprašanja. Po njem je bilo možno rešiti problem le v priključitvi tistih češkoslovaških okrajev, kjer so Nemci dobili več kot 75% glasov na zadnjih občinskih volitvah, Nemčiji. Okraji, kjer so dobili Nemci manj kot 75% glasov, a več kot 50 %, pa bi se s plebiscitom odločili, kateri državi želijo pripadati. Z britanskim predlogom se je strinjala tudi Francija.[9]

22. septembra je britanski predsednik vlade Neville Chamberlain ta predlog predstavil Hitlerju, ki pa ga je zavrnil. Hitler je od češkoslovaške vlade zahteval izpraznitev vseh okrajev, kjer so Nemci dobili več kot 50% glasov, do prvega oktobra. Dokončno se je sudetsko vprašanje rešilo 29. septembra na münchenski konferenci, kjer so se sestale Nemčija, Velika Britanija, Francija in Italija. Na njej so sklenili, da se mora večina Sudetov priključiti Nemčiji, prav tako pa bi bila imenovana mednarodna komisija, ki bi nadzorovala predajo ozemlja. Hitler pa je z Veliko Britanijo podpisal deklaracijo, v kateri je obljubil, da bo v bodoče spore glede ozemlja s sosedami reševal na miren način.[10] Niso pa zgolj Nemci profitirali na račun Češkoslovaške. Ta je mogla Poljski odstopiti Tješin, Madžarski pa obmejno ozemlje, na katerem je živelo madžarsko prebivalstvo.[11]

Kraljevina Romunija in Kraljevina Jugoslavija sta bili formalno zaveznici Češkoslovaške, a v njunem delovanju v času sudetske krize ni moč videti tega. Predsednik jugoslovanske vlade Milan Stojadinović je v sredini septembra 1938 videl rešitev problema

---

[5] James L. Richardson, *Crisis Diplomacy: The Great Powers Since the Mid–Nineteenth Century* (Cambridge, 1994), str. 139–141 (dalje kot: Richardson, *Crisis Diplomacy*); Cabada in Waisová, *Czechoslovakia*, str. 34–36.
[6] "Novi predlogi praške vlade", *Slovenec*, 8. september 1938, št. 206a, str. 1–2.
[7] Richardson, *Crisis Diplomacy*, str. 141–142.
[8] Prav tam, str. 142–143.
[9] "Anglija in Francija sta se sporazumeli o odcepitvi sudetskih pokrajin od Češkoslovaške", *Slovenec*, 20. september 1938, št. 216a, str. 1.
[10] Daniel M. Kliman, Fateful Transitions: *How Democracies Manage Rising Powers, from the Eve of World War I to China Ascendance* (Philadelphia, 2015), str. 72–73.
[11] "Češkoslovaška je Tješin odstopila Poljakom", *Slovenec*, 2. oktober 1938, št. 227a, str. 1; "Češkoslovaška odstopi Madžarom obmejni pas", *Slovenec*, 4. oktober 1938, št. 228a, str. 1.

v plebiscitu na območju Sudetov. Že prej, maja istega leta, Kraljevina Romunija in Kraljevina Jugoslavija na sestanku zunanjih ministrov Male antante nista podprli svoje zaveznice. Je pa prva zavrnila načrt, ki je predvidel vojaški poseg Sovjetske zveze v Mali antanti, saj ni dovolila prehoda Rdeče armade preko njenega ozemlja. Dovolila je zgolj prelet sovjetskih letal preko njenega zračnega prostora, s čimer pa se ni zadovoljila Sovjetska zveza. Tik pred podpisom münchenskega sporazuma Kraljevina Romunija in Kraljevina Jugoslavija nista protestirali proti zmanjšanju češkoslovaškega ozemlja, saj se nista želeli zameriti Nemčiji. Kraljevina Romunija je svojo nedejavnost razlagala z utemeljitvijo, da bi bila dolžna posredovati na češkoslovaških tleh le, če bi se zgodil napad s strani Madžarske, kot je bilo zapisano v enem od sklepov Male antante. Stojadinović je na drugi strani trdil, da dogovor o zvezi Male antante ne obstaja več, ker je Češkoslovaška sprejela francosko-britanski predlog o priključitvi enega dela njenega ozemlja k Nemčiji.[12] Šesti člen pakta o organizaciji Male antante je predvideval, da je bila potrebna soglasna odobritev Stalnega sveta na vsako politično odločitev ali ekonomski dogovor ene izmed držav Male antante z neko tretjo državo, ki bi menjal takratno politično situacijo oziroma bi ta dogovor imel velike politične posledice. S sprejetjem francosko-britanskega predloga pa se je menjala politična slika Evrope, o sprejetju predloga pa se Češkoslovaška ni posvetovala z zaveznicama.[13] Po drugi strani pa je Stojadinović naprošal romunsko vlado, da naj lobira pri Nemčiji in Italiji, da bi Madžarska ostala mirna in ne bi napadla Češkoslovaške. V nasprotnem primeru bi morali Kraljevina Romunija in Kraljevina Jugoslavija intervenirati na češkoslovaških tleh, kot je to predvideval dogovor med članicami Male antante. Milan Vanku je tako ocenil, da je jugoslovanska politika istočasno priznavala in ne priznavala obstoj Male antante.[14]

Zaradi porasta nemške vojaške moči je Češkoslovaška želela sprejetje sklepa o vzajemni pomoči držav Male antante. Za sprejetje tega sklepa se je zavzemala tudi Francija, ki je želela še sprejetje dogovora o močnejši povezavi med njo in Malo antanto. Glede sprejetja le-teh pa tako Stojadinović kot tudi nova romunska vlada, sestavljena po avgustu 1936, nista imeli posebej pozitivnega odnosa. Stojadinović je prosil jugoslovanski generalštab, naj poda oceno o ogroženosti Jugoslavije in ta je v začetku leta 1937 ocenil, da v prihodnjih dveh do treh letih ni nikakršnih možnosti, da bi prišlo do napada na Kraljevino Jugoslavijo.[15]

Na zasedanju stalnega sveta Male antante prvega in drugega aprila 1937 v Beogradu sta romunski in jugoslovanski zunanji minister sklenila, da se odločanje o sprejetju obeh načrtov o vzajemni pomoči odloži na kasneje. Podobna usoda je oba sporazuma doletela na zasedanju stalnega sveta avgusta istega leta. Konec leta 1937 pa sprejetje sporazumov ni bilo več aktualno in tudi na prihodnjih zasedanjih stalnega sveta ni bilo več prisotno na dnevnem redu. Tako ni prišlo do realizacije ideje o ustanovitvi koalicije med Francijo, Kraljevino Jugoslavijo, Kraljevino Romunijo, Češkoslovaško in Sovjetsko zvezo, ki bi predstavljala protiutež v glavnem nemškim interesom v srednji in vzhodni Evropi.[16]

Potrebno je omeniti tudi gospodarski aspekt Kraljevine Jugoslavije in Kraljevine Romunije. Ti sta se v drugi polovici 30. let vedno bolj navezovali na nemško gospodarstvo. S tem se je uresničeval eden od ciljev nacistične vlade. Že kmalu po prevzemu oblasti v

[12] Keith Hitchins, *Rumania 1866–1947* (Oxford, 1994), str. 439 (dalje kot: Hitchins, *Rumania*); Vanku, *Mala antanta*, str. 273–275.
[13] "Mala antanta–enotna mednarodna organizacija", *Jutro*, 17. februar 1933, št. 41, str. 1.
[14] Vanku, *Mala antanta*, str. 274.
[15] Prav tam, str. 162–167.
[16] Prav tam, str. 167–169.

Nemčiji je Hitler prejel nasvete o tem, da bi bilo pomembno, če bi Nemčija okrepila trgovske vezi z jugovzhodnimi evropskimi državami. To bi ji lahko čez čas prineslo trgovsko prevlado na tem območju, pa tudi gospodarski, kulturni in morda še politični vpliv na tem območju. Jugovzhodne države so v tem obdobju doživljale gospodarsko krizo, zato je bil nemški prodor na njihovo tržišče lažji. Nemčija je Kraljevini Jugoslaviji omogočila prodajo kmetijskih pridelkov in rud, v obratni smeri pa je potekala prodaja končnih industrijskih izdelkov. V bistvu je uvoz plačevala z izvozom. Tako je gospodarsko želela nase navezati Kraljevino Jugoslavijo in tako doseči trgovsko prevlado nad Italijo, Francijo in Veliko Britanijo na tem območju. Nemčija je jugovzhodnim državam za kmetijske pridelke nudila 30 do 40 odstotkov višje plačilo, kot je bila cena na svetovnem tržišču. Do leta 1936 je Nemčija postala glavni uvoznik in izvoznik iz Kraljevine Jugoslavije, do leta 1938 pa je že predstavljala 40-50 odstotkov jugoslovanske trgovine sploh. Po drugi strani je upadla trgovska izmenjava Kraljevine Jugoslavije s Francijo, Veliko Britanijo in Italijo. Leta 1933 je uvoz iz teh držav predstavljal 30 odstotkov celotnega uvoza, leta 1936 pa le še 13 odstotkov. Izvoz v te države pa je iz leta 1933, ko je znašal 26 odstotkov, upadel na 15 odstotkov leta 1936.[17]

Podoben trend je bilo mogoče videti tudi v romunskem gospodarstvu. To se je izmed jugovzhodnih evropskih držav najdlje upiralo nemškim gospodarskim vplivom. Leta 1938 pa je država zašla v gospodarsko krizo. Njeni glavni trije izvozni artikli, petrolej, les in žito, se niso mogli uveljaviti na svetovnem tržišču, saj so dosegali previsoke cene. Kot posledica visokih cen so se povišali davek, carine in železniške ter pomorske tarife. Kot gospodarska partnerica se je pojavila Nemčija, ki je s sistemom kliringa lahko plačala romunsko blago. Tako so Nemci posodobili petrolejsko industrijo ter v državi gradili silose. Tako je romunski izvoz v Nemčijo znašal 32-35 odstotkov celotnega izvoza, uvoz iz nje pa 41 odstotkov. Kraljevina Romunija je kljub temu želela ohraniti gospodarsko izmenjavo s Francijo in Veliko Britanijo na isti ravni kot pred povezavo z Nemčijo, a ji ni uspelo. Francija je doživljala probleme v kmetijstvu, Velika Britanija pa je kmetijske produkte dobila ceneje iz Kanade. Nemčija je, kot je to moč videti, investirala v romunsko gospodarstvo, medtem ko je domeno na jugoslovanskem tržišču prevzela brez vlaganja v njeno kmetijstvo.[18]

Vloga Francije pri rešitvi sudetskega vprašanja

Nemčija si je uspela zagotoviti prevlado v trgovini z jugovzhodno Evropo, torej tudi z državami Male antante. S tem se je zmanjšala vloga nekaterih drugih držav v trgovini na tem območju, tudi Francije, glavne zaveznice držav prej omenjene zveze. Francija si je, kot že rečeno, prizadevala skleniti dogovor o vzajemni vojaški pomoči med njo in Malo antanto. Češkoslovaška je pripravila predlog dogovora, a mu je francoska stran nasprotovala izključno zaradi prevelike podobnosti besedila dogovora z besedili francosko-sovjetskega in češkoslovaško-sovjetskega sporazuma. Po njihovem mnenju bi moral biti dogovor napisan tako, da bi omogočal razširitev Male antante, ne pa da govori o strogo zaključeni enoti. Dogovoru sta nasprotovali tudi Kraljevina Romunija in Kraljevina Jugoslavija. Avgusta 1936 je novi romunski zunanji minister postal Viktor Antonescu, ki je predlagal, da bi Francija z vsako članico Male antante podpisala dogovor posebej. Ta predlog ni bil sprejet. Podpisu dogovora s Francijo je že od začetka nasprotoval

[17] Paul N. Hehn, *A Low, Dishonest Decade: The Great Powers, Eastern Europe and the Economic Origins of World War II, 1930–1941* (New York in London, 2002), str. 288–289; Vanku, *Mala antanta*, str. 137–138.
[18] Vanku, *Mala antanta*, str. 137 in 140.

Stojadinović, kajti zaradi podpisa bi lahko bila prekinjena pogajanja med Kraljevino Jugoslavijo z Italijo in Nemčijo. Slednja bi lahko sprejela tudi gospodarske ukrepe zoper Kraljevino Jugoslavijo, ki je bila odvisna od nemškega tržišča.[19]

Konec leta 1937 je sledil nov poskus francoske vlade, da bi se osnovala zveza srednjeevropskih držav proti Nemčiji in Italiji. Zopet je Francija razmišljala o podpisu pakta o vzajemni pomoči, tokrat med njo, državami Male antante in Poljsko. Za to je dobila podporo tudi Velike Britanije. Francoski zunanji minister Yvon Delbos je potoval v države, s katerimi je Francija nameravala podpisati pakt. Od Poljske, Kraljevine Jugoslavije in Kraljevine Romunije je dobil negativen odgovor. Kot omenja Vanku, je bilo razlogov za Delbosov neuspeh je bilo več. Društvo narodov, v katerem je imela pomembno vlogo Francija, ni preprečilo italijanske invazije na Etiopijo in španske državljanske vojne. Po drugi strani je bila Nemčija vojaško močnejša od vseh zahodnoevropskih in srednjeevropskih držav. Poljska, romunska in jugoslovanska vlada se niso želele zameriti Italiji in Nemčiji iz zgoraj navedenega dejstva ter tudi zaradi gospodarske navezanosti na Nemčijo.[20]

Večina njenih medvojnih srednjeevropskih zaveznikov ni več hotelo uresničevati francoskih želja. Tako se ta ob izbruhu sudetske krize, ni mogla zanašati na njihovo podporo. S Češoslovaško pa je Francija ohranila zelo dobre stike. Aprila 1938 je francoski premier Édouard Daladier svojemu britanskemu kolegu povedal, da državi ne smeta dovoliti razpada Češkoslovaške. Francoski zunanji minister Georges Bonnet ni bil popolnoma prepričan o podpori Češkoslovaški za vsako ceno. Tako je maja 1938 izjavil, da bo Francija premislila o izpolnitvi vseh zahtev do Češkoslovaške, če bo slednja delovala nepremišljeno. Julija istega leta pa je češkoslovaškemu poslaniku v Parizu dejal, da se Francija, tako kot Velika Britanija, ne bosta vpletli v vojno, če bo ta izbruhnila zaradi dogajanja v Sudetih. Daladier je nasprotoval tej izjavi, a ni poskušal doseči njenega preklica. Tako je bil francoski politični vrh razdeljen o podpori Češkoslovaški ob začetku sudetske krize.[21]

Skozi poletje 1938 je Francija držala pasivno držo glede sudetskega vprašanja. Septembra, ko se je intenzivno reševala sudetska kriza, Francija še vedno ni bila odločena, v kolikšni meri bo podprla Francijo, po drugi strani pa je bila nejasna reakcija Velike Britanije v primeru vojne. Ta je imela s Francijo sklenjen dogovor, ki je od nje zahteval pomoč pri branjenju v primeru nemškega napada na Francijo. Po Hitlerjevem govoru 12. septembra 1938 je bila francoska vlada razdeljena. Daladier je zahteval, da se Francija jasno zoperstavi nemškim zahtevam. To bi lahko vodilo do delne mobilizacije vojske. Bonnet je še z nekaterimi člani vladne ekipe na to odgovoril, da bi bilo to nemogoče narediti, saj naj bi bilo težko prepričati francosko javnost, da bi podprla vojaško posredovanje, prav tako je bilo francosko letalstvo veliko šibkejše od nemškega. Daladier je 13. septembra predlagal Chamberlainu sklic konference, na kateri bi sodelovale Francija, Velika Britanija in Nemčija in bi na njej preučili vse možnosti o sudetskem problemu. Britanska stran mu je odgovorila, da je že sklican sestanek med Hitlerjem in Chamberlainom. Daladier ni bil zadovoljen s tem odgovorom, a je vseeno britanskemu kolegu zaželel srečo. Bonnet je istočasno obiskal britanskega poslanika v Parizu in mu dejal, da je treba najprej preučiti vse druge možnosti za rešitev sudetskega vprašanja, preden bi reagirali z vojaško agresijo. To je dalo Britancem občutek, da se je francoska

[19] J. Néré, *The Foreign Policy of France from 1914 to 1945* (London in New York, 2002), str. 213.
[20] Vanku, *Mala antanta*, str. 188–190.
[21] John E. Dreifort, "The French Role in the Least Unpleasant Solution", v: *Reappraising the Munich Pact: Continental Perspectives*, ur. Maya Latynski (Washington D.C., 1992), str. 23–24 (dalje kot: Dreifort, "The French Role").

vlada poenotila glede tega vprašanja. Chamberlain se je s Hitlerjem sestal v Berchtesgadnu 15. septembra. O rezultatih pogovora se je želel pogovoriti le s svojim kabinetom, Franciji pa je dejal le, da so razmere kritične in da se Hitler zavzema za izvedbo plebiscita v Sudetih. Francoska vlada ni bila zadovoljna s tako skopim odgovorom, zato je dosegla sestanek z britansko stranjo 18. septembra. Po prvotnem Daladierjevem razburjenju o sklepih sestanka ga je britanska stran prepričala o nujnosti mirne rešitve problema. Daladier je nasprotoval izvedbi plebiscita, saj bi to vznemirilo ostale manjšine v Češkoslovaški. Tako bi bilo bolje, če bi Nemčija dobila del češkoslovaškega ozemlja, preostalemu delu Češkoslovaške pa bi Francija in Velika Britanija nudili garancijo o nedeljivosti. Po prvotnem nasprotovanju je Chamberlain sprejel ta predlog. Kot zmagovalec pogajanj je izšel slednji, saj je Daladierja prepričal, da Češkoslovaška ne mora več ostati nedotaknjena, čeprav je moral priseči na garancijo.[22] Čeprav je bilo obe državi strah, da Češkoslovaška ne bi podprla njunega predloga, je vlada slednje predlog sprejela.[23]

Teden po tem sestanku sta se morala oba državna vrha znova sestati, tokrat zaradi Hitlerjeve grožnje, da bo okupiral Sudete do prvega oktobra. Na tem sestanku je Daladier sprva nasprotoval politiki popuščanja Hitlerju, nato pa predlagal osnovanje komisije, ki bi bila pooblaščena za predajo češkoslovaškega ozemlja, kjer so bili Nemci v večini, Nemčiji. Komisija bi morala zaključiti nalogo v desetih dneh. Chamberlain je predlogu nasprotoval, saj je Hitler hotel zasedbo Sudetov takoj. Sudetsko vprašanje se je dokončno razrešilo na konferenci v Münchnu.[24]

Sklep

Po zaključku konference v Münchnu je bila prizadeta ozemeljska enotnost Češkoslovaške, ene izmed treh članic Male antante. Ključni dogovori o rešitvi tega problema so se odvijali septembra 1938 med Francijo, Veliko Britanijo in Nemčijo, na omenjeni konferenci pa je sodelovala še Italija. Tako je moč ugotoviti, da je bila usoda Češkoslovaške v rokah štirih velikih evropskih držav. Njeni zaveznici, Kraljevina Romunija in Kraljevina Jugoslavija, nista posegali v pogovore in odločitve odločujočih držav, prav tako odločitvam nista nasprotovali. Obe državi, še posebej pa Kraljevina Jugoslavija, sta bili gospodarsko premočno navezani na Nemčijo, da bi nasprotovali nemškim željam, tudi če izvzamemo dejstvo, je bila zveza Mala antanta takrat tik pred razpadom, saj med članicami ni bilo več prave enotnosti. Tako je možno skleniti, da državi nista hoteli pomagati svoji zaveznici in sta s svojim ravnanjem povzročili razpad zveze. Veliko vlogo pri razpadu zveze je imela tudi Francija, ki je v 30. letih 20. stoletja izgubila svoj vpliv na Kraljevino Jugoslavijo in Kraljevino Romunijo, saj obema državama ni nudila prave podpore, ko sta zašli v gospodarsko krizo. To je Nemčija izkoristila sebi v prid. Tako je Francija v Srednji in Jugovzhodni Evropi imela pravo zaveznico le še v Češkoslovaški, ki pa ji ni uspela zagotoviti ozemeljske enotnosti. Zaradi razdeljenosti glede sudetskega vprašanja znotraj francoske vlade in pritiska britanske vlade na drugi strani je morala popustiti delitvi češkoslovaškega ozemlja. Veliki Britaniji je prepustila razgovore s Hitlerjem in ji tako posredno prepustila večjo moč pri reševanju sudetskega problema. Omenjeno kaže na diplomatsko nemoč Francije v letih tik pred izbruhom druge svetovne vojne.

---

[22] Dreifort, "The French Role", str. 24–29.
[23] "Češkoslovaška vlada sprejela "angleški načrt"", *Slovenec*, 22. september 1938, št. 218a, str. 1.
[24] Dreifort, "The French Role", str. 30–33.

Summary

Based on selected relevant literature and the study of the reporting in the pages of the Slovenec and Jutro newspapers, this article focuses on the attitude of the Kingdom of Romania and the Kingdom of Yugoslavia to the German request for the German annexation of the Sudetenland. This problem is in direct relation to the collapse of the Little Entente, an alliance that existed in the interwar period. It included Czechoslovakia, Romania and the Kingdom of Yugoslavia. The latter two did not offer support to their allies during the Sudeten crisis, which was largely due to their economic attachment to Germany. Also mentioned is the attitude of France towards the solution of the crisis, since France strongly supported the formation of the Little Entente.

VIRI in LITERATURA

Časniško gradivo:

"Mala antanta-enotna mednarodna organizacija", *Jutro*, 17. februar 1933, št. 41, str. 1.

"Gospodarsko sodelovanje Male antante", *Jutro*, 19. februar 1933, št. 43, str. 1.

"Novi predlogi praške vlade", *Slovenec*, 8. september 1938, št. 206a, str. 1-2.

"Anglija in Francija sta se sporazumeli o odcepitvi sudetskih pokrajin od Češkoslovaške", *Slovenec*, 20. september 1938, št. 216a, str. 1.

"Češkoslovaška vlada sprejela "angleški načrt"", *Slovenec*, 22. september 1938, št. 218a, str. 1.

"Češkoslovaška je Tješin odstopila Poljakom", *Slovenec*, 2. oktober 1938, št. 227a, str. 1; "Češkoslovaška odstopi Madžarom obmejni pas", *Slovenec*, 4. oktober 1938, št. 228a, str. 1.

Literatura:

Ladislav CABADA in Šárka WAISOVÁ, *Czechoslovakia and the Czech Republic in World Politics* (Lanham, 2011).

John E. DREIFORT "The French Role in the Least Unpleasant Solution", v: *Reappraising the Munich Pact: Continental Perspectives*, ur. Maya Latynski (Washington D.C., 1992).

Paul N. HEHN, *A Low, Dishonest Decade: The Great Powers, Eastern Europe and the Economic Origins of World War II, 1930-1941* (New York in London, 2002).

Keith HITCHINS, *Rumania 1866-1947* (Oxford,1994).

Daniel M. KLIMAN, *Fateful Transitions: How Democracies Manage Rising Powers, from the Eve of World War I to China Ascendance* (Philadelphia, 2015).

J. NÉRÉ, *The Foreign Policy of France from 1914 to 1945* (London in New York, 2002).

James L. RICHARDSON, *Crisis Diplomacy: The Great Powers Since the Mid-Nineteenth Century*, (Cambridge, 1994).

Milan VANKU, *Mala antanta 1920-1938*, (Titovo Užice, 1969).

Simon Očko
diplomirani zgodovinar (UN)

JAPONSKO GOSPODARSTVO LETA 1950

Povzetek

V pričujočem delu je na podlagi objavljenega arhivskega gradiva in izbrani literaturi o zgodovini japonskega gospodarstva prikazana japonska povojna obnova. Japonska je bila po izgubljeni pacifiški vojni v gospodarsko izjemno slabem stanju, zato so Združene države Amerike (ZDA), ki so Japonsko po vojni okupirale, pomagale pri povojni obnovi. ZDA sicer niso pomagale zgolj iz dobrote svojega srca, temveč tudi zaradi ameriške potrebe po zajezitvi komunizma. Korejska vojna, ki se je pričela na začetku petdesetih let 20. stoletja, je komunizem prinesla praktično na japonski prag, zato so jo ZDA uporabile kot bazo za operacije na korejskem polotoku. Hkrati se je zaradi ameriških posebnih vojaških naročil in prenosa tehnologije iz ZDA pričela hitra gospodarska rast, ki je kasneje dobila ime "japonski gospodarski čudež."

UDK: Japonska, povojna obnova, gospodarstvo, gospodarska zgodovina.

Uvod

Ko je preko radia v štab japonske cesarske mornarice 7. decembra 1941 prišla koda: "Tora, tora, tora," je japonsko mornariško poveljstvo zajelo navdušenje, saj je to pomenilo, da je Japoncem uspel prikriti napad na Pearl Harbor. Ob informaciji, da so dosegli zgolj taktično in ne strateško zmago, saj je večina ameriške pacifiške flote ostala nepoškodovana, pa se je razpoloženje skisalo. Japonske oborožene sile so se štiri leta borile z močnejšim nasprotnikom, dokler niso bile poražene proti koncu leta 1945. Japonsko cesarstvo je bilo razoroženo, cesar ponižan, ljudstvo pa je padlo pod avtoriteto bivšega sovražnika, ki se ga je japonsko ljudstvo balo. Oblast nad okupiranim japonskim otočjem je prevzel general Douglas MacArthur, ki je imel o Japonski negativno mnenje: "Če jih merimo po standardu modernih civilizacij, so Japonci na stopnji dvanajstletnikov, predvsem v primerjavi z Združenimi državami Amerike in Nemčijo."[1] Okupatorji so vseeno med ljudstvom postali priljubljeni zaradi naprednih zakonov, ki so omogočilo tudi, da je Japonska kmalu stopila na pot povojne obnove. V pričujočem delu se bomo na podlagi ameriškega arhivskega gradiva ter relevantne literature posvetili vprašanju japonske povojne obnove v času od konca druge svetovne vojne do konca korejske vojne.

Prva leta povojne obnove

Združene države Amerike so Japonsko okupirale med letoma 1945, ko je otoška država izgubila v pacifiški vojni, in 1952. Sprva je okupator želel demilitarizirati otoško državo v smislu, da japonsko gospodarstvo ne bi bilo sposobno proizvajati vojaških potrebščin, kar naj bi dosegli s prepovedjo težke industrije. Dejansko se to ni zgodilo. SCAP[2], ki je na Japonskem v času okupacije imel glavno oblast v državi, je tam uvedel demokracijo, kar je dosegel s tremi ukrepi: razdor *Zaibatsujev*[3], reforma dela in zemljiška reforma. V sklopu zemljiške reforme je vso zemljo, ki so jo oddajali posestniki, kupila država, poleg tega je še bila drastično omejena količina zemlje, ki so jo lastniki zemlje lahko imeli. Posledično je nastalo veliko malih kmetij, ki pa so bile v lasti oseb, ki so jih obdelovali, in ne več v lasti oddaljenih posestnikov, ki so oddajali zemljo v najem. Ker so realne cene zemlje izjemno padle zaradi inflacije v državi, je zemljiška reforma bila skoraj enaka zaplembi. Novi lastniki zemljišč so bili pripravljeni delati le na kmetiji, kar je poleg stabilnega političnega in državne podpore omogočilo razvoj kmetijstva po državi. Fragmentiranost kmetij po zemljiški reformi je ovirala napredek v produktivnosti. Drugi pomembnejši ukrep ameriške okupacije je bil razdor *Zaibatsujev,* saj so nekateri ameriški uradniki verjeli, da so bili *Zaibatsuji* sokrivi za vojno. Ameriške okupatorske oblasti so razdelile *Zaibatsuje* na več podjetij ter leta 1947 uvedle proti monopolski zakon. Sledila je še serija zakonov, ki je preprečevala pretirano kopičenje oblasti in bogastva v eno enoto. Tekom let so se podjetja vnovično začela povezovati skupine, tokrat imenovane *keiretsu*, kar lahko razumemo za nastanek novih *zaibatsujev.* Reforma dela je povečala pravice

[1] Michael H. Hunt, *The world transformed: 1945 to the present : a documentary reader* (Oxford, 2014), str. 86–87.

[2] **Supreme Commander for the Allied Powers** (SCAP) oziroma vrhovni poveljnik zavezniških sil je bila funkcija, ki jo je imel ameriški general Douglas MacArthur od leta 1945 do 1951, ko ga je zamenjal ameriški general Matthew Ridgway. SCAP je nadzoroval zavezniško okupacijo Japonske. SCAP–u se je na Japonskem bilo rečeno tudi "glavni štab," saj je s tem izrazom mišljena okupatorska oblast.

[3] Japonski industrijski in finančni konglomerati, ki so s svojim vplivom nadzirali obsežne dele japonskega gospodarstva od druge polovice 19. stoletja do konca druge svetovne vojne.

delavcev ter ustvarila pogoje za ustanovitev sindikatov.[4]

Japonski voditelji so se morali spopasti s serijo gospodarskih problemov po porazu v vojni. Kot vse poražene države v moderni dobi, je tudi Japonsko prizadela huda inflacija že med samo vojno, predvsem pa po vojni. Oblasti se niso znale spopasti z inflacijo, zato je ta v prvih povojnih letih strmo naraščala.[5] Naslednji cilj je bil povečati industrijsko produkcijo, saj je bilo takoj po vojni gospodarstvo na dnu. Profesor Arisawa Hiromi z Univerze v Tokiu je takrat predlagal metodo prednostne proizvodnje,[6] ki naj bi stimulirala industrijsko produkcijo. Njegova metoda je velevala, da naj se najprej investira v proizvodnjo premoga, potem izrabi povečana količina proizvedenega premoga, da se proizvede jeklo, ki bi bilo na koncu uporabljeno za še dodatno povečanje proizvodnje jekla. To metodo je japonska vlada uporabljala od 1947 do 1948. Čeprav je metoda prednostne proizvodnje vsekakor delovala, ne smemo preceniti njene učinkovitosti. Bila je metoda, ki jo je država uporabila v skrajni sili, ko je bil njen dostop do surovin otežen. Ko so se pogoji za uvoz surovin izboljšali, je bila metoda prednostne proizvodnje nemudoma opuščena, kar se je zgodilo leta 1948, ko so ameriški okupatorji dojeli, da je bolje, če imajo v Japonski močnega, zdravega in predvsem gospodarsko neodvisnega zaveznika.[7]

Japonska vlada je pod pritiskom SCAP-a izdala novo ustavo 3. maja 1947, ki je bila demokratične narave in je izničila politične funkcije cesarja, zagotovila osnovne človekove pravice, razdelila oblast med zakonodajno, sodno in izvršno vejo ter odrekla vojno kot način reševanja mednarodnih sporov. Z letom 1947 se je ameriška politika okupacije drastično spremenila zaradi začetka hladne vojne. Gospodarska pomoč Japonski je za ameriške davkoplačevalce postala prevelika, zato so ZDA želele ojačati Japonsko kot kapitalističnega zaveznika. Remilitarizacija in gospodarska obnova Japonske, vključno z obnovo težke industrije, sta tako postali cilj. Za obdobje povojne obnove je še pomemben prihod Josepha Dodga, predsednika Detroit Bank, na Japonsko leta 1949. Dodge je s svojimi ukrepi stabiliziral in zaustavil inflacijo, ki je pestila otoško cesarstvo vse od konca vojne, vendar je bil šok na gospodarsko dejavnost obsežen, ker je Dodge povišal davke in v veliki meri ukinil državne subvencije, zato so ljudje pričakovali strašno recesijo. In res, gospodarstvo se je kmalu začelo ohlajati. Japonski narod vseeno ni nikoli občutil posledic te potencialne recesije, saj je posredoval strašen dogodek, ki pa je imel blagodejne posledice na Japonsko gospodarstvo.[8] Korejska vojna se je začela leta 1950 in predstavlja drugo obdobje v 20. stoletju, ko je Japonska bogatela na račun korejskega trpljenja (prvo obdobje je obdobje japonske kolonizacije korejskega polotoka 1910–1945).

Korejska vojna in japonsko gospodarstvo

Zaradi Dodgevega poskusa, da zmanjša inflacijo, je veliko japonskih podjetij skoraj bankrotiralo. Ne le, da so se zmanjšali njihovi profiti, temveč je množično odpuščanje povzročilo stavke. Ko pa se je leta 1950 začela korejska vojna, je to ustvarilo veliko povpraševanja za dobrine proizvedene na Japonskem, kar je rešilo ranljivo japonsko gospodarstvo, kot je to podobno že štirideset let prej naredila prva svetovna vojna. Tekom korejske vojne so bili ustvarjeni pogoji za obdobje visoke gospodarske rasti, ki se je začelo

[4] Yutaka Kosai, "The postwar japanese economy," v: *The Cambridge History of Japan Volume 6: The Twentieth Century,* ur. Peter Duus (Cambridge, 2008), str. 496–499 (dalje kot: Kosai, "Japanese Economy").
[5] Nabavne cene so bile leta 1950 že za 246,8 % višje kot obdobja 1934–1936.
[6] Priority production method.
[7] Kosai, "Japanese Economy", str. 501–502.
[8] Kenichi Ohno, *The Economic Development of Japan* (Tokio, 2006), str. 154–157.

leta 1955.[9]

Podatki odbora za stabilizacijo gospodarstva japonske vlade (Economic stabilization board) iz oktobra 1950 kažejo, da je takrat Japonska pospešila vrnitev v samozadostnost, ki jo je izgubila ob koncu vojne v Pacifiku. Vseeno pa je trgovanje še vedno bilo na 25 procentih predvojne stopnje, saj so nizka stopnja uvoza, zastarela proizvodna oprema in pogosti izpadi elektrike, med drugim, ovirali obnovo predvojne stopnje proizvodnje, kar je privedlo do povečanja stopnje izvoza in tudi višanje cen. Ameriške oblasti so se takrat odločile spopasti z nizkim japonskim uvozom, vendar je to bilo oteženo zaradi mednarodne situacije (korejske vojne) in pomankanja *yena*[10] za financiranje uvoza. Ameriška oblast je sicer razumela velik japonski izvoz v primerjavi z uvozom, vendar so verjeli, da je za Japonsko, ki je izjemno odvisna od uvoza materiala in hitro spreminjajočih razmer v svetovnem gospodarstvu, ključnega pomena, da otoška država hitro poveča svoj uvoz, kolikor to seveda dovoljujejo finančna sredstva.[11]

Navkljub kaosu v petih letih po drugi svetovni vojni, je japonsko gospodarstvo v povprečju rastlo 8,6 % na leto. Najbolj očitna lastnost obdobja 1946–1950 je, da je produkcija okrevala in rastla paralelno z dobavo surovin in ne z rastjo kapitala, ter da je dvig proizvodnje skoraj v celoti vsrkala rast v potrošnji, kar je posledica nizke rasti investicij. V obdobju korejske vojne so se razmere obrnile, ko je prišlo do visoke stopnje investicij in hitrega tehnološkega napredka. Zaradi korejske vojne so japonski izvozi zrasli iz 820 milijonov dolarjev v letu 1950 na milijardo in 355 milijonov v letu 1951, kar je 65 % rast, in so ostali na tej ravni celotno vojno. Potrošnja, ki jo je ustvarila vojna, je predstavljala od 45 % do 65 % vseh izvozov. Zaradi razmaha izvoza, ki je pripomogel k znatnemu povečanju investicij, si je Japonska nemudoma opomogla od Dodgeve recesije. Investicije so narasle iz 390 milijard *yenov* leta 1950 na 800 milijard *yenov* leta 1953.[12] Japonske devizne rezerve, ki jih je leta 1949 bilo za 200 milijonov dolarjev, so že do leta 1951 narasle na 942 milijonov. Nabavne cene so medtem zrastle za 52 % in potrošniške za 24 %, že leto po začetku korejske vojne, čemur je pripomogla politika posebnih naročil[13] ZDA, da je cena na drugem mestu. [14]

Vojna na korejskem polotoku je ustvarila vrsto priložnosti za uveljavitev nove tehnologije. Vojna je povzročila veliko povpraševanja, zaradi česar so podjetja v želji po večji produkciji investirala veliko denarja v nove tehnologije. Že leta 1951 je SCAP ocenil, da je produkcija celotne japonske jeklene industrije na 70 % ameriške jeklene industrije. Jeklena industrija najbolje prikaže spremembe v tem obdobju. Tračni mlin, ki je bil glavna inovacija tistega obdobja, naj bi potreboval 75 % manj delavne sile kot starejša tehnologija, 60 % manj energije in 70 % manj časa. Japonska je v obdobju 1951–1955 kar 5 % investicij namenila v izgradnjo tračnih mlinov, do leta 1955 pa je dosegla že drugo največjo produktivnost v proizvodnji surovega železa na svetu. Leta 1955 je jeklo predstavljalo kar 13 % japonskih izvoznega blaga. Z začetkom leta 1955 se je zaradi povečanja proizvajanja hladilnikov, pralnih strojev in avtov, povečalo tudi domače povpraševanje po jeklu.[15] Jeklena industrija je zgled, kako je korejska vojna omogočila implementacijo novih

[9] David Flath, *The Japanese Economy* (Oxford, 2014), str. 89.
[10] Japonska valuta.
[11] Poročilo odbora za stabilizacijo gospodarstva 1950, str. 39. Objavljeno na spletu. Dostopno na: https://www.digital.archives.go.jp/DAS/meta/listPhoto?BID=F2007021516441906814&ID=&LANG=eng&GID=&NO=&TYPE=PDF&DL_TYPE=pdf&CN=1, 3. 11. 2018.
[12] Hiroshi Yoshikawa, *Macroeconomics and the Japanese Economy* (New York, 1995), str. 121 (dalje Yoshikawa, *Macroeconomics*).
[13] Posebna ameriška vojaška naročila, ki so nastala zaradi vojaških potreb zaradi korejske vojne.
[14] Shigoto Tsunu, *Japan's Capitalism: creative defeat and beyond* (Cambridge, 1993) str. 58.
[15] Macroeconomics and the Japanse economy, str. 121–122.

tehnologij in povečala produkcijo v ključnih industrijah, kar je hranilo japonsko gospodarstvo še več desetletij.

Zaradi korejske vojne je Japonska dobila nujno potrebno finančno injekcijo. Posebna naročila, ki jih je od ameriških oboroženih sil prejela Japonska, so od nič dolarjev v letu 1949 narasla do triinpetdeset milijonov dolarjev v prvih treh mesecih korejske vojne,[16] do skoraj šeststo milijonov dolarjev v letu 1951 in osemsto petdeset milijonov dolarjev v letu 1952. Japonska zaradi svoje strateške lokacije in pomembne vloge v zajezitvi azijskega komunizma skoraj cela petdeseta leta 20. stoletja prejemala bajne zneske preko ameriških vojaških naročil. Korejska vojna je stimulirala tudi izvozne industrije, saj se je na primer leta 1952 kar 63 % vseh japonskih izvozov namenilo za vojno.[17] Ameriški uradni podatki kažejo, da je Japonska izvažala večinoma kamione, stroje, železne in jeklene produkte, tekstile, gradbeni material, itd.[18]

V turbulentnem desetletju po drugi svetovni vojna, je Japonska postala dosti bolj egalitarna država, kot pa je bila v predvojnih letih. Zemljiška reforma, inflacija in davek na premoženje iz leta 1946 so izenačili distribucijo premoženja. Tudi sama distribucija prihodkov je bila dosti bolj enakopravna. Enakopravnost prihodkov in premoženja je pripomogla k rasti japonskega gospodarstva skozi različne faktorje. Dvig prihodkih kmetov in proizvodnih delavcev, ki so predstavljali 70 % vse delavne sile leta 1950, je povečal domači trg za produkte, kar je omogočilo rast domače potrošnje, ki se je pričela leta 1955. Enakopravnost v prihodkih je še povečal priložnosti za višjo izobrazbo, kar je pripomoglo k rasti človeškega kapitala. Nenazadnje pa je enakopravnost prihodkov povečala še moralo večine zaposlenih v podjetjih.[19]

Sklep

Japonska je bila po boju s premočnim nasprotnikom v pacifiški vojni povsem potolčena. Država in prebivalci so dali v vojno vse, kar so imeli, pa vendar so prepričljivo izgubili. Japonske tovarne so bile uničene, japonske ladje potopljene in japonski denar ničvreden. Japonski okupator, Združene države Amerike, ki so Japonsko po vojni okupirale, so v sodelovanju z japonsko vlado želele vrniti blaginjo ljudem. Ukrepi, ki so jih uvedli, so bili različno učinkoviti, so pa demokratizirali državo in jo naredili bolj enakopravno. V nekem pogledu je vojna povprečnemu Japoncu pomagala, če seveda odmislimo samo bojevanje, saj so ameriške oblasti naredile vse državljane bolj enakopravne in zmanjšale razlike med bogatimi in revnimi. Takoj po vojni je vseeno bilo nejasno, ali bo lahko Japonska prišla na staro pot gospodarske slave, ali pa jo celo prešla. Korejska vojna, ki se je pričela s šestim desetletjem 21. stoletja, pa je skozi različne kanale omogočila Japonski dobro zasnovo, ki jo je potem otoška država izrabila za "gospodarski čudež", ki se je pričel leta 1955. Posebna naročila ameriške vojske ter nova tehnologija, ki se je začela uporabljati v japonski industriji, sta Japonski dala gospodarski zagon, ta pa ga je pridno izrabila v nadaljnjo povišanje produktivnosti. Eden pomembnejših gospodarskih trenutkov ter razlogov za japonsko veselje je tako prišel v času korejskega trpljenja.

---

[16] Saburo Okita, Japan's Economy and the Korean War, *Far Eastern Survey* 20, št. 14 (1951): str. 141–143.

[17] Richard Stubbs, "War and Economic Development: Export–Oriented Industrialization in East and Southeast Asia", *Comparative Politics 31,* št. 3 (1999): str. 344.

[18] Poročilo odbora za stabilizacijo gospodarstva 1950, str. 7. Objavljeno na spletu. Dostopno na: https://www.digital.archives.go.jp/DAS/meta/listPhoto?BID=F2007021516441906814&ID=&LANG=eng&GID=&NO=&TYPE=PDF&DL_TYPE=pdf&CN=1, 3. 11. 2018.

[19] Yoshikawa, *Macroeconomics*, str. 122–123.

Summary

This paper presents a post-war reconstruction of Japan, based on published archival material and selected literature on the history of the Japanese economy. Japan was in a disastrous economical state after they lost the Pacific War, so the United States of America, which occupied Japan after the war, helped in the post-war reconstruction. This deed, however, was not just a mere act of kindness, but it was also a planned step to fulfil their goal of containing communism. The Korean War that had erupted in the beginning of the 1950s, brought communism to Japan's doorstep, so the US used Japan as their base of operation. At the same time, due to the US special military procurement and technology transfer, a rapid economic growth began in Japan, which was later called the ''Japanese Economic Miracle''

VIRI in LITERATURA

Objavljeno arhivsko gradivo:

Poročilo odbora za stabilizacijo gospodarstva 1950, str. 39, dostopno na: https://www.digital.archives.go.jp/DAS/meta/listPhoto?BID=F2007021516441906814&ID=&LANG=eng&GID=&NO=&TYPE=PDF&DL_TYPE=pdf&CN=1, 3. november 2018.

Literatura:

David FLATH, *The Japanese Economy* (Oxford, 2014).

Hunt, Michael M. HUNT, *The world transformed: 1945 to the present: a documentary reader* (Oxford, 2014).

Yukata KOSAI, "The postwar japanese economy", v: *The Cambridge History of Japan Volume 6: The Twentieth Century,* ur. Peter Duus (Cambridge, 2008).

Kenichi OHNO, *The Economic Development of Japan,* (Tokio, 2006).

Saburo OKITA, "Japan's Economy and the Korean War", *Far Eastern Survey* 20, št. 14 (1951).

Richard STUBBS, "War and Economic Development: Export-Oriented Industrialization in East and Southeast Asia", *Comparative Politics 31,* št. 3 (1999).

Shigoto TSUNU, *Japan's Capitalism: creative defeat and beyond* (Cambridge, 1993).

Hiroshi YOSHIKAWA, *Macroeconomics and the Japanese Economy* (New York, 1995).

Ana Šela
asistentka, mlada raziskovalka
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, Oddelek za zgodovino, Maribor

ODBOR ZA VARSTVO ČLOVEKOVIH PRAVIC

Povzetek

Leto 1988 je bilo za Slovence prelomno in nedvomno pestro. S tem letom se je razcvetela "slovenska pomlad", ki se je manifestirala v mnogih novih kulturno-političnih idejah. Še posebej jo je spodbudil t. i. "proces proti četverici", kjer so bili zaradi posedovanja tajnega vojaškega dokumenta aretirani Janez Janša, David Tasić, Ivan Borštner in Franci Zavrl. Afera, javnosti širše poznana kot JBTZ (začetnice priimkov Janša, Borštner, Tasić, Zavrl), je povzročila proteste proti aretacijam in neposredno ustanovitev Odbora za varstvo človekovih pravic. Odbor zagotovo velja za eno ključnih točk osamosvajanja Slovenije. Avtorica v prispevku predstavi, katere okoliščine so privedle do ustanovitve Odbora za varstvo človekovih pravic, kako je deloval, kdo so bili njegovi najpomembnejši člani in predvsem, kakšna je bila njegova vloga na poti osamosvajanja Slovenije.

UDK: Odbor za varstvo človekovih pravic, afera JBTZ, slovenska pomlad, proces proti četverici

Uvod

Konec osemdesetih let prejšnjega stoletja je za deželo na južni strani Alp pomenil obdobje, ko se je začela spreminjati politična podoba države. V zaostreni krizi mednacionalnih odnosov se je pokazalo, da jugoslovansko politično vodstvo skupaj s slovenskim ne more pokazati novih poti nadaljnjega razvoja večnacionalne jugoslovanske državne skupnosti. Socialna, gospodarska, kulturna in politična struktura slovenskega naroda se je zdela vedno manj združljiva s strukturo drugih jugoslovanskih narodov. Težavo je predstavljala tudi že od začetka osemdesetih naraščajoča gospodarska kriza, iz katere politično vodstvo ni našlo ustrezne rešitve. Ljudje so izražali svoje nezadovoljstvo nad nosilci oblasti: nastala so razna civilna društva, intelektualci in kulturniki so preko medijev začeli izražati svoja mnenja o obstoječem sistemu. Tako so začeli z oddajanjem raznih kritičnih radiev, npr. Radio Študent, izhajati so začeli časopisi in revije, na primer *Nova revija*, *Katedra, Tribuna* in še danes izhajajoča revija *Mladina*.

Od začetka 80. let se je napetost med vojaškim in slovenskim vodstvom povečevala predvsem zaradi slovenskega nasprotovanja vedno večjim vojaškim proračunskim apetitom in trgovanju z orožjem, ki ga je Jugoslovanska ljudska armada (JLA) prodajala vojaškim diktaturam in državam tretjega sveta, ki so bile zapletene v vojne med sabo.[1] Tudi poveljujoči generali v Beogradu, ki so podpirali zahteve predsednika Centralnega komiteja Zveze komunistov Srbije, Slobodana Miloševića, o centralizaciji federacije, so bili zelo nezadovoljni z razmerami v Sloveniji, saj so slovenski politiki vztrajali pri Teritorialni obrambi in se zavzemali za ukinitev prevlade srbohrvaščine in uveljavitev slovenščine v vojski. Konec osemdesetih, natančneje leta 1987, pa se je vojaški vrh začel konkretno vpletati v politično dogajanje. Jugoslovanski obrambni minister admiral Branko Mamula[2] je vlogo vojske postavil kot politično silo, da za vsako ceno, tudi če bo potreben vojaški udar, ohrani Jugoslavijo in njeno politično ureditev. Odkrito nasprotovanje med JLA in Slovenijo je vodstvo slovenske partije sicer večkrat skušalo omiliti tudi s pogovori z Mamulo.[3] Neizbežen konflikt pa je sledil po v *Delu* objavljanjem članku[4] o Mamulovih trgovskih poteh v Etiopijo. Mamula je namreč v državi, ki se je prav v tistem času ukvarjala z zatiranjem eritrejskega osvobodilnega gibanja, podpisal sporazum o vojaškem sodelovanju, saj je Etiopija jugoslovansko orožje potrebovala za svojo državljansko vojno. Na osnovi zapisanega je revija *Mladina* objavila članek "Mamula go home", v katerem je nepodpisani avtor[5] (šlo je za Gorazda Suhadolnika) Mamulo označil za trgovca z orožjem. Prispevek iz *Dela* je avtor združil s kritiko početja jugoslovanske vojske, ki ga je označil za "umazano kupčijo".[6] Zoper Francija Zavrla je Temeljno javno tožilstvo v Ljubljani zaradi "kaznivega dejanja razžalitve SFRJ po 157. členu KZ SFRJ" vložilo obtožni predlog in zahtevo po pregonu.[7] Sodišče v Ljubljani je zahtevo zavrnilo. Vojaški vrh se je na prispevek odzval jezno. Članek iz *Mladine* je smatral za dokaz sovražnega odnosa do JLA v Sloveniji, zlasti, ker se nanj ni ostro odzval niti slovenski

---

[1] Peter Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice do samostojne države* (Ljubljana, 2010), str. 426–427 (dalje kot: Peter Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice do samostojne držav*e).
[2] Branka Mamulo so leta 1988 odstavili s položaja.
[3] Zdenko Čepić, "Slovenija – trn v vojaški peti", v: *Slovenska novejša zgodovina 2*, ur. Jasna Fischer (Ljubljana, 2005), str. 1186 (dalje kot: Zdenko Čepić, "Slovenija – trn v vojaški peti").
[4] Avgust Pudgar, "Admiral sredi lakote," *Delo*, 4. februar 1988, str. 16.
[5] Članek je bil podpisan z "Uredništvo".
[6] "Mamula go home," *Mladina*, 12. 2. 1988, št. 6.
[7] Arhiv Republike Slovenije (ARS), SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije, t.e. 2313, RTZ 857 – "Deviacija", Obtožni predlog zveznega javnega tožilca in prepoved razširjanja "Tribune", Informacija, 10. 5. 1988, str. 265.

politični vrh, niti sodišče.[8] Pri *Mladini* so Mamulo še dodatno užalili, ko so se razpisali o gradnji vile, ki jo je zanj v Opatiji gradila vojska, vse skupaj pa je začinilo še slovensko nasprotovanje načrtom armade za gradnjo novega, nadzvočnega jugoslovanskega vojnega letala. Spomladi leta 1988 je konflikt med JLA in slovenskim vodstvom dosegel kritično točko. Posvetovalni organ zveznega obrambnega ministrstva, vojaški svet, je soglasno z zveznim Svetom za zaščito ustavne ureditve ter s posebno skupino državnega zveznega komunističnega predsedstva 25. marca 1988 ugotovil, da napadi na armado, ki prihajajo iz Slovenije, ogrožajo ustavno ureditev Jugoslavije in njeno suverenost. Na zvezne in vojaške pozive k idejnopolitični diferenciaciji v svoji republiki ter na grožnje z aretacijami slovenskih kritikov JLA je bilo slovensko vodstvo nepripravljeno, vse ocene, ki so namigovale, da se Slovenija pripravlja na "protirevolucijo" pa je slovenski politični vrh zgolj zgroženo zavrnil. [9]

25. marca 1988 se je v Beogradu sestal Vojni svet (Svet oboroženih sil SFRJ), ki se je odločil za poseg proti domnevni kontrarevoluciji, pri čemer so sestavili tudi seznam o internaciji oporečnikov, ki naj bi ga izpeljali, če bi bilo potrebno, tudi z uporabo sile.[10] Ta načrt, imenovan *Informacija o napadih na zasnovo SLO, JLA in SDV*, se je prenesel tudi na 72. sejo predsedstva centralnega komiteja Zveze komunistov Jugoslavije (CK ZKJ) 29. marca 1988, kjer so razpravljali o gradivu, ki naj bi ga sprejelo vodstvo ZKJ, v katerem so bila zapisana stališča do napadov na JLA in je bilo neposredno uperjeno proti slovenskemu političnemu vodstvu, ki naj bi ustvarjalo možnosti za napade na JLA. CK ZKJ je načrtovano akcijo JLA tudi podprl.[11] Na seji je Milan Kučan tudi potarnal, da ni v enostavnem položaju, saj ga doma napadajo, češ da bi se morali pogovarjati predvsem o razvojnih in gospodarskih vprašanjih ter da ZK grozijo množični izstopi. Še posebej pa je bil zaskrbljen glede načrta (*Informacije*) vojaškega vrha, ki je napovedal postopke proti osebam, ki so nasprotovali armadi, predvsem pa ga je zanimalo, ali bi slovensko vodstvo nadziralo položaj, ki bi morda nastal po aretacijah takih oseb.[12] Zapisnik "Kučanove" razprave bi moral po dogovoru v jugoslovanskem komunističnem vrhu ostati tajen, vendar so po Sloveniji začele krožiti kopije magnetogramov s te seje.[13] Milan Kučan naj bi namreč po sestanku stenogram, kjer je bila zabeležena njegova razprava, razdelil. Dobil naj bi ga tudi podpredsednik Socialistične zveze delavskega ljudstva (SZDL) Jože Knez. Knezov kabinet je vodil Igor Bavčar, ki je stenogram tudi fotokopiral in ga predal Janezu Janši, ta pa ga je dostavil odgovornemu uredniku *Mladine*, Franciju Zavrlu.[14]

Namen vojaškega vrha, da bi v Sloveniji izzvali demonstracije proti JLA, vojska pa bi pod krinko lastne zaščite lahko posredovala proti civilistom oz. kritikom vojske hkrati dokazala, da slovenska oblast ne obvlada razmer in ji je zato treba "priskočiti na pomoč", je torej preprečil tajni dokument, ki je prodrl v javnost. Načrt, da bi vojska ob pomoči zveznega partijskega vrha "ukrotila" in "pokorila" slovensko vodstvo in Slovenijo, se je prav zaradi razkritja tega vojaškega dokumenta izjalovil.[15]

---

[8] Zdenko Čepić, "Slovenija – trn v vojaški peti," str. 1186.
[9] Peter Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice do samostojne države*, str. 427.
[10] Jože Pirjevec, *Jugoslavija 1918–1992* (Koper, 1995), str. 388—89 (dalje kot: Jože Pirjevec, *Jugoslavija*).
[11] Zdenko Čepić, "Slovenija – trn v vojaški peti", str. 1187–1188.
[12] Rosvita Pesek, *Osamosvojitev Slovenije* (Ljubljana, 2007), str. 60 (dalje kot: Rosvita Pesek, *Osamosvojitev Slovenije*).
[13] Zdenko Čepić, "Slovenija – trn v vojaški peti", str. 1187–1188.
[14] Rosvita Pesek, *Osamosvojitev Slovenije*, str. 60.
[15] Zdenko Čepić, "Slovenija – trn v vojaški peti," str. 1188.

Proces proti četverici

Magnetogram Kučanove razprave se je po predaji Janša–Zavrl znašel tudi v prostorih časnika *Mladine*. Ker so bile informacije magnetograma za *Mladino* odličen vir, so že pripravili in želeli objaviti članek z naslovom "Noč dolgih nožev"[16], ki ga je napisal publicist Vlado Miheljak.[17] Ta je na podlagi magnetograma razkril celoten scenarij o vojaških grožnjah, kot si ga je zamislil vojaški vrh. Vendar pa je morala *Mladina* članek pod pritiski tajne politične policije Službe državne varnosti (SDV) in na zahtevo republiškega tožilca umakniti, zaplenili pa so tudi celotno naklado revije, ki bi morala iziti 10. maja 1988. A to novinarjev pri *Mladini* ni ustavilo. Teden dni pozneje so objavili obsežen komentar, iz katerega je bilo mogoče razbrati vse najpomembnejše točke iz ukinjenega članka.[18] Vojaški vrh je – navajen javnih polemik in prepričan, da je članek *Mladine* izšel ob pomoči slovenskega vodstva – od slednjega zahteval, naj odkrije, po kakšni poti je *Mladina* dobila zaupno gradivo in naj kaznuje krivce. V Ljubljani so v dokaz, da dogovora o tajnosti niso kršili, uslužbenci slovenske Službe državne varnosti res uvedli preiskavo.[19] Agenti SDV so kopijo Kučanovega magnetograma odkrili konec aprila 1988 v računalniškem podjetju Mikroada, kjer je bil zaposlen tudi Janez Janša. Hkrati s kopijo magnetograma pa so našli tudi kopijo vojaškega dokumenta[20], iz katerega je razvidno, da so zaradi napetih političnih razmer pozivali k povečani stopnji pripravljenosti vojaških enot v Sloveniji, in na katerem so zaradi takratnih liberalnih pozivov iz Slovenije govorili o nujnosti aretacij problematičnih članov Zveze socialistične mladine Slovenije.[21]

Rosvita Pesek v svoji monografiji *Osamosvojitev Slovenije* ugotavlja, da sam vojaški dokument laikom pravzaprav ni povedal ničesar, poznavalci pa so v njem opazili to, kar "so običajno predhodnica represije v neki državi." SDV je o najdbi najprej obvestila vojaške organe, ki so dokument identificirali, ko pa so maja izvedli ponovno preiskavo, so o vsem seznanili še svet za varstvo ustavne ureditve, predsednika Izvršnega sveta in republiško predsedstvo.[22] 31. maja 1988 ob 6:20 zjutraj so pripadniki SDV in ljubljanski kriminalisti po dogovoru z vojaško varnostno službo prišli na dom Janeza Janše in ga aretirali. Skupaj z njim so odšli v prostore Mikroade, kjer so že končali s preiskavo in našli "Kučanov" stenogram, kopije članka "Noč dolgih nožev" ter kopijo dveh strani vojaškega dokumenta. Janšo so aretirali pod obtožbo, da je hranil tajni vojaški dokument ter imel stike z obveščevalnimi službami in sovražno emigracijo.[23] Poleg Janševe aretacije so vojaški varnostni organi v vojašnici na Metelkovi le uro kasneje aretirali tudi zastavnika JLA, Ivana Borštnerja, ki naj bi kopijo tajnega vojaškega povelja posredoval novinarjem Mladine.[24] 4. junija 1988 je bil v Mostu na Soči aretiran še en novinar *Mladine,* David

[16] Marko Miheljak je članek sprva želel nasloviti "Noč generalov" pa ga je urednik Franci Zavrl preimenoval v "Noč dolgih nožev" (Rosvita Pesek, *Osamosvojitev Slovenije*, str. 60).
[17] Marko Miheljak je uporabil psevdonim Majda Vrhovnik.
[18] Peter Vodopivec, "Zasuk v slovenski politiki – proces proti četverici," v: *Slovenska novejša zgodovina 2*, ur. Jasna Fischer (Ljubljana, 2005), str. 1188 (dalje kot: Peter Vodopivec, "Zasuk v slovenski politiki – proces proti četverici").
[19] Peter Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice do samostojne države*, str. 428.
[20] Šlo je za zaupni dokument št. 5044–3 z dne 8. januarja 1988, v katerem je poveljnik ljubljanskega armadnega območja Svetozar Višnjić zaradi razmer v Sloveniji poostril ukrepe bojne pripravljenosti vojnih enot. Vojaški dokument je natančneje govoril o premestitvi tankov, ki so navadno v bližini državne meje, v Ljubljano, ustanavljanje dveh večjih enot vojaške policije, ki vedno opravlja samo posebne naloge in ustanavljanje dežurnih skupin, ki bi vsakodnevno zbirale podatke o stavkah in demonstracijah v Sloveniji in jih potem pošiljale v Beograd. (Božo Repe, *Slovenija, moja dežela* (Ljubljana, 2017), str. 158; Peter Vodopivec, "Zasuk v slovenski politiki – proces proti četverici," str. 1188).
[21] Peter Vodopivec, "Zasuk v slovenski politiki – proces proti četverici," str. 1188.
[22] Prav tam.
[23] Jože Pirjevec, *Jugoslavija*, str. 390.
[24] Rosvita Pesek, *Osamosvojitev Slovenije*, str. 61–64.

Tasič, medtem ko oblastem ni uspelo aretirati četrtega obtoženega, tedanjega odgovornega urednika *Mladine*, Francija Zavrla, saj se je umaknil v psihiatrično bolnico, od koder ga niso mogli odpeljati.[25] Vse aretacije je izvedla prav slovenska Služba državne varnosti, ki je bila v pristojnosti slovenskega sekretarja za notranje zadeve Tomaža Ertla.[26]

Aretacija Janeza Janše je sprožila val protestov in veliko vznemirjenje javnosti, saj se je zdelo, da je vojaški vrh začel zapirati kritike JLA in nasilno posegati v slovensko politično življenje, o čemer se je že nekaj časa govorilo. Protestirali so Janševi sodelavci in prijatelji, mladinske in študentske organizacije, uredniki *Mladine* in kulturnih revij, pripadniki alternativnih gibanj, odbornik komunističnih komitejev in pisatelji, zbrani v Društvu slovenskih pisateljev in slovenskem Penu.[27]

Množica protestira proti aretaciji Janše, Borštnerja, Tasića in Zavrla.

(vir: Tone Stojko, Muzej novejše zgodovine Slovenije, dostopno na: www.publishwall.si, pridobljeno: 10. junij 2019).

Da bi Jugoslovanska ljudska armada ponižala nasprotnike, ki so protestirali, in pokazala, da pravzaprav poveljuje Sloveniji, se je odločila, da bo proces proti četverici – trem civilistom in podčastniku – v Ljubljani za zaprtimi vrati in v srbohrvaškem jeziku. Tako, po oceni zgodovinarja Jožeta Pirjevca, arogantno potezo, ki je zanikala najpomembnejšo točko slovenske pomladi, vprašanje suverenosti, je javnost sprejela kot nedopustno žalitev.[28] Demonstracijam, ki so nastale, in so potekale mirno ter brez incidentov, so se ob pridružili celo Borci in Katoliška cerkev z mašami za aretirane. Vojaško sodišče je obtožene kljub protestom obsodilo na zaporne kazni.[29] Kazni je izreklo konec junija: Janša in Zavrl sta bila obsojena na osemnajst mesecev zaporne kazni, Tasić za 5 mesecev in Borštner za kar 4 leta.[30] Aretacija in proces proti četverici sta dobila velike razsežnosti. Britanska ambasada v Beogradu je na aretacijo štirih in posledice, ki jih je prinesla, imela svoj pogled. Dogajanje je označila za začetek rasti "opozicije" v Sloveniji. Za posledico je namreč imela tako začetek ustanavljanja političnih zvez (npr. Slovenske kmečke zveze), kot tudi *Odbora*, ki je pritiskal na delovanje organov Jugoslovanske ljudske armade pri vodenju sojenja in poskušal razkriti različne narodne postopke – torej

[25] Rosvita Pesek, *Osamosvojitev Slovenije*, str. 64.
[26] Rosvita Pesek, "Ko opozicija prevzame pobudo, komunisti pa izgubijo oblast", v: *Prispevki za novejšo zgodovino*, letnik LI, št. 1, ur. Zdenko Čepič (Ljubljana, 2011), str. 336 (dalje kot: Rosvita Pesek, "Ko opozicija prevzame pobudo, komunisti pa izgubijo oblast").
[27] Peter Vodopivec, "Zasuk v slovenski politiki – proces proti četverici," str. 1188–1189.
[28] Jože Pirjevec, *Jugoslavija*, str. 390.
[29] Peter Štih, Vasko Simoniti, Peter Vodopivec: *Slovenska zgodovina: družba – politika – kultura* (Ljubljana, 2008), str. 508.
[30] Peter Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice do samostojne države*, str. 428.

je deloval kot popolnoma politično motivirana sila.[31]

Ustanovitev in delovanje

Čeprav so se slovenske in vojaške oblasti zavedale, da bodo aretacije povzročile javne demonstracije, je protestno gibanje, ki je sledilo, preseglo njihove ocene in pričakovanja. Janez Janša je namreč prav tedaj kandidiral za predsednika Zveze socialistične mladine in si je tako pridobil številne simpatije predvsem pri zavzemanju za civilno služenje vojaškega roka in s kritiko vojske. Aretacije in napovedano sojenje pred vojaškim sodiščem pa so ustvarjale vris, da je začel vojaški vrh uresničevati svoje grožnje in "mimo slovenskih oblasti zapirati slovenske oporečnike".[32] V prvo sporočilo odbora za javnost je član kolegija Bojan Korsika zapisal, da se je z Janševo aretacijo začel proces, ki ima lahko katastrofalne politične posledice. Te niso zadevale le zaupanja ljudi v oblast, marveč prihodnost Slovenije in Jugoslavije.[33] Na pobudo Janševega prijatelja in sodelavca Igorja Bavčarja je bil kmalu po aretaciji Janeza Janše, 3. junija 1988, v prostorih uredništva *Mladine* v Ljubljani, ustanovljen Odbor za varstvo pravic Janeza Janše. [34] Ob novici, da sta priprta tudi Borštner in Tasić pa je Odbor razširil polje svojega delovanja in se tako 6. junija preimenoval v Odbor za varstvo človekovih pravic (*Odbor*), ki ga je v naslednjih tednih podprlo več kot tisoč različnih organizacij in nad sto tisoč posameznikov. Njegovo ustanovno listino so podpisali člani in pripadniki 53 uredništev, založb, gibanj, društev in organizacij. Predstavnikom *Odbora* so dovolili nastop v skupščini, oblastni organi in politične organizacije so odgovarjali na njegova domnevna javna sporočila. Svet za varstvo ustavne ureditve je v začetku septembra 1988 ocenjeval, da je *Odbor* postal vzporedna politična struktura, ki deluje mimo SZDL in drugih političnih organizacij in se pojavlja kot partner državnih organov.[35]

Ustanovni sestanek Odbora za varstvo človekovih pravic 3. junija 1988 v prostorih uredništva *Mladine*.

(vir: Tone Stojko, Muzej novejše zgodovine Slovenije, http://www.slovenska-pomlad.si/1?id=31&aofs=6, pridobljeno: 10.junij 2019).

V primeru Odbora za varstvo človekovih pravic je šlo po besedah Jožeta Prijevca za prvi družbeni organizem zunaj Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije (SZDL), ki je kmalu postal glasnik vsega ljudstva in se povzpel na raven prave politične

[31] The National Archives (TNA), FCO 28/8642: Yugoslavia: Internal Political Situation. Duty Journey to Slovenia: 5–6 December (Mr. Huxter to Mr Madden), 13. 1. 1989, str. 239–240; TNA, FCO 28/8642: Yugoslavia: Internal Political Situation: Rupert J. Huxter (British Embassy Belgrade) to Miss A W Lewis EED FCO: SLOVENIA, str. 237–238.
[32] Peter Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice do samostojne države*, str. 428.
[33] Rosvita Pesek, "Ko opozicija prevzame pobudo, komunisti pa izgubijo oblast," str. 336.
[34] Peter Vodopivec, "Zasuk v slovenski politiki – proces proti četverici," str. 1189.
[35] Prav tam, str. 1189.

sile.[36]

Postal je najmočnejša organizacija civilne družbe v času t. i. "slovenske pomladi" in združil ljudi zelo različnih, celo nasprotujočih si nazorov. Vanj je vstopilo več sto tisoč individualnih članov in več kot tisoč različnih organizacij.[37] V odnosu do oblasti se je vzpostavil kot enakopraven dejavnik, njegov predsednik Ivan Bavčar pa se je ves čas pogovarjal z najvišjimi predstavniki slovenskega vodstva.[38] Predstavnike *Odbora* je 8. junija sprejel tudi predsednik predsedstva Socialistične republike Slovenije, Janez Stanovnik, kasneje pa še Milan Kučan. *Odbor* je želel ta najvišja predstavnika slovenske oblasti seznaniti o ignoranci zahtev *Odbora* glede odprave priporov in ju opozoriti, da lahko celotna zgodba pripelje do neobvladljive politične situacije. Predstavniki odbora sicer od Kučana in Stanovnika niso dobili jasnih odgovorov v zvezi z aretacijami.[39] Le nekaj dni po ustanovitvi *Odbora* je predsednik Predsedstva CK ZKS, Milan Kučan, dejal, da je v *Odboru* aktivnih tudi veliko komunistov, ki sicer nimajo absolutnega vpliva, so pa že preprečili razne poskuse štrajkov, kulturni molk, povezovanje z delavci, izstopanje iz partije ipd. Na sestanku *Odbora* so 10. junija 1988 ugotavljali, kakšen je izid obiskov njihovih delegacij pri uradni oblasti. Nastal je celo vtis, da so se nekateri politiki pridruževali pogledom *Odbora* in se z njimi v veliki meri strinjali. Rosvita Pesek ugotavlja, da omenjeni sestanek nakazuje, da v resnici aktualna oblast v *Odboru* ni videla zaveznika pri svojih prizadevanjih, želela pa ga je nadzorovati. Sprašuje se, ali je bil resničen vtis, ki so ga poskušali t. i. reformni komunisti vsiliti *Odboru* in javnosti, da so se namreč nekateri vidni komunisti pridruževali pogledom *Odbora* in se z njimi v veliki meri strinjali.[40] *Odboru* se je pridružila tudi 8. junija ustanovljena skupina Komunisti za demokracijo. Jedro skupine so predstavljale osnovne organizacije Zveze komunistov (ZK) Inštituta za sociologijo in komunisti iz Mladinske knjige.[41]

Odbor, ki se formalno ni prijavil niti registriral, je deloval od začetka junija 1988 do aprila 1990. Že od samega začetka je skušal navezati stik z zaprtimi, še posebej Janezom Janšo, vendar se mu to ni posrečilo. Vojska mu je namreč odrekla civilnega zagovornika in ga z izgovorom, da preiskava še teče, povsem osamila. Vojaški organi so sporočili le to, da sta oba zaprta (Janša in Borštner) osumljena izdaje vojaške skrivnosti in v preiskovalnem postopku, ki ga vodijo vojaški preiskovalci. Nič bolj uspešna niso bila prizadevanja Janševega prijatelja Ivana Bavčarja in drugih članov *Odbora*, da bi od vodilnih slovenskih politikov izvedeli, za kakšno skrivnost gre in kakšen je resnični cilj aretacij. Slovenski politični vrh se je ob tem resnično znašel v precepu. Ne glede na to, da sta na prej omenjenem sestanku Kučan in Stanovnik člane *Odbora* mirila in jim zatrjevala, da se tudi sama zavzemata za čim učinkovitejši in čim hitrejši preiskovalni postopek, so v Beogradu in v vojaškem vrhu ostro kritizirali slovenske voditelje in jim očitali, da ne znajo obvladati razmer, hkrati pa so jih obtoževali, da so s prehitro liberalizacijo omogočili protirevolucijo.[42] *Odbor*, ki se mu je priključevalo vse več organizacij, klubov in društev je za 21. junij 1988 napovedal kulturni miting na Kongresnem trgu v Ljubljani v podporo zaprtim. Šlo je za prvo večje zborovanje (če zanemarimo zborovanje na Roški na dan izpustitve trojice iz zapora). *Odboru* se je pri organizaciji pridružil še Škuc forum, ki je

[36] Jože Pirjevec, *Jugoslavija*, str. 390.
[37] Božo Repe, *Slovenija, moja dežela* (Ljubljana, 2017), str. 160.
[38] Božo Repe, *Jutri je nov dan* (Ljubljana, 2002), str. 109 (dalje kot: Božo Repe, *Jutri je nov dan*).
[39] Simon Stopajnik, *Slovenska pomlad 1988–1990*, diplomsko delo (Maribor, 2012), str. 13–14 (dalje kot: Simon Stopajnik, *Slovenska pomlad 1988–1990*).
[40] Rosvita Pesek, "Ko opozicija prevzame pobudo, komunisti pa izgubijo oblast," str. 336.
[41] Rosvita Pesek, *Osamosvojitev Slovenije*, str. 64.
[42] Peter Vodopivec, "Zasuk v slovenski politiki – proces proti četverici," str. 1189.

skrbel za video produkcijo, republiški komite Zveze socialistične mladine Slovenije (RK ZSMS) in Univerzitetna konferenca Zveze socialistične mladine Slovenije (UK ZSMS). Na Kongresnem trgu naj bi se mitinga udeležilo kar 30.000 Slovencev, po pričanju dnevnika *Večer* pa nekje od 15.000 do 25.000. Zbrali so se pod geslom "Za svobodo, pravno varnost, človekove pravice – za Janeza, Ivana, Davida za vse nas!" Od tega zborovanja korak nazaj, po mnenju predsednika Igorja Bavčarja, ni bil več mogoč. Igor Bavčar je bil tudi slavni govorec na mitingu. V nagovoru je množici povedal, da imajo zbranih več kot 35.000 podpisov in skoraj 400 pristopnih izjav podjetij, sindikalnih in mladinskih organizacij ter društev. Poleg Bavčarja sta pred več desettisočglavo množico nastopila tudi predsednik RK ZSMS, Tone Anderlič, in predsednik UK ZSMS Ljubljana, Gorazd Drevenšek.[43]Anderlič je povedal, da je treba izluščiti resnico, opozoril je tudi na strokovnost pri delu za to pristojnih organov. Zdelo se mu je "grozljivo", da te lahko vojska samo zaradi suma odstrani, ne da bi bila prisotna kontrola javnosti.[44] Šlo je za največjo manifestacijo, kar jih je videlo mesto Ljubljana po letu 1945.

Dogodek je potrdil tesno vez med demokracijo in narodno svobodo, ki so jo čutili Slovenci, obenem pa tudi razkol med Slovenijo in preostalo Jugoslavijo. Medtem ko je v Sloveniji prišlo do cele vrste protestnih pobud, ki so se jim pridružili Borci, so na jugu, še posebej v Beogradu, ocenili zborovanje kot dokaz slovenskega nacionalizma ter ga obsodili kot provokacijo.[45] Srbski mediji so namreč poročali, da je Slovenijo zajel val fašizma in napadov na pripadnike JLA. Pod vplivom takih poročil se je krog že do takrat številnih simpatizerjev slovenske liberalne politike v drugih jugoslovanskih republikah hitro krčil, v slovenski javnosti pa se je krepilo prepričanje, da se med Beogradom in Ljubljano odpira nepremostljiv prepad.[46]

Slovensko politično vodstvo je delovalo izredno neodločno, saj je skušalo po eni strani ustvariti vtis, da se povsem strinja z *Odborom* in njihovimi stališči, po drugi strani pa se je nekako izogibali točni opredelitvi svojega mnenja. Pravzaprav se je zgodilo to, kar si slovensko politično vodstvo ni niti najmanj želelo. Slovenska, do tedaj neenotna izobraženska "opozicija", se je zbrala in poenotila okoli *Odbora*, ki je stal na čelu civilno-družbenega gibanja. Do konca junija 1988 je *Odbor* podprlo že več kot 60.000 individualnih podpisnikov in 400 organizacij (med njimi celo 30 osnovnih organizacij Zveze komunistov). Z *Odborom* so simpatizirali tudi oporečniki in manjše oporečniške skupine na Hrvaškem in v Srbiji. [47]

30. junija 1988 je nenazadnje vojaški tožilec Živko Mazić zaradi suma kaznivega dejanja izdaje vojaške skrivnosti spisal obtožnico za Borštnerja, Tasića in Janšo. V njej navaja, da je Borštner Tasiću izročil dokument strogo zaupne narave, ta pa ga je dal Franciju Zavrlu. Ta naj bi dokument razmnožil in en izvod izročil tudi Janezu Janši. 27. julija 1988 je sojenje doživelo svoj vrhunec in epilog, saj je bila za ta dan napovedana sodba. To je, kot je bilo napovedano že 15. julija, v srbohrvaščini prebral predsednik senata.[48] Že 18. julija, prvi dan procesa proti četverici, se je pred sodiščem zbralo nekaj ljudi, devet dni kasneje, 27. julija, ko je bila izrečena obsodba, pa je na Roški cesti stala kar 10.000-glava množica, ki je protestirala proti obsodbi.[49] Ljudje so se začeli zbirati že

[43] Rosvita Pesek, *Osamosvojitev Slovenije*, str. 65; Jelka Zupančič, "Povedati je treba," *Večer*, 22. junij 1988, št. 144, (dalje kot: Jelka Zupančič, "Povedati je treba"), str. 1, 2; Rosvita Pesek, "Ko opozicija prevzame pobudo, komunisti pa izgubijo oblast," str. 337.
[44] Jelka Zupančič, "Povedati je treba,"str. 2.
[45] Jože Pirjevec, *Jugoslavija*, str. 390.
[46] Peter Vodopivec, "Zasuk v slovenski politiki – proces proti četverici," str. 1189.
[47] Prav tam, str. 1190.
[48] Rosvita Pesek, *Osamosvojitev Slovenije*, str. 66–67.
[49] Peter Vodopivec, "Zasuk v slovenski politiki – proces proti četverici," str. 1190.

navsezgodaj. Policija je cesto zaprla, saj naj bi bila gneča nepopisna. *Odbor* je potek čakanja na sodbo zelo dobro organiziral. Na ulico pred sodišče so člani *Odbora* namreč postavili tovorno vozilo in poskrbeli za ozvočenje. Množica naj bi bila izredno glasna, ves čas je igrala godba na pihala, po razglasitvi pa je prvi pred zbrano množico tudi stopil idejni vodja *Odbora* Igor Bavčar ter množici povedal slabo novico, da je četverica spoznana za krive. Množica je ponorela, Bavčar pa jih je pomiril s tem, ko je omenil možnost pritožbe in obljubil, da bo *Odbor* naredil vse, da bo obtožnica razveljavljena.[50] Predstavniki *Odbora* so zahtevali, da bi govorili pred poslanci, a so bili zavrnjeni. Ob tem so poudarjali, da bi sodba morala biti izrečena v slovenskem jeziku in da z nasprotovanjem temu rušijo ustavno ureditev Socialistične republike Slovenije. S tem so se strinjali tudi pri *Mladini*, kjer so v člankih dokazovali, da Slovenija, v kateri vojaškega sodišča ne morejo prepričati niti o tem, da bi bil proces v slovenskem jeziku, niti ni več suverena država. Namigoval so celo, da lahko sklepajo, da se je v Sloveniji zgodil vojaški udar, glede na to, da vojaški udar ni samo korakanje vojske po ulicah, ampak tudi prevlada vojaške logike nad politično.[51] Slovensko vodstvo se s tem seveda ni strinjalo in to skušalo dokazati tudi, ko je Milan Kučan na seji centralnega komiteja ZKJ 26. junija govoril v slovenščini, hkrati pa Beogradu skušal razložiti svojo politiko.[52] *Odbor*, ki je dotlej vso energijo usmerjal v dokazovanje nelegitimnosti procesa, je po končanem sojenju preusmeril pozornost k tajnemu dokumentu ter od republiških in zveznih oblasti zahteval, da naj jasno povedo, kaj je z njegovo zakonitostjo in ustavnostjo, a so se v slovenskem političnem vrhu še kar naprej obotavljali. Sicer so v Beograd skušali pošiljati pobude za pomilostitev četverice, a niso dosegli ničesar. Oktobra 1988 je vojaško sodišče v Beogradu tako potrdilo sodbo vojaškega sodišča v Ljubljani, Davidu Tasiću pa celo zvišalo kazen na 10 mesecev zapora.[53] Sicer se je četverica ob pomoči *Odbora* vse do pomladi 1989 upirala izvršitvi kazni. Ko bi morala četverica v zapor, se je 21. novembra 1988 organiziralo zborovanje, ko je bil na predlog *Odbora* njihov odhod v zapor preložen in je pod dežniki in ob močnem sneženju na Trgu revolucije (pozneje Trg republike) potekalo zborovanje za človekove pravice, suverenost slovenskega naroda in ustavni referendum. Na njem je predsednik prve stanovsko politične zveze, Slovenske kmečke zveze (SKZ), Ivan Oman pozival, da potrebujemo samo svobodne demokratične volitve.[54]

Dokler je potekal proces proti četverici, se je *Odbor* zavedal, da slovensko politiko potrebuje, saj je bila zaščitna pregrada med njim in beograjskimi oblastmi, proti koncu dogajanja pa se je to stališče začelo močno spreminjati. Proti koncu leta 1988, ko je sojenje četverici začelo izgubljati politični naboj, se je pred kolegij *Odbora* postavilo vprašanje ali in če, kako nadaljevati z dejavnostjo. *Odbor* se je ob tem vprašanju razdelil. Med sejo kolegija, ki se je zgodila 15. decembra 1988, je bila že objavljena programska izjava nastajajoče Slovenske demokratične zveze, vendar se je kolegij odločil, da se ji ne bo pridružil, temveč bo njeno ustanovitev zgolj pozdravil, obenem pa sam ni želel postati politična stranka in sodelovati na volitvah.[55] Ni bilo malo tistih, ki so bili mnenja, da bi bilo dobro, če bi Odbor za varstvo človekovih pravic postal politična stranka ali zveza. Deloval je namreč složno, čeprav so bili člani različnih pogledov in nazorov. Idejo, da bi se pretvoril v politično stranko je sicer predsedniku *Odbora* omenil dr. Jože Pučnik, vendar

[50] Simon Stopajnik, *Slovenska pomlad 1988–1990*, str. 21–23.
[51] Spomenka Hribar, "Samoobramba kot poraz," *Mladina*, 22. 7. 1988, str. 25.
[52] Božo Repe, *Jutri je nov dan*, str. 224–225.
[53] Peter Vodopivec, "Zasuk v slovenski politiki – proces proti četverici," str. 1191.
[54] Rosvita Pesek, "Ko opozicija prevzame pobudo, komunisti pa izgubijo oblast," str. 337.
[55] Božo Repe, *Jutri je nov dan*, str. 109–111.

je bila ta možnost strani Ivana Bavčarja zavrnjena.[56] Kolegij sam se je v naslednjih mesecih porazdelil po političnih zvezah, ki so nastale v prvih mesecih leta 1989. *Odbor* je kasneje sodeloval tudi pri pogajanjih o tem, kakšna naj bi bila volilna zakonodaja (ko je jeseni 1989 SZDL organizirala volitve), čeprav so tedaj že nastale politične stranke in je *Odbor* deloval zgolj še formalno. Leta 1990 je, ko se je torej uspešno izognil razkroju in tudi preoblikovanju v stranko, prenehal delovati. [57]

Za konec naj omenim še oceno Franceta Bučarja, ki je v eni izmed svojih monografij z naslovom *Čas velikih sprememb*, ugotovil, da je "moč države v svojem bistvu organizirati. Oblast razume in upošteva zgolj dejansko politično moč, ki je v organizaciji." Oblast je zato posebej pazila, da ne bi prišlo do politične organiziranosti. Dotlej je vsa dejavnost slonela na naravnih vodjih, ki jih je vedno ostrejše soočanje z oblastjo nekako po naravni poti postavilo v ospredje. To se je še posebej pokazalo v primeru Odbora za varstvo človekovih pravic ob aretaciji četverice, ki je bil v začetku samo skupina, ki se je oblikovala v njihovo podporo, vendar je z naraščanjem napetosti med vojsko in civilno družbo v tem primeru prerasla v pomembno politično silo, ki sta jo morali upoštevati tako vojska kot civilna oblast. Odbor se sicer ni preoblikoval v politično stranko, je pa pokazal, da je samo v organizaciji tista moč, s katero se njen nosilec lahko pogovarja z oblastjo. Tudi ta odbor je rodil vrsto naravnih vodij, ki so postali pomembna opora poznejše nove oblasti. Hkrati pa je že toliko preoblikoval splošno politično ozračje v družbi, da je bila oblast pripravljena ne samo priznati civilno družbo kot sogovornika, ampak je bila primorana sprejeti ga kot političnega partnerja.[58]

Sklep

Leto 1988 je bilo za slovensko deželo prelomno in nedvomno pestro. Z raznimi novimi kulturno-političnimi idejami civilne iniciative se je začela slovenska pomlad. Za enega izmed "znanilcev" te pomladi, ali pa morda celo njen spodbujevalec, je veljal tudi proces proti četverici: Janši, Tasiću, Borštnerju in Zavrlu. Srbski jezik, s katerim je vojaško sodišče želelo soditi Janezu Janši, je sprožil burne proteste in posledično ustanovitev Odbora za zaščito pravic Janeza Janše, ki se je preimenoval v Odbor za varstvo človekovih pravic. V okviru *Odbora* so se zvrstile protestne akcije, ki so prvič po letu 1945 potekale brez pokrovitelja in zunaj uradnih družbenopolitičnih organizacij in so z geslom "*Svoboda, demokracija, pravna varnost*" množično mobilizirale slovensko javno mnenje in prebivalstvo nasploh. K *Odboru*, ki se je zavzemal za hiter in pravičen sodni postopek proti četverici in predvsem za sodbo v slovenskem jeziku, je že v nekaj dneh pristopilo okoli 100.000 ljudi in več kot tisoč različnih organizacij. Vojaško sojenje četverici in več kot leto dni trajajoče zavzemanje *Odbora* za njihovo izpustitev ter odkritje ozadja procesa sta dolgoročno brez dvoma vplivala na javno mnenje. Poleg drugih usodnih dogodkov, kot so nasilno združevanje Srbije, razmere na Kosovu, srbski in zvezni napadi na Slovenijo, je spor slovenske alternative z JLA, ki je dosegel vrhunec v procesu proti četverici, jasno pokazal na velike razlike v širjenju demokratizacije in pospešil razhajanje Slovenije z jugoslovansko federacijo, hkrati pa vplival na upadanje privrženosti Slovencev Jugoslaviji. V letu 2018 je minilo 30 let od ustanovitve *Odbora*, za kar je predsednik Slovenije, Borut Pahor, priredil svečani sprejem, kjer je Igor Omerza kot slavni govorec izjavil, da se mu je

[56] Jože Pučnik, "Politične priprave na osamosvojitev", v: *Slovenska osamosvojitev 1991: pričevanja in analize*, ur. Jurij Perovšek (Ljubljana, 2002), str. 83.
[57] Božo Repe, *Jutri je nov dan*, str. 109–111.
[58] France Bučar, *Čas velikih sprememb* (Radovljica, 2011), str. 304.

Odbor zdel "pomemben zgodovinski ugled za današnjo parlamentarno demokracijo,"[59] proces proti četverici pa za enega najpomembnejših gradnikov demokratizacije slovenske družbe in demokracije, Pahor pa dodal, da je lahko *Odbor*

> *večen navdih narodu in državi ter državljanom za medsebojno spoštovanje, spoštovanje različnosti, potrebno zaupanje in sodelovanje[…] zato, ker mislimo vsi enako, ampak ker mislimo vsi zelo po svoje in različno.*[60]

Summary

The year 1988 was a landmark for Slovenia and undoubtedly diverse. It is a time when "Slovenian spring" flourished, which manifested in man new cultural and political ideas. It was particularly encouraged by a "Trial against the Four" where, due to possession of a secret military document, Janez Janša, David Tasić, Ivan Borštner and Franci Zavrl were arrested. The affair, better known as JBTZ (the initials of the surnames Janša, Borštner, Tasić, Zavrl), caused numerous protests against the procedure and the establishment of the Committee for the Protection of Human Rights. The *Committee* was definitely one of the key points of Slovenia's independence. The author presents the circumstances that lead to the establishment of the Human Rights Committee, how the *Committee* worked, who were its most important members and, above all, what was his role on the path of Slovenia's independence.

[59] "Odbor za varstvo človekovih pravic je dal neprecenljiv prispevek k demokratični in samostojni Sloveniji," *Časnik: spletni magazin z mero*, 6. junij 2018, dostopno na: https://www.casnik.si/30–letnica–odbor–za–varstvo–clovekovih–pravic/.

[60] Al. Ma. "30 let odbora za varstvo človekovih pravic. Omerza: Kljub različnim pogledom smo sodelovali," *MMC*, 6. junij 2018, dostopno na: https://www.rtvslo.si/slovenija/30–let–odbora–za–varstvo–clovekovih–pravic–omerza–kljub–razlicnim–pogledom–smo–sodelovali/457186.

VIRI in LITERATURA

Arhivsko gradivo:

Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana (ARS), Republiški sekretariat za notranje zadeve (AS 1931), t. e. 2314, Uprava za analitiko (UA).

The National Archives (TNA), London, Foreign and Commonwealth Office (FCO), File no. 28/8642.

Literatura:

France BUČAR, *Čas velikih sprememb* (Radovljica, 2011).

Zdenko ČEPIĆ, "Slovenija – trn v vojaški peti," v: *Slovenska novejša zgodovina 2*, ur. Jasna Fischer (Ljubljana, 2005).

Spomenka HRIBAR, "Samoobramba kot poraz," *Mladina*, 22. 7. 1988, št. 27.

Rosvita PESEK, *Osamosvojitev Slovenije* (Ljubljana, 2007).

Rosvita PESEK, "Ko opozicija prevzame pobudo, komunisti pa izgubijo oblast," v: *Prispevki za novejšo zgodovino*, letnik LI, št. 1, ur. Zdenko Čepič (Ljubljana, 2011).

Jože PIRJEVEC, *Jugoslavija 1918–1992* (Koper, 1995).

Jože PUČNIK, "Politične priprave na osamosvojitev," v: *Slovenska osamosvojitev 1991: pričevanja in analize*, ur. Jurij Perovšek (Ljubljana, 2002).

Avgust PUDGAR, "Admiral sredi lakote," *Delo*, 4. februar 1988, št. 34.

Božo REPE, *Jutri je nov dan* (Ljubljana, 2002).

Božo REPE, *Slovenja, moja dežela* (Ljubljana, 2017).

Simon STOPAJNIK, *Slovenska pomlad 1988-1990*, diplomsko delo (Maribor, 2012).

Peter ŠTIH, Vasko Simoniti, Peter Vodopivec: *Slovenska zgodovina: družba – politika – kultura* (Ljubljana, 2008).

Peter VODOPIVEC, *Od Pohlinove slovnice do samostojne države* (Ljubljana, 2010).

Peter VODOPIVEC, "Zasuk v slovenski politiki – proces proti četverici," v: *Slovenska novejša zgodovina 2*, ur. Jasna Fischer (Ljubljana, 2005).

Jelka ZUPANČIČ, "Povedati je treba," *Večer*, 22. junij 1988, št. 144.

"Mamula go home," *Mladina*, 12. 2. 1988, št. 6.

"Odbor za varstvo človekovih pravic je dal neprecenljiv prispevek k demokratični in samostojni Sloveniji," *Časnik: spletni magazin z mero*, 6. junij 2018, dostopno na: https://www.casnik.si/30-letnica-odbor-za-varstvo-clovekovih-pravic/

Al. Ma. "30 let odbora za varstvo človekovih pravic. Omerza: Kljub različnim pogledom smo sodelovali," *MMC*, 6. junij 2018, dostopno na: https://www.rtvslo.si/slovenija/30-let-odbora-za-varstvo-clovekovih-pravic-omerza-kljub-razlicnim-pogledom-smo-sodelovali/457186

David Hazemali
asistent, mladi raziskovalec,
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, Oddelek za zgodovino, Maribor

OCENA MONOGRAFIJE:
Matjaž Klemenčič in Aleš Maver, *Izbrana poglavja iz zgodovine selitev od začetkov do danes*

ZORA 124 – Univerzitetna založba Univerze v Mariboru (Maribor, 2017)

V času, ko je v Evropi spomin na migrantsko krizo iz leta 2015 še kako živ, posega prva skupna znanstvena monografija dr. Matjaža Klemenčiča, rednega profesorja za novejšo in sodobno zgodovino, in dr. Aleša Mavra, docenta za zgodovino srednjega veka in lektorja za latinščino, oba zaposlena na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru, v samo srž svetovnega geopolitičnega dogajanja. Pomenljivo naslovljena Izbrana poglavja iz zgodovine selitev od začetkov do danes Klemenčičeva in Mavrova znanstvena monografija, temelječa na izčrpnem izboru virov in literature domačih in tujih avtorjev, naslavlja nekatera najpomembnejša vprašanja, povezana z zgodovino, vzroki in posledicami človeških selitev.

Selitve niso le del človeške zgodovine, ampak so človeška zgodovina. S tem dejstvom avtorja že v predgovoru zaobjameta pomen in razsežnosti njune monografije. V njej je prikazana zgodovina človeških selitev od njenih začetkov, okrog katerih se v zgodovinopisju še danes krešejo mnenja in pojavljajo nove razlage ter postavljajo pod vprašaj že uveljavljene, do današnjih dni, s specifičnim ozirom na slovenski etnični prostor.

Bralec bo že ob bežnem prelistavanju zapazil številne zemljevide, grafikone, tabele in slike, ki sta jih avtorja vključila v besedilo. Ne le da so bili vsi ti elementi izbrani premišljeno, spričo geografsko in kronološko razgibane vsebine besedila predstavljajo nepogrešljiv del monografije.

Ogrodje besedila tvorita dva sklopa, ki se delita na različna poglavja. Obsežnejšemu prvemu delu, ki daje poudarek globalnemu migracijskemu dogajanju skozi zgodovino, sledi krajši drugi del, v katerem so obelodanjene človeške selitve skozi čas na območju slovenskega etničnega prostora. Ločeno od obeh sklopov, a kljub temu del ogrodja monografije, sta prilogi. V prvi prilogi najdemo izčrpne podatke o migrantih med letoma 2000 in 2015 po celinah, regijah in celo državah. V drugi prilogi je prikazan migracijski proces na Slovenskem, in sicer med letoma 1961 in 2015.

Poleg uvoda in sklepa tvori prvi sklop besedila osemnajst vsebinskih poglavij, skupno dvajset.

Klasičnemu uvodu, v katerem avtorja predstavita splošno uveljavljeno definicijo fenomena selitev in bralca vpneta v srž vsebine, sledi njegovo logično teoretsko nadaljevanje v drugem poglavju, kjer so ob poglobljeni razlagi pojma selitve predstavljeni še drugi temeljni, s selitvami povezani pojmi.

Teoretskemu podsklopu sledita vsebinsko podobna tretje in četrto poglavje, v katerem je po kronološkem načelu prikazan proces selitev homo sapiensa. V tretjem poglavju izbrani časovni interval na eni strani razmejujejo najstarejši ohranjeni materialni dokazi obstoja človeške vrste homo sapiens, ki segajo nekako v leto 200 000 pr. n. št., na drugi pa čas prvih znanih zametkov stalnih naselitev te človeške vrste in temu procesu komplementarni proces udomačevanja živali – jasne zametke obojega opažamo okrog 13 000 pr. n. št. Prikaz smiselnega nadaljevanja procesa selitve homo sapiensa od zametkov stalne naselitve sledi v četrtem poglavju. Avtorja se v tem delu monografije osredotočata na vzpon velikih imperijev na Bližnjem vzhodu in v vzhodni Aziji.

Avtorja v petem poglavju prvega sklopa besedila naslovita t. i. indoevropski prajezik in seltve njegovih govorcev. Avtorja sta si enotna, da so bile indoevropske selitve spričo dejstva, da danes okrog dve petini svetovne populacije govori enega od dedičev njihovega prajezika, ključnega pomena za sodobno jezikovno podobo Evrope. Kronološko pa tudi vsebinsko logično nadaljevanje tega poglavja predstavljata šesto in sedmo poglavje, v katerih sledimo selitvam najprej v grškem svetu, ki so kulminirale v t. i. veliki grški kolonizaciji, ter tistim, ki so jih sprožila Aleksandrova osvajanja, nato pa se besedilo osredotoči na obdobje nastanka, razvoja in propada Rimskega imperija ter vzročno-posledičnim selitvam, ki jih je zaznamovalo rimsko obdobje. Kot ugotavljata avtorja,

predstavljajo slednje ob selitvah Indoevropejcev naslednjega v vrsti najpomembnejših premikov ljudi tako za Evropo kot tudi specifično za slovenski prostor.

Obširno osmo poglavje velja za osrednje poglavje starejšim obdobjem posvečenega dela monografije. V njemu avtorja sta avtorja opisala znano obdobje migracij, ki jih iz osnovno- in srednješolskih učbenikov poznamo pod besedno zvezo "preseljevanje ljudstev". Vsebinsko sicer ločene od znanega "preseljevanja ljudstev", a vpete v podobni časovni okvir so v devetem poglavju predstavljene selitve Judov, ki skupaj s prikazom občih srednjeveških migracij zaokrožujejo to poglavje.

Zametke globalizacije in z njo povezanih sprememb v vzrokih nadaljnjih selitev prebivalstva predstavljata deseto in enajsto poglavje, ki pokrivata obdobje med 16. in 18. stoletjem. V prvem od njiju so obelodanjeni nekateri najpomembnejši dejavniki, ki so vplivali na migracije v začetku novega veka, med njimi turški vpadi ter napredek v razvoju pomorskih tehnik in odkrivanje sveta. Enajsto poglavje je v celoti namenjeno selitvam v luči t. i. velikih geografskih odkritij, ki so se začela na obalah Afrike in Indije in končala v severni in južni Ameriki ter na Daljnem vzhodu in na obeh zemeljskih polih.

Dvanajsto poglavje je skupaj s trinajstim eno najobsežnejših zaključenih vsebinskih enot in pokriva proces selitev prebivalstva v obdobju od začetka industrijske revolucije do začetka prve svetovne vojne. Nove tehnike in z njimi povezane posledice so skupaj z geografskimi odkritji in začetkom globalizacije povsem spremenili naravo selitev. To obdobje človekove zgodovine je tudi že veliko bolje dokumentirano, kar se kaže tudi v obsegu uporabljenih virov in literature na eni ter natančnejših statističnih podatkih na drugi strani. Razumljivo je, da avtorja zaradi prostorske stiske nista predstavila vseh migracijskih tokov in izbrane ne enako izčrpno. Omejila sta se na najpomembnejše od ciljev migrantov v obravnavanem obdobju: ZDA, Kanado, Avstralijo, Latinsko Ameriko in zahodno Evropo.

Kronološka naslednica dvanajstega je trinajsto poglavje, ki obelodanja selitve v obdobju med začetkom prve in koncem druge svetovne vojne, s posebnim poudarkom na procesih, ki so zadevali Evropo in ZDA.

Obdobje (prisilnih) preseljevanj prebivalstva v času druge svetove vojne si je zaslužilo svoje, petnajsto poglavje. Znano je, da je prišlo med letoma 1939 in 1945 do izrazitih sprememb na etničnem zemljevidu sveta, kar je še zlasti veljalo za Staro celino. Avtorja ugotavljata, da je druga svetovna vojna rezultirala ob več deset milijonih žrtev in znanih geopolitičnih pretresih tudi v okoli 40 milijonih različnih kategorij beguncev in "razseljenih oseb".

V naslednjih dveh poglavjih monografija opisuje selitve v obdobju hladne vojne. Šestnajsto poglavje je na eni strani omejeno s koncem druge svetovne vojne na eni ter s sredino sedemdesetih let 20. stoletja na drugi strani. Njeno vsebinsko, a tudi kronološko nadaljevanje je sedemnajsto poglavje, čigar srž so selitve v Evropi in svetu od konca sedemdesetih let do padca Berlinskega zidu (1989. leta).

Osemnajsto in devetnajsto poglavje sta namenjeni selitvam od padca Berlinskega zidu do terorističnih napadov 11. septembra 2001 v ZDA ter selitvam takoj po terorju v New Yorku in Washingtonu do današnjih dni. Ti poglavji, pa tudi dele sedemnajstega, veže proces globalizacije, za katerega lahko danes rečemo, da je postal vseprisotno, človeku (ne)zaželeno orodje, ki je dalo selitvam povsem nov pomen. Prvi sklop besedila strne smiseln zaključek, ki osvetli problematiko migracij v 21. stoletju, predvsem tistih, katerih vzroki ležijo v (ne)uspešnem (dez)informiranju.

Rdeča nit drugega sklopa Klemenčičeve in Mavrove monografije, ki je v celoti namenjeno migracijam na območju slovenskega etničnega prostora, bolj kot po kronološkem principu teče iz dveh komplementarnih sidrišč. Povednemu in z

informacijami o Slovencih in slovenskem jeziku polnemu uvodu sledi prvo vsebinsko, sicer pa po številčenju drugo poglavje, ki v treh podpoglavjih opisuje obdobje, ko so se različna ljudstva v slovenski etnični prostor v glavnem priseljevala. Ob tem avtorja poudarjata, da je spričo umanjkanja dokazov za starejša obdobja preteklosti slovenskega prostora, še zlasti za arheološka obdobja in antiko, težko natančneje razmejiti priseljevanje in odseljevanje. Ne oziraje se na to je slovenski etnični prostor z bližnjimi pokrajinami s stališča migracij že od najstarejših obdobij naprej veljal za izredno prehodnega, na kar je vplivala njegova ugodna prometna in prehodna lega. Živahni migracijski procesi so se v dotičnem prostoru nadaljevali tudi v rimskem času, v srednjem veku in tudi v zgodnjem novem veku.

Tretje poglavje delno prekine kronološkost narative in se osredotoči na proces izseljevanja iz slovenskega etničnega prostora skozi zgodovino. Avtorja najprej naslovita nekatera starejša znana izselitvena obdobja, nato pa obelodanita vzroke za množično izseljevanje, ki je slovenski etnični prostor prizadelo v drugi polovici 19. stoletja. Med najpomembnejše avtorja uvrščata zemljiško odvezo, ki je kmetu zagotovila svobodo gibanja, proces industrializacije, ki je poskrbel za občo izseljevanje tudi iz Evrope, specifično za slovenski prostor pa 1) opuščanje manufakturnih obratov (fužine, žage), 2) propad prevozništva po izgradnji železniške povezave Dunaj-Trst ter 3) visok naravni prirastek slovenskega in na Slovenskem živečega neslovenskega prebivalstva. V petih podpoglavjih je predstavljen proces izseljevanja iz slovenskega etničnega prostora od srede 19. stoletja do današnjih dni. Ob branju naletimo na pretresljiv podatek o tem, da se je po izračunih demografov med letoma 1871 in 1971 iz ozemlja današnje Republike Slovenije izselilo kar 544 328 oseb.

Četrto poglavje je namenjeno procesu ponovnega priseljevanja v slovenski etnični prostor, ki je v poglavju omejeno na eni strani s koncem druge svetovne vojne, na drugi pa z najnovejšo migrantsko krizo iz leta 2015. V njem je posebna pozornost namenjena tudi statusu in položaju priseljencev v Sloveniji. Avtorja strneta, da ne oziraje se na priseljevanje, slovenski etnični prostor tudi v tem obdobju ostaja območje izseljevanja.

V luči opisanega Klemenčičeva in Mavrova znanstvena monografija brez dvoma presega koncept zgolj izbranih poglavij migracijske zgodovine. Trdimo lahko, da Izbrana poglavja iz zgodovine selitev od začetkov do danes predstavlja prvo celovito znanstveno antologijo zgodovine človeških selitev, s specifičnim ozirom na slovenski etnični prostor, v slovenskem jeziku.

Tilen Matkovič, dipl. zgodovinar in filozof
Jon A. Knez, dipl. zgodovinar
David Hazemali, asistent, mladi raziskovalec

INTERVJU Z ZGODOVINARJEM DR. JOHNOM PAULOM NEWMANOM

Med 13. in 17. majem 2019 je na Oddelku za zgodovino ljubljanske Filozofske fakultete gostoval zgodovinar John Paul Newman z Univerze Maynooth (Irska). Newman, ki je leta 2008 obranil doktorat na Univerzi v Southamptonu pod mentorstvom Marka Cornwalla, se pri svojem znanstvenoraziskovalnem delu ukvarja primarno s sodobno zgodovino Balkana ter srednje-vzhodne Evrope, s posebnim poudarkom na Jugoslaviji, Bolgariji, Makedoniji in Češkoslovaški.

17. maja je v okviru gostovanja v Ljubljani izvedel predavanje za širšo javnost z naslovom "What was the European Counter-Revolution 1917–1923?", v katerem je obelodanil protirevolucionarne procese v Kraljevini SHS, kasneje Kraljevini Jugoslaviji, ter v nekaterih drugih Evropskih državah. Predavanja so se udeležili tudi člani Študentske sekcije Zgodovinskega društva dr. Franca Kovačiča v Mariboru. Po koncu predavanja sta člana študentske sekcije Tilen Matkovič in Jon A. Knez Newmanu po predhodnem dogovoru postavila nekaj vprašanj o njegovi odmevni monografiji Yugoslavia in the Shadow of War: Veterans and the Limits of State Building, 1903–1945, ki je izšla pri priznani založbi Cambridge University Press.

Tilen in Jon: **Profesor Newman, ker veva, da morate obiskati še kar precej ljudi med svojim bivanjem v Ljubljani, dovolite, da se vam sprva zahvaliva, da ste si vzeli čas za ta intervju. Prav tako bi vam rada čestitala za vašo odmevno knjigo *Yugoslavia in the Shadow of War: Veterans and the Limits of State Building, 1903–1945,* ki je zares izjemno branje in dokaz za to, da ste predani temi, ki jo v knjigi obravnavate. Najino prvo vprašanje bi tako bilo: Kaj vas je pritegnilo, da ste se pričeli ukvarjati s sodobno zgodovino Balkana?**

J. P. Newman: Hvala za čestitke! Mislim, da se je zanimanje za sodobno zgodovino Balkana v meni prvič zbudilo, ko sem bil na dodiplomskem študiju. Takrat sem nekaj časa preživel v Beogradu, kjer sem se pridobil nekaj znanja srbščine. Kmalu zatem sem diplomiral, takrat pa še nisem imel neke jasne predstave o tem, v katero smer bi se usmeril. Toda ravno takrat je profesor Mark Cornwall, ki je kasneje postal tudi moj mentor, pričel s projektom, ki se je usmerjal v raziskovanje prve svetovne vojne in posledic, ki jih je ta pustila v Avstro-Ogrski. Kasneje sem na to temo napisal svojo doktorsko disertacijo, predvsem s poudarkom na Hrvaški in njenih prebivalcih. Do konca pisanja disertacije mi je postalo jasno, da če želiš povedati zgodbo Jugoslavije, moraš poznati zgodbo vseh njenih narodov. Ne gre preučevati zgolj, na primer, Hrvatov in Madžarov, ampak je potrebno spoznati tudi sestavo srbske vojske, konflikte med ideologijami narodov med vojno in kaj je vojna pomenila vsakemu izmed teh. In tako se je zgodilo. Nisem imel nekega velikega načrta. Bilo je le več manjših načrtov v sosledju, ki so postali ena, večja zgodba.

Tilen in Jon: **Morda še podvprašanji: ali na Univerzi Maynooth predavate o zgodovini Balkana? Imate na univerzi tudi poseben predmet, ki obravnava južne Slovane?**

J. P. Newman: Predavam, da. V bistvu gre tu za posebno temo za študente zadnjega letnika dodiplomskega študija. Predavam jim o sodobni zgodovini Balkana, nekako od 19. pa do prvih desetletij 20. stoletja. Včasih se dotaknem tudi 21. stoletja. Pred časom sem jim predaval celo o Jugoslaviji, o temi, ki se je izkazala za precej popularno med mojimi študenti, predvsem tistimi, ki so se rodili po razpadu države. Oni jo doživljajo kot nekakšno 'pozabljeno državo', ki buri domišljijo.

Tilen in Jon: **Knjigo ste naslovili *Yugoslavia in the Shadow of War: Veterans and the Limits of State Building, 1903–1945 (Jugoslavija v senci vojne: veterani in državotvorne omejitve, 1903–1945).* Ali lahko izpostavite poglavitno raziskovalno vprašanje oz.**

vprašanja, ki so bila ključna za nastanek te knjige?
J. P. Newman: Seveda. V bistvu je to zelo preprosto. Jugoslavijo sem želel razumeti v danem obdobju z zornega kota njenih ljudi, ki so si v času prve svetovne vojne nemalokrat stali na nasprotnih si bregovih, celo borili so se drug proti drugemu. Ta problematika se mi je zdela ključna za razumevanje. Zanimalo me je, ali je imelo vse, kar se je državi zgodilo v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja, morda celo v času druge svetovne vojne, svoj vzrok v prvi svetovni vojni.

Tilen in Jon: **V knjigi, natančneje v poglavju, ki govori o zgodovini Srbije med letoma 1903 in 1914, ste velikokrat uporabili besedno zvezo 'zlata leta' za opis tega obdobja srbske zgodovine. Pri tem ste poudarili, da je omenjena besedna zveza splošno sprejeta med zgodovinarji, a v isti sapi dodali, da so se v zadnjih letih pojavile nove interpretacije oz. pogledi na to obdobje. Ali so bila to po vašem mnenju zares 'zlata leta' Srbije? Zanima naju predvsem vaše mnenje o tem, kako so to obdobje dojemali preprosti ljudje. Menite, da so se Srbi želeli združiti s Slovenci in Hrvati?**
J. P. Newman: To je izjemno težko, a hkrati odlično vprašanje. Menim, da so t. i. zlata leta kompleksno obdobje. Na površini so obstajale liberalne institucije in precej sodobno ustavo, toda pod to ravnijo so bile nekatere "temne sile". Mislim na Dragutina Dimitrijevića - "Apisa" in vojake Črne roke, ki so bili v tem času še vedno vplivni in so poskušali izpodkopavati demokratične institucije in ideale. Po mojem uporabljamo izraz 'zlata leta' precej ironično. Dejali bi lahko, da ni vse zlato, kar se sveti.

Kar se tiče združitve leta 1918, naj ponovim, da gre za izjemno težko vprašanje. Menim, da je združitev povzročila težave predvsem v institucijah, kot sta bili vojska in vlada, ki sta bili zasnovani za vodenje Srbije in Srbov, z združitvijo pa se je njun vpliv kar naenkrat razširil na ostala ozemlja, kjer so živeli ljudje s povsem drugačnimi političnimi in historičnimi tradicijami. Najbrž so bili v tej različnosti zametki težav, ki so prišla na površje v kasnejših letih.

V oziru na vprašanje, ali so si preprosti Srbi želeli združitve, menim, da sta se na to temo izoblikovali dve smeri razmišljanja. Na eni strani so bili ljudje, ki so razširitev Srbije videli kot logično posledico vojne in so svojo državo videli kot nekak 'Piemont' južnoslovanske države. Na drugi strani so bili tisti, ki niso želeli izgubiti svoje srbske identitete. Glas slednjih je postajal z leti čedalje močnejši.

Tilen in Jon: **Med drugim v knjigi omenjate tudi Orjuno (Organizacija jugoslovanskih nacionalistov). Zakaj menite, da pripadniki slednje niso bili sposobni uspešno zatreti preostalih nacionalističnih gibanj, kot so bili recimo Ustaši ali VMRO (Notranja makedonska revolucionarna organizacija)?**
J. P. Newman: Prvi razlog, ki mi pride na misel, je slabša oborožitev Orjune. Slednja je kot sredstva za izvajanje nasilja uporabljala predvsem palice in pesti. Pripadniki Orjune so bili prej ulični huligani kot kar koli drugega, medtem ko sta bili gibanje Ustašev in VMRO že paravojaški teroristični organizaciji. Poleg tega so bili pripadniki Orjune večinoma mladi možje, ki so 'zamudili' priložnost, da bi se dokazali v prvi svetovni vojni. To priložnost so zato pričeli iskati na ulicah. Toda sčasoma so se postarali, njihovo vodstvo pa se je razkropilo v različne smeri. Orjuna tako v tridesetih letih 20. stoletja ni več predstavljala resne sile.

Tilen in Jon: **Kot ste dejali, so bili ustaši paravojaška teroristična organizacija. Bi lahko rekli, da je bil atentat na kralja Aleksandra I. Karadžorđevića prvi fašistični atentat na Balkanu?**

J. P. Newman: Atentat na kralja Aleksandra I. je bil vsekakor odmeven, toda pred njim so ustaši izvedli tudi druge, manj pomembne umore, tako da s tem atentatom Ustaši niso prvič 'okusili krvi', če se lahko tako izrazim. Poleg tega so bili v dvajsetih letih 20. stoletja izpeljani tudi drugi odmevni atentati, ki po svoji naravi sicer niso bili fašistični, so pa kljub tem imeli ogromen vpliv na razvoj političnih dogodkov na območju Balkana. Eden izmed takih je bil recimo atentat na Aleksandra Stambolijskega. Politični atentati tako niso bili novost za prebivalce Balkana. Atentat na Aleksandra I. Karadžorđevića bi lahko šteli med prve zgodnje atentate, ki jih je zakrivil fašizem v pravem pomenu te besede.

Tilen in Jon: **Ko se ravno pogovarjamo o Aleksandru I. , zakaj menite, da se je leta 1929 odločil za implementacijo šestojanuarske diktature? V odgovor na to vprašanje najdemo kar nekaj možnih razlag. Katera izmed njih se po vašem mnenju najbolj približa resnici?**
J. P. Newman: Menim, da njegov začetni cilj ni bila diktatura. Razlog za to vidim v tem, da bi lahko to storil že veliko prej, če bi tako želel. Za to se je pojavilo veliko priložnosti. Najzgodnejša priložnost se je pojavila morda že leta 1921, v kolikor pa to ne drži, je bila prva dokazana med politično krizo v letih 1924 in 1925. Menim, da je dejansko želel dati možnost parlamentarnemu sistemu, da bi ta uspel, a mu je do leta 1929 postalo jasno, da ta preprosto ne deluje. Sicer je bil Aleksander po svoji naravi avtokratičen in je imel diktatorske težnje, a menim, da se jih sprva ni želel posluževati. V letu 1929 najverjetneje preprosto ni videl več nobene druge možnosti, kot da uvede diktaturo in s tem reši krizo, ki je nastala v državi.

Tilen in Jon: **Najino zadnje vprašanje zadeva poslednje dneve Kraljevine Jugoslavije. Menite, da bi Kraljevina Jugoslavija med drugo svetovno vojno lahko obdržala status nevtralne države, če leta 1941 ne bi prišlo do vojaškega udara?**
J. P. Newman: Zagotovo ne. Menim, da je bilo to takrat popolnoma nemogoče. Nevtralnost je bila v tistem času luksuz, ki so si ga lahko privoščile zgolj države, ki ni so bile na poti Hitlerjevih vojnih načrtov. Nevtralnost je lahko prišla v poštev v državah, kot je bila Irska, ki je (bila) daleč od Rusije in Nemčije ter njunih ambicij. Za državo, kot je bila Kraljevina Jugoslavija, pa to preprosto ni bilo mogoče. Ne želim pretirano simpatizirati s princem regentom Pavlom, toda menim, da se je ob pričetku druge svetovne vojne znašel v ekstremno težkem položaju.

Profesor Newman, najlepša hvala za Vaš čas in obilo uspehov na vaši življenjski poti.

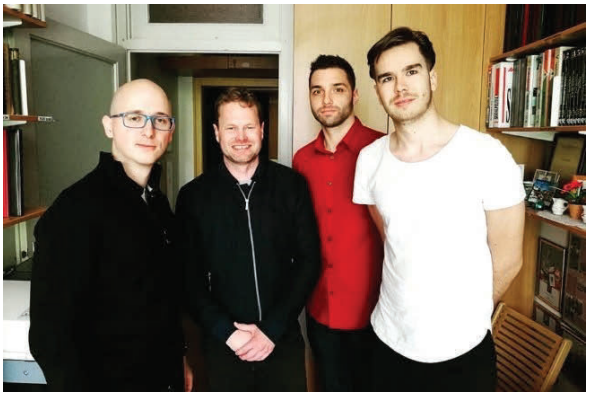

David Hazemali, John Paul Newman, Tilen Matkovič in Jon Knez

UREDNIŠKA NAVODILA AVTORJEM

Študentski zgodovinski časopis je študentska strokovna revija, ki izhaja enkrat letno pod okriljem Študentske sekcije Zgodovinskega društva dr. Franca Kovačiča v Mariboru. Strokovne članke prispevajo študenti zgodovine ali drugih humanističnih in družboslovnih ved, ki mejijo na zgodovinsko znanost.

Prispevek (napisan z urejevalnikom teksta Word) lahko obsega do 4000 besed vključno z navedenimi viri in literaturo. Prispevek mora biti poslan po elektronski pošti urednici (e-mail: tadejamelansek93@gmail.com). Slikovni material v obliki laserske kopije ali v elektronski obliki (JPG format) mora biti opremljen s podnapisom in navedbo vira.

Oddani prispevek mora biti opremljen s povzetkom in ključnimi besedami. Ključne besede morajo odražati vsebino prispevka in biti primerne za klasifikacijo (UDK). Povzetek mora predstaviti namen prispevka, glavne značilnosti in metodologijo raziskovalnega dela ter najpomembnejše rezultate in sklepe.

Besedilo prispevka mora biti pregledno in razumljivo strukturirano (naslovi poglavij, podpoglavij), tako da je mogoče razbrati namen, metodo dela, rezultate in sklepe.

Opombe morajo biti pisane enotno kot sprotne opombe pod črto. So vsebinske (avtorjev komentar) in bibliografske (navedba vira, uporabljene – citirane literature).

Bibliografska opomba mora ob prvi navedbi vsebovati celoten naslov oz. nahajališče: ime in priimek avtorja, naslov dela (ko gre za objavo v reviji ali zborniku naslov le-tega), kraj in leto izida, strani.

Ob koncu prispevka se navedejo uporabljeni viri in literatura, ki si po priimku avtorja (označenim z velikimi tiskanimi črkami), naslovom (če avtor ni znan) ali imenom arhiva sledijo po abecednem vrstnem redu.

Primeri citiranja:

monografija: Jože Mlinarič, *Studeniški dominikanski samostan* : ok. 1245−1782 (Celje, 2005), str. 10.;
članek v reviji: Darko Friš, "Banovinska konferenca Jugoslovanske nacionalne stranke leta 1937 v Ljubljani," *Zgodovinski časopis* 59, št. 1−2 (2005): str. 10.;
časnik: ime in priimek avtorja (če je naveden), "Volitve v mariborski mestni zastop," *Slovenski gospodar*, 27. november 1873, št. 48, str. 10;
prispevek v zborniku: Vasilij Melik, "Vprašanje regij v naši preteklosti," v: *Regionalni vidiki slovenske zgodovine : zbornik referatov XXXI. zborovanja slovenskih zgodovinarjev*, ur. Peter Štih in Bojan Balkovec (Ljubljana, 2004), str. 10;
spletni prispevek: veljajo enaka pravila kot pri pisnih virih. Če avtor ni razviden, se navede nosilec avtorskih pravic. Datum objave je mogoče najti na dnu spletne strani (copyright) ali v naslovu; primer: Jože Mlinarič. *Encyclopaedia Britannica.* Dostopno na spletu: https://www.britannica.com/ (pridobljeno: 6. 6. 2017);
kasneje se uporablja smiselna okrajšava (dalje kot: Mlinarič, *Studeniški dominikanski samostan*, str. ...)
Pri navajanju arhivskih virov je potrebno navesti: arhiv (ob prvi navedbi celotno ime, v primeru, da ga uporabljamo večkrat, je potrebno navesti okrajšavo v oklepaju), ime fonda ali zbirke (signaturo, če jo ima), številko fascikla (škatle) in arhivske enote ter naslov navedenega dokumenta (primer: Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), fond Pavel Turner, AŠ 7, pismo Davorina Trstenjaka Pavlu Turnerju iz Starega Trga, 7. junij 1889.)

Dodatne informacije dobite na uredništvu revije.

ZAHVALA

Uredniški odbor se iskreno zahvaljuje dekanu Filozofske fakultete Univerze v Mariboru ter predsedniku Zgodovinskega društva dr. Franca Kovačiča v Mariboru red. prof. dr. Darku Frišu za vso pomoč in spodbudo.

Iskreno se zahvaljujemo Študentskemu svetu Filozofske fakultete Univerze v Mariboru za sofinanciraje izdaje časopisa.

Zahvaljujemo se tudi Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru in Oddelku za zgodovino na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru.

Posebna zahvala gre doc. dr. Alešu Mavru za kritično oko pri recenzijah, mentorstvo in spodbude pri nastajanju časopisa.

In nenazadnje hvala vsem študentom in študentkam zgodovine, ki ste prispevali svoje članke za časopis.

Druga večerja Študentske zgodovinske sekcije *(fotografija:Kaja Ribežl)*

Izvršni odbor Študentske sekcije:

Predsednica: Tadeja Melanšek
tadejamelansek93@gmail.com

Podpredsednika: Jon A. Knez in Dejan Juhart

Glavna urednica Študentskega zgodovinskega časopisa: Tadeja Melanšek
tadejamelansek93@gmail.com

Kontakt:
zgodovinska.sekcija@gmail.com

Spletna stran:
zgodovinska-sekcija.jimdo.com

ISSN 1854-889X